

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АЛІНА СНІЖАННА СТЕПАНІВНА

УДК 347.65/68+(004.9:347.122)(477)

**СПАДКУВАННЯ ІТ-ОБ'ЄКТІВ ЗА СУЧАСНИМ ЦИВІЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. С. Аліна

Науковий керівник: **Харитонов
Євген Олегович,**
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Аліна С.С. Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством. У межах дослідження здійснено комплексний аналіз законодавства та юридичної практики з питань здійснення спадкових прав щодо ІТ-об'єктів в Україні та зарубіжних країнах. Визначено правову природу ІТ-об'єктів, співвіднесено природу віртуальних об'єктів та інших об'єктів цивільного права, з'ясоване місце ІТ-об'єктів серед традиційних об'єктів спадкового права. Доведено, що природа ІТ-об'єктів різниться залежно від виду технологій, що застосовуються для створення, зміни, обслуговування або використання окремого об'єкта ІТ-середовища. Правова природа віртуальних об'єктів відмінна від правової природи речей, що зумовлено нематеріальністю таких об'єктів та особливостями здійснення цивільних прав щодо них. Доведено, що обґрунтування необхідності запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів є перспективним напрямком наукових досліджень з комплексним предметом, що передбачає взаємодію з представниками різних наук та технічними спеціалістами.

Визначено, що віднесення цифрових об'єктів до товарів чи послуг, речей чи інформації при спробі їх визначення звужує потенційне коло таких об'єктів та взагалі не розкриває їх правову природу. Одночасно з цим звуження сфери існування відносин щодо ІТ-об'єктів лише до Інтернет-середовища є некоректним. Засоби мережі Інтернет лише забезпечують доступ до окремих елементів мережі, які можуть являти собою повноцінні «віртуальні екосистеми» з власною структурою, законами існування та можливою

поведінкою суб'єктів. Інтернет у даному випадку слугує лише способом передачі вимоги про намір вчинити якусь дію щодо об'єкта в такій віртуальній системі.

Для об'єктивного визначення дійсного кола цифрових об'єктів пропонується класифікувати останні за такими критеріями: функціональний, майновий, аксіологічний, об'єктиваційний та юридичний критерії.

За функціональним критерієм серед цифрових об'єктів можна виділити текстовий, графічний та аудіовізуальний контенти, програмні компоненти, засоби індивідуалізації в соціальних мережах, віртуальні гроші та цінні папери, об'єкти ігрових та інших віртуальних світів.

Унаслідок поділу за критерієм «майновості» система об'єктів цивільних правовідносин може бути представлена в такому вигляді: майнові об'єкти (можуть бути адекватно оцінені в грошах) та немайнові об'єкти (не мають еквівалентної грошової оцінки: особисті немайнові блага, інформація, результати інтелектуальної діяльності). Всі цифрові об'єкти можуть бути також поділені на майнові та немайнові. До майнових можуть бути віднесені криптовалюти активи, токени, цифрові гроші та інше цифрове майно. Виключно немайновий характер мають персональні цифрові архіви, історії месенджерів, інтернет-репутація тощо.

Відповідно до аксіологічного критерія можна виділити об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність.

Відповідно до форми та способу об'єктивації цифрових об'єктів їх можна поділити на об'єкти, що співвідносяться з об'єктами реальної дійсності, та об'єкти, що передбачають лише віртуальне існування (віртуальні об'єкти). До першого виду відносяться, наприклад, текстові шрифти та стилі, що можуть бути роздруковані, або налаштування обладнання, тобто програмні компоненти, що взаємодіють з конкретними механізмами. Другий же вид включає такі об'єкти, об'єктивація яких неможлива в реальному світі

(наприклад, зброя або одяг в комп'ютерній грі, рейтингові бали чи репутаційні досягнення, елементи індивідуалізації в соціальній мережі, робочий варіант графічного або аудіовізуального контенту у вигляді відповідного файлу програмного редактора тощо).

Визначено поняття віртуальних об'єктів, під якими пропонується розуміти елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій.

Виділено характерні особливості, які прямо або опосередковано властиві більшості цифрових об'єктів та впливають на можливість їх потенційної передачі у спадок у випадку смерті власника: динамічність існування ІТ-об'єктів; анонімність та знеособлення в питаннях володіння та використання окремих ІТ-об'єктів; знаходження окремих об'єктів поза межами впливу держави та національного законодавства; нетрадиційність способів монетизації окремих об'єктів ІТ; невизначеність реальної та потенційної цінності окремих об'єктів.

Встановлено, що динаміка виникнення та існування ІТ-об'єктів виявляється в трьох ключових для можливості їх коректного правового регулювання факторах: максимальній швидкості їх виникнення та поширення; стрімкому розширенні сфери застосування та видозміні первинного об'єкта; раптовості їх занепаду та зникнення через заміну новими об'єктами. Перший фактор фактично виключає можливість законодавця встигати за розвитком інформаційних технологій і об'єктами, що породжуються завдяки цим технологіям. Крім того, важливе значення має той факт, що значна частина ІТ-об'єктів сьогодні впроваджуються незалежними від держави користувачами інформаційних технологій. Держава найчастіше не включена до тієї системи відносин, що формуються щодо того чи іншого цифрового об'єкта, а, отже,

потребується значний об'єм науково-дослідної, законотворчої та правозастосовчої роботи для врегулювання відносин щодо цифрових об'єктів та включення цих відносин до усталеної системи внутрішньодержавних цивільних правовідносин.

Доведено, що перешкодою для однотипного правового регулювання спадкування всіх ІТ-об'єктів є позаправові етичні моменти, яких неможливо уникнути в правових відносинах щодо приватного життя особи. На відміну від об'єктів авторського права, об'єкти ІТ, що передбачають персональний доступ користувача, можуть зберігати приватну, конфіденційну інформацію інших осіб (наприклад, листування з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків), розкривати особисту інформацію, яку померла особа не бажала б поширювати (відомості про звички, вчинки, особисті контакти) або інформацію щодо інших осіб, що могла стати відомою в результаті активності померлої особи в Інтернеті. Встановлено, що включення такого об'єкту ІТ до заповіту дозволяє достовірно визначити волю спадкодавця, однак у випадку спадкування за законом воля спадкодавця не може бути визначена коректно. Вирішенням цієї проблеми може слугувати підписання окремого пункту користувацької угоди, згідно з яким користувач може самостійно вирішувати долю свого об'єкта ІТ після своєї смерті (така можливість вже передбачена для користувачів Google, Facebook та декількох інших сервісів).

З'ясовано, що заходи з пошуку спадкового майна, які застосовуються нотаріусом або зацікавленою стороною, абсолютно неефективні у випадку пошуку цифрових об'єктів, які належали спадкодавцю, адже саме анонімність і конфіденційність стають перепонами при пошукових заходах.

На підставі аналізу чинного законодавства та юридичної практики зроблено висновок, що інформаційні технології вже зараз широко застосовуються в реалізації спадкових прав. Найбільш характерними прикладами їх застосування слугують складання заповіту із залученням технічних засобів, фіксація посвідчення заповіту за допомогою технічних

засобів, звернення нотаріуса в процесі пошуку майна до електронних реєстрів, ведення спадкового реєстру. Однак констатовано недостатню залученість існуючих технологій до відносин щодо складання, посвідчення та реалізації заповіту, що пояснюється жорстким імперативним режимом, встановленим для форми заповіту. Виключно нотаріально посвідчена письмова форма заповіту з подальшим його перенесенням на спеціальний бланк є значною перепорою для залучення сучасних технологій до спадкових правовідносин. Імплементація інституту електронного заповіту та розширення режиму секретного заповіту є перспективними напрямками наукової та законодавчої роботи в даній сфері.

Визначено зміст поняття електронний заповіт, під яким запропоновано розуміти односторонній правочин щодо розпорядження правами на віртуальне майно на випадок смерті правовласника. Одночасно відзначено, що від електронних заповітів слід відрізняти заповіти в електронній формі, вчинення яких передбачено в деяких іноземних державах. Використання електронної форми заповіту – прогресивне надбання інформаційного суспільства. Сучасні можливості використання інформаційних технологій, однак, не знаходять вчасного відображення в законодавстві, а, отже, від цього факту втрачає й юридична практика.

Відзначено, що сучасні тенденції у розвитку Інтернет-ресурсів дозволяють говорити про новий спосіб складання секретного заповіту, а саме розміщення текстового варіанта волевиявлення або відеозапису заповідального розпорядження на Web-сайті або Web-сторінці заповідача. При складанні заповіту в такий спосіб заповідач у заклеєному конверті подає лише Web-адресу (посилання) сторінки чи сайту та вказівку на шляхи отримання коду доступу до цих Інтернет-ресурсів. Використання такого способу складання секретного заповіту дозволяє вносити зміни та скасовувати його без зайвого звернення до нотаріуса. Запропоновано шляхом внесення доповнення до ст. 1249 ЦК України розширити можливості щодо складання секретного заповіту, встановивши можливість складання секретного заповіту шляхом розміщення

текстового варіанта, звуко- чи відеозапису в електронних ресурсах чи на твердих носіях інформації. Посвідчуючи такий заповіт, нотаріус зобов'язаний при вчиненні нотаріальних дій відобразити той факт, що секретний заповіт був поданий у конверті на відповідному носіїв інформації.

Встановлено, що неоднорідність об'єктів ІТ, права на які можуть належати фізичним особам, визначає й відмінності у можливостях їх передачі у спадок. Так, не всі об'єкти ІТ відносяться до об'єктів інтелектуальної власності, а, отже, окремі об'єкти ІТ не підпадають під правовий режим спадкування прав інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності як специфічний об'єкт цивільного обороту мають особливий порядок спадкування, що зумовлюється тим, що на об'єкт інтелектуальної власності існують як майнові, так і немайнові права. При цьому за загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності.

Відзначено, що вітчизняне законодавство не враховує еволюції баз даних, адже на практиці виникають ситуації, коли розробник є автором не комп'ютерної програми чи бази даних, а, наприклад, принципу пошуку серед аудіо-візуального контенту чи його зберігання, а, отже, не підпадає під режим правового захисту.

Визначено, що віртуальні об'єкти – це такі елементи віртуального простору, які не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій.

На підставі аналізу юридичної практики встановлено, що спадкування будь-яких об'єктів, які не мають вираження в реальному світі, є неможливим в реалізації згідно з чинним законодавством. Якщо права інтелектуальної власності на електронні бази даних, домени, комп'ютерні програми з деякими виключеннями знайшли своє місце серед прав, що можуть бути успадковані, то спадкування криптовалютних гаманців, індивідуальних та публічних сторінок у

соціальних мережах, профілів доступу до електронних ресурсів, електронних поштових скриньок, підписок на медіа-продукти та інші віртуальні об'єкти не врегульоване чинним законодавством. Українське законодавство не містить норм, що регулюють порядок спадкування об'єктів у віртуальному просторі, таких, як профілі в соцмережах, аккаунти, та інших облікових записів в мережі Інтернет чи інших мережах, які передбачають персональний доступ до них.

На підставі аналізу практики користування сучасними платіжними системами визначено, що Яндекс-гроші, WebMoney, Qiwi тощо є платіжними системами, за допомогою яких проводяться операції з різними «традиційними» валютами – гривнями, доларами, євро та ін. У даному випадку йдеться про електронні гроші, що еквівалентні номіналу в тій чи іншій валюті. Bitcoin, у свою чергу, має критичні відмінності від таких систем. Доведено, що правова природа криптовалюти за українським законодавством не є визначеною, але одночасно криптовалюта не може бути прирівняна до засобу платежу, так само як і до валютної цінності. Водночас криптовалюти створені з метою їх використання як засобів платежу і за своїми характеристиками цілком здатні виконувати основні функції грошей.

Спадкування криптовалютних активів за законом є технічно неможливим процесом через особливості самого об'єкта. Щодо заповіту, то відповідно до цивільного законодавства особа може залишити секретний заповіт, режим якого, безумовно, дозволяє включити до складу переданого у спадок криптовалютний актив.

Здійснено класифікацію всіх способів успадкування таким чином: традиційні (з використанням механізмів, закріплених у чинному законодавстві); технологічні; змішані. Серед традиційних способів спадкування криптовалют запропоновано використання класичного заповіту із зазначенням даних криптовалютного гаманця та ключу доступу до нього. У даний спосіб, однак, нівелюється анонімність володіння таким гаманцем та існує небезпека втрати коштів через інформованість інших осіб. Серед технологічних способів

передачі криптовалютних активів спадкоємцям виділяються: системи відстроченого платежу, що вбудовані в самі програми-клієнти крипто-гаманців; використання спеціально створених інтернет-ресурсів по спадкуванню цифрових активів; системи відстроченого доступу до гаманця. До змішаних способів можна віднести спадкування крипто-гаманців у паперовій та апаратній формах. Ключі доступу можуть являти собою цілком традиційні речі, а вказівка на їх розташування може міститися в тексті заповіту.

Виокремлено відмінності в спадкуванні токенів щодо інших криптовалютних активів. З'ясовано, що для токенів характерним є суб'єкт, на якого може бути спрямоване стягнення коштів на користь спадкоємців, однак дана процедура не врегульована національним законодавством, а суди відмовляють при вирішенні спорів щодо такого об'єкта як токени. Аналіз вітчизняної судової та нотаріальної практики свідчить про значний консерватизм суддів та нотаріусів у випадках необхідності вирішувати справи із залученням таких об'єктів, як криптовалютні активи.

Ключові слова: інформаційні технології, цифрові об'єкти, віртуальні об'єкти, криптовалютні активи, цифровий заповіт, спадкування за законом, спадкування за заповітом, захист спадкових прав.

SUMMARY

Alina S.S. Inheritance of IT-objects under modern civil law. – Qualification scientific work, manuscript copyright. Thesis for a Ph.D. degree in specialty 081 – Law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2020.

The dissertation is the first in the national science of civil law by a special complex study of the inheritance of IT objects under modern civil law. The study provides a comprehensive analysis of the law and legal practice on the exercise of hereditary rights in respect of IT objects in Ukraine and foreign countries. The legal nature of IT objects is determined, the nature of virtual objects and other civil law objects is correlated, the place of IT objects among the traditional objects of

inheritance law is determined. It has been proven that the nature of IT objects varies depending on the type of technology used to create, modify, maintain, or use an individual IT environment. The legal nature of virtual objects is different from the legal nature of things, due to the intangibility of such objects and the peculiarities of the exercise of civil rights against them. It is proved that substantiation of necessity of introduction of a special legal regime of inheritance of electronic objects is a promising direction of scientific research with a complex subject, which involves interaction with representatives of various sciences and technical specialists.

It has been determined that attributing digital objects to goods or services, things or information when trying to identify them narrows the potential range of such objects and does not disclose their legal nature at all. At the same time, it is incorrect to narrow the scope of relations with IT objects only to the Internet environment. The tools of the Internet only provide access to individual elements of the network, which may be complete "virtual ecosystems" with their own structure, laws of existence and possible behavior of subjects. In this case, the Internet is merely a means of transmitting a request to act on an object in such a virtual system.

To objectively determine the true range of digital objects, it is proposed to classify the latter by the following criteria: functional, property, axiological, objective, and legal criteria.

By functional criterion, digital objects include text, graphics, and audio-visual content, software components, social networking tools, virtual money and securities, gaming and other virtual worlds.

Due to the division by the criterion of "property" the system of objects of civil legal relations can be represented in the following form: property objects (can be adequately valued in money) and non-property objects (do not have equivalent monetary value: personal non-property benefits, information, results of intellectual activity). All digital objects can also be divided into property and non-property. Proprietary assets include token assets, tokens, digital money, and other digital assets.

Personal digital archives, messenger histories, online reputations, etc. are exclusively non-property.

According to the axiological criterion, objects that have informational, cultural, aesthetic, reputational, economic, spiritual or complex value can be distinguished.

Depending on the form and method of objectification of digital objects, they can be divided into objects that relate to reality objects and objects that only assume a virtual existence (virtual objects). The first type includes, for example, text fonts and printable styles, or customization of hardware, that is, software components that interact with specific mechanisms. The second type includes objects that are impossible to objectify in the real world (for example, weapons or clothing in a computer game; rating points or reputational achievements; elements of socialization individualization; a working version of graphic or audiovisual content in the form of appropriate program editor file, etc.).

We have defined the concepts of virtual objects that are meant to be understood as elements of virtual space that do not have the same material expression, are of aesthetic, cultural, informational, economic or other value, integrated into the corresponding virtual system, which is accessed through the technical means of using information technology.

We have also identified features that directly or indirectly affect most digital assets and affect the potential for inheritance in the event of the owner's death: the dynamism of the existence of IT objects; anonymity and impersonation regarding the ownership and use of individual IT objects; finding individual objects beyond the influence of state and national legislation; unconventional ways to monetize individual IT assets; uncertainty about the real and potential value of individual assets.

It is determined that the dynamics of the emergence and existence of IT objects is reflected in three key factors for their correct legal regulation: the maximum speed of their emergence and dissemination; rapid expansion of the scope and modification of the primary object; the suddenness of their decline and their disappearance due to

the replacement of new objects. The first factor in fact eliminates the possibility for the legislature to keep up with the development of information technologies and the objects generated by these technologies. Also of great importance is the fact that a large part of IT facilities are implemented today by state-independent IT users. The state is often not included in the system of relations that are formed for a particular digital object, and therefore a considerable amount of research, lawmaking and enforcement work is needed to regulate relations with digital objects and to include these relations in the established system. domestic civil relations.

It has been proven that unlawful ethical considerations that cannot be avoided in a person's legal privacy are an obstacle to the typical legal regulation of the inheritance of all IT objects. Unlike copyrighted objects, IT entities that provide personal access to the user may store private, confidential information of others (such as correspondence on performance of duties), disclose personal information, which the deceased person would not wish to disseminate (information about habits, actions, personal contacts) or information about other persons that might have become known as a result of the deceased person's activity on the Internet. It has been determined that the inclusion of such an IT object in a will allows us to determine the will of the testator in a faithful way, but in the case of inheritance by law, the will of the heir cannot be determined correctly. The solution to this problem may be the signing of a separate user agreement, according to which the user can independently decide the fate of his IT object after his death (this possibility is already provided for users of Google, Facebook and several other services).

It has been found that inheritance measures taken by a notary or a stakeholder are completely ineffective in the search for digital objects that belong to the heir, since anonymity and privacy are a barrier to search activities.

Based on the analysis of the current legislation and legal practice, it is concluded that information technologies are already widely used in the exercise of hereditary rights. The most typical examples of their application are drawing up a will with the involvement of technical means, fixing the certificate of the will with

the help of technical means, the notary's application in the process of searching for property to electronic registers, keeping a hereditary register. However, there is a lack of involvement of existing technologies in relations concerning the drafting, certification and implementation of the will, which is explained by the strict imperative regime established for the form of the will. Only a notarized written form of a will and its subsequent transfer to a special form is a significant obstacle for bringing modern technologies to hereditary relationships. The implementation of the Electronic Testament Institute and the extension of the Secret Testament regime are promising areas of scientific and legislative work in this field.

The content of the concept of electronic will under which it is proposed to understand this is a unilateral transaction concerning the disposal of rights to virtual property in the event of the death of the owner. At the same time, it is agreed that electronic covenants should be distinguished from electronic covenants, which are foreseen in some foreign countries. The use of electronic will is a progressive property of the information society. However, current opportunities for the use of information technologies are not reflected in the legislation in a timely manner, and therefore legal practice is losing ground. It is noted that current trends in the development of Internet resources allow us to speak about a new way of making a secret testament, namely, placing a text variant of the will or a video of a testamentary disposition on the Website or the website of the testator. When making a will, in this way the testator submits only the web address (links) of the page or site and instructions on how to obtain the access code to these Internet resources in the envelope. Using this method of drafting a secret will gives you the opportunity to make changes and to cancel it without unnecessary access to a notary. It is proposed by supplementing Art. 1249 of the Civil Code of Ukraine to expand the possibilities of making a secret will by determining the possibility of making a secret will by placing a text version, sound or video in electronic resources or on solid media. In notifying such a will, the notary is obliged, when committing notarial acts, to reflect

the fact that the secret will was filed in an envelope on the appropriate medium of information.

It is determined that the heterogeneity of IT objects that may be owned by individuals also determines the differences in their inheritance capabilities. Yes, not all IT objects are intellectual property, and therefore individual IT objects do not fall under the legal regime of inheritance of intellectual property rights. Intellectual property objects, as a specific civil turnover object, have a specific inheritance order, which is due to the fact that both intellectual property and non-property rights exist for the intellectual property object. At the same time, as a general rule, heirs receive only intellectual property rights.

It is noted that the national legislation does not take into account the evolution of databases, because in practice there are situations when the developer is the author of a computer software or database, but, for example, the principle of searching among audio-visual content or its storage, and therefore does not fall under mode of legal protection.

It is determined that virtual objects are such elements of virtual space that do not have the same material expression, represent aesthetic, cultural, informational, economic or other value, integrated into the corresponding virtual system, which is accessed by means of information technology technologies..

Based on the analysis of jurisprudence, it is determined that the inheritance of any objects that have no expression in the real world is impossible to implement under current law. While intellectual property rights to electronic databases, domains, computer programs with some exceptions have found their place among inheritance rights, the inheritance of cryptocurrency wallets, individual and public pages on social networks, access profiles to electronic resources, e-mail boxes, subscriptions to media products and other virtual objects are not regulated by law. Ukrainian law does not contain rules governing the inheritance of objects in virtual space, such as profiles on social networks, accounts, and other accounts on the Internet or other networks that allow for personal access to them.

Based on the analysis of the practice of using modern payment systems, it is determined that Yandex-money, WebMoney, Qiwi, etc. are payment systems through which transactions with different "traditional" currencies – hryvnias, dollars, euros, etc. are carried out. In this case we are talking about electronic money, which is equivalent to the face value in one currency or another. Bitcoin, in turn, has critical differences from such systems. It is proved that the legal nature of cryptocurrency is not defined under Ukrainian law, but at the same time cryptocurrency cannot be equated with the means of payment as well as with the currency value. At the same time, cryptocurrencies created for the purpose of using them as means of payment and by their characteristics are quite capable of performing the basic functions of money.

Inheriting cryptocurrency assets by law is technically impossible because of the features of the object itself. Regarding a will, under civil law, a person may leave a secret will, the regime of which, of course, allows you to include in the inherited cryptocurrency asset.

All methods of inheritance are classified as follows: traditional (using the mechanisms enshrined in the current legislation); technological; mixed. Among the traditional methods of inheriting cryptocurrencies is the use of the classic testament, indicating the data of the cryptocurrency wallet and the key to access it. In this way, however, the anonymity of owning such a purse is eliminated and there is a risk of losing money due to the awareness of others. Among the technological ways of transferring cryptocurrency assets to the heirs are the following: deferred payment systems built into the crypto wallet client programs themselves; use of specially created Internet resources for inheritance of digital assets; wallet access deferral systems. Mixed methods include the inheritance of crypto wallets in paper and hardware forms. Access keys can be quite traditional things, and their location may be indicated in the text of the will.

The differences in the inheritance of tokens in relation to other cryptocurrency assets are highlighted. It has been determined that the tokens are characteristic of the

entity that may be directed to collect funds for the benefit of the heirs, but this procedure is not regulated by national law, and the courts refuse to resolve disputes over such an object as tokens. The analysis of domestic court and notary practice shows a considerable conservatism of judges and notaries when it comes to resolving cases involving attraction of such objects as cryptocurrency assets.

Keywords: information technology, digital assets, virtual assets, cryptocurrency assets, digital will, inheritance by law, inheritance by will, protection of inheritance rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ:

1. Аліна С.С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. №1. С. 191-195.
2. Аліна С.С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Науково-практичний журнал «Часопис цивілістики»*. 2018. №29. С. 119-122.
3. Алина С.С. Правовое регулирование наследования цифровых активов в законодательстве зарубежных стран. *Visegrad journal in human rights*. 2018. №6/1. С. 11-14.
4. Adakhovska N., Omelchuk O., Alina S. Legal regulation of the inheritance of personal electronic assets. *Amazon Investiga*. 2019. №21. Р. 468-476.
5. Аліна С.С. Фактори, що виключають можливість традиційного спадкування цифрових об'єктів. *Правова позиція*. 2019. Вип. №3 (24). С. 119-123.
6. Аліна С.С. Співвідношення правової природи віртуальних об'єктів та речей як об'єктів спадкування. *Правові новели*. 2019. №8. С. 40-44.
7. Аліна С.С. До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.)*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448-450.

8. Аліна С.С. Особливості спадкування криптовалют відповідно до специфіки їх правової природи. *Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні*: матер. міжн. колоков. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 98-100.

9. Аліна С.С. Ознаки віртуальних об'єктів спадкового права. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності*: матер. міжн. науково-практ. конференції. (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-39.

10. Аліна С.С. Перспективи еволюції форми заповіту в системі сучасних спадкових правовідносин. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 30-31.

11. Аліна С.С. Щодо питання використання інформаційних технологій при складанні та посвідченні заповіту. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 19-21.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІТ-ОБ'ЄКТІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	13
1.1. Правова природа ІТ-об'єктів	13
1.2. Класифікація ІТ-об'єктів.....	26
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ІТ-ОБ'ЄКТІВ	38
2.1. Проблеми правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів	38
2.2. Еволюція форми заповіту як перспективний вектор реформування спадкового права	54
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ІТ- ОБ'ЄКТІВ.....	82
3.1. Спадкування ІТ-об'єктів, що є об'єктами авторського або суміжних прав	82
3.2. Правове регулювання спадкування персональних електронних активів.....	97
3.3. Спадкування криптовалютних активів	114
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165
ДОДАТОК.....	184

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні технології щоденно змінюють людське життя, збагачуючи його все новими і новими можливостями до самореалізації, комунікації, розповсюдження знань, задоволення інших потреб людини. Сучасний ступінь розвитку інформаційних технологій зумовлює розширення спектру суспільних відносин, що можуть виникати у віртуальному середовищі. Нові відносини виникають навколо нових об'єктів віртуального простору, які мають інформаційну, культурну, економічну та особисту цінність для суб'єктів таких відносин. Зіткнення інтересів окремих осіб в сфері створення, володіння, користування та розпорядження такими об'єктами виступає фактором, що визначає необхідність врегулювання таких відносин на рівні права. Можливість вільно розпоряджатися належним особі віртуальним об'єктом, в тому числі передати його у спадок, повинна бути врахована в законодавстві та правозастосовчій практиці. Ефективність правового регулювання даних відносин визначається належним науковим базисом, на основі якого і приймаються відповідні нормативно-правові акти.

Запит сучасного суспільства на розширення кола об'єктів цивільного права та забезпечення їх належного захисту прав на такі об'єкти обумовлює необхідність теоретичної розробки даних питань наукою цивільного права. Досягнення сьогоднішньої індустрії, виражені в повсюдному використанні сучасних інформаційних технологій і появі все нових і нових ІТ-об'єктів, які мають матеріальну і нематеріальну цінність, досить повільно знаходять своє відображення в законодавстві. Тому складається ситуація, при якій правозастосовна практика змушена випереджати законодавче регулювання, а це загрожує неоднаковим або зовсім некоректним регулюванням цивільних правовідносин на практиці.

Актуальність теми дослідження також зумовлена фактичною відсутністю належного правового регулювання питань спадкування ІТ-об'єктів у вітчизняному законодавстві.

В науці цивільного права на сьогоднішній день бракує комплексних досліджень правової природи ІТ-об'єктів як об'єктів суб'єктивних цивільних прав. Попри надзвичайну актуальність наукового опрацювання проблематики спадкування віртуальних об'єктів дослідження особливостей правової природи таких об'єктів спадкування фактично відсутні. В той час як в літературі наголошується, що для вирішення основного проблемного питання сфери спадкування окремих видів об'єктів є адаптування положень законодавства України до сучасних реальних правовідносин у державі, коли фізичним особам на підставі права власності можуть належати не тільки будинки та земельні ділянки, а й інші об'єкти [166, с. 192].

Можна констатувати появу у вітчизняній у вітчизняній науці цивільного права належного інтересу до проблематики спадкування ІТ-об'єктів, однак попри значний дослідницький інтерес до проблематики теми одночасно слід зазначити відсутність досліджень, пов'язаних з аналізом вже наявних моделей регулювання спадкових відносин з об'єктами зі сфери інформаційних технологій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку

України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розвиток науки цивільного права щодо спадкування ІТ-об'єктів, а також формулювання пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України щодо порядку спадкування таких об'єктів.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити поняття ІТ-об'єктів та співвіднести їх з іншими об'єктами цивільних прав;

порівняти правову природу ІТ-об'єктів та речей як об'єктів спадкування як перспективних факторів правового регулювання питань спадкування ІТ-об'єктів;

на підставі аналізу властивостей ІТ-об'єктів визначити фактори, що виключають можливість спадкування ІТ-об'єктів в порядку, встановленому чинним цивільним законодавством;

виявити тенденції щодо змін в правовому регулюванні форми заповіту у зв'язку з широким залученням інформаційних технологій до спадкових правовідносин;

визначити нормативні та практичні особливості спадкування ІТ-об'єктів, що є об'єктами права інтелектуальної власності або суміжних прав;

на підставі аналізу чинного цивільного законодавства та законодавства зарубіжних країн довести можливість спадкування цифрових активів, таких як профілі в соціальних мережах, персональні аккаунти тощо;

визначити можливі способи спадкування криптовалютних активів, які ґрунтуються на особливостях правової природи останніх та враховують вимоги безпеки та конфіденційності власника криптовалютного активу;

надати рекомендації щодо можливих змін та доповнень чинного цивільного законодавства з питань спадкування ІТ-об'єктів загалом та окремих видів ІТ-об'єктів з урахуванням специфіки їх природи.

Об'єктом дослідження виступають цивільні відносини, які виникають у зв'язку із передачею прав на ІТ-об'єкти у спадок за цивільним законодавством.

Предметом дослідження є спадкування ІТ-об'єктів за цивільним законодавством України.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи (діалектичний, аналітико-синтетичний, системно-аналітичний), а також такі спеціальні методи (логіко-юридичний, порівняльно-правовий).

Використання діалектичного методу дало змогу проаналізувати різні доктринальні концепції щодо правової природи ІТ-об'єктів як об'єктів права власності; правової природи окремих ІТ-об'єктів (підрозділи 1.1, 3.2-3.3). Аналітико-синтетичний метод використовувався для визначення обсягу поняття ІТ-об'єкт як об'єкту спадкових відносин (підрозділ 1.1). За допомогою системно-аналітичного методу дослідження на підставі аналізу чинного законодавства було визначено фактори, що виключають можливість застосування традиційного порядку спадкування до окремих ІТ-об'єктів (підрозділ 2.1). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України (ЦК України, ЦПК України, законів України та підзаконних актів), виявити прогалини, що їх містять окремі нормативно-правові акти, а також суперечності окремих нормативних приписів, що регулюють умови та порядок спадкування ІТ-об'єктів (підрозділ 2.2, розділ 3). Порівняльно-правовий метод використовувався для порівняння доктринальних положень, нормативного матеріалу та судової практики в Україні та зарубіжних країнах (підрозділ 3.2, 3.3).

Теоретичною основою дослідження є праці таких науковців, як Р.А. Бартл, О.А. Баранов, Н.Ю. Голубєва, Б.Т. Дюранске, Р.Є. Еннан,

К.В. Єфремова, Ю.О. Заїка, І.Р. Калаур, К.Г. Некіт, О.С. Омельчук, Є.О. Рябоконь, Г.М. Стихара, Р.Е. Туркін, Дж. Фейрфільд, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, С.І. Шимон та ін.

Емпіричним підґрунтям дослідження слугували першоджерела римського приватного права, акти цивільного законодавства України та окремих зарубіжних країн, а також матеріали судової та нотаріальної практики України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

визначено, що ІТ-об'єкти – новий вид об'єктів цивільних прав, що з'являються разом із розвитком новітніх технологій. Під ІТ-об'єктами пропонується розуміти сукупність нематеріальних створених з використанням сучасних інформаційних технологій об'єктів у цифровій формі, права щодо яких реалізують суб'єкти цивільного права;

виокремлено види ІТ-об'єктів відповідно до функціонального, майнового, аксіологічного та об'єктиваційного критеріїв. Відповідно до функціонального критерію серед ІТ-об'єктів виділено текстовий, графічний та аудіовізуальний контент, програмні компоненти, засоби індивідуалізації в соціальних мережах, віртуальні гроші та цінні папери, об'єкти ігрових світів. Згідно з аксіологічним критерієм можна виділити об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність. Відповідно до форми та способу об'єктивації ІТ-об'єктів їх можна поділити на об'єкти, що співвідносяться з об'єктами реальної дійсності, та об'єкти, що передбачають лише віртуальне існування (віртуальні об'єкти);

сформульоване поняття віртуальних об'єктів, якими є елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу,

становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій;

доведено, що правова природа віртуальних об'єктів відмінна від правової природи речей, що зумовлено нематеріальністю таких об'єктів та особливостями здійснення цивільних прав щодо них. Обґрунтування необхідності запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів є перспективним напрямком наукових досліджень з комплексним предметом, що передбачає взаємодію з представниками різних наук;

визначено фактори, що зумовлюють особливості спадкування ІТ-об'єктів та виключають можливість застосування традиційного порядку спадкування до таких об'єктів, серед яких: динамічність існування; анонімність та знеособлення в питаннях володіння та використання; знаходження окремих об'єктів поза межами впливу держави та національного законодавства; нетрадиційність способів монетизації окремих ІТ-об'єктів; невизначеність реальної та потенційної цінності окремих об'єктів;

визначено, що електронний заповіт – це односторонній правочин щодо розпорядження правами на віртуальне майно на випадок смерті правовласника. Від електронних заповітів слід відрізняти заповіти в електронній формі, вчинення яких передбачено в деяких іноземних державах. Використання електронної форми заповіту – прогресивне надбання інформаційного суспільства. Сучасні можливості використання інформаційних технологій, однак, не знаходять вчасного відображення в законодавстві, а, отже, від цього факту втрачає й юридична практика.

обґрунтовано, що з огляду на цивільно-правову природу як прав щодо окремих ІТ-об'єктів, так і зобов'язань, які виникають щодо таких об'єктів, питання спадкування таких об'єктів повинні залишатися в межах загальнодозвільного правового режиму. Користувач повинен мати можливість

самостійно вирішувати долю власних активів у віртуальному середовищі. Підвищення економічної та соціальної цінності таких активів робить неможливим знаходження їх поза правовим полем, а отже повинен бути встановлений правовий режим їх спадкування;

доведено, що наявність спадкових прав щодо профілів, аккаунтів у соціальних мережах та їх вмісту залежить від змісту угоди, яку схвалює користувач при створенні аккаунта в соціальній мережі. Об'єм спадкових прав може визначатися як абсолютний, частковий або розпорядження контентом з профілю соціальної мережі може бути здійснено виключно оператором соціальної мережі;

виокремлено такі доктринальні підходи до природи криптовалют та правового статусу їх власників: криптовалюта є майном, що виступає товаром у відносинах купівлі-продажу і міни, а власник криптовалютного гаманця має статус аналогічний із власником традиційного для цивільного права майна; криптовалюта є платіжним засобом у відносинах купівлі-продажу, надання послуг тощо; криптовалюти є особливою формою реалізації права вимоги їх «держателя» на отримання матеріального еквіваленту; криптовалюта не може бути віднесена до будь-якого виду існуючих об'єктів цивільного права і потребує правового регулювання як новий об'єкт права;

здійснено класифікацію способів спадкування криптовалютних активів на традиційні (з використанням механізмів закріплених в чинному законодавстві), технологічні та змішані. До традиційних способів спадкування криптовалют відносяться способи з використанням класичного або секретного заповіту. Серед технологічних способів передачі криптовалютних активів спадкоємцям виділяються: системи відстроченого платежу, що вбудовані в самі програми-клієнти крипто-гаманців; використання спеціально створених інтернет-ресурсів по спадкуванню цифрових активів; системи відстроченого доступу до гаманця. До змішаних способів можна віднести спадкування крипто-гаманців у паперовій та апаратній формах;

доведено, що на відміну від криптовалютних активів у випадку токенів існує суб'єкт, з якого можна стягнути кошти на користь спадкоємців, однак поки така процедура ніяк не врегульована законодавчо, а суди зазвичай відмовляють при вирішенні спорів щодо такого об'єкта як токени. Аналіз вітчизняної судової та нотаріальної практики свідчить про значний консерватизм суддів та нотаріусів у випадках необхідності вирішувати справи з залученням таких об'єктів як криптовалютні активи;

вдосконалено:

наукове положення про необхідність врахування функціональних особливостей криптовалют взагалі та специфіку конкретного виду криптовалюти при вирішенні питання щодо вибудови ефективного механізму їх спадкування. Розширення сфери застосування секретного заповіту, широке залучення технологічних рішень для ефективного захисту змісту заповіту, використання можливостей «електронного» заповіту в перспективі спростять реалізацію права власника криптовалютного активу на безпечну передачу належних йому прав у спадок;

наукове положення щодо використання інформаційних технологій в сучасних спадкових відносинах, а саме визначено, що найбільш характерними прикладами їх застосування слугують складання заповіту з залученням технічних засобів, фіксація посвідчення заповіту за допомогою технічних засобів, звернення нотаріуса в процесі пошуку майна до електронних реєстрів, ведення спадкового реєстру;

дістало подальшого розвитку:

науковий висновок про те, що більшість переваг криптовалют для їх володільця є перепонами для можливості їх спадкування згідно з процедурами, передбаченими чинним законодавством;

наукове положення щодо того, що перешкодою для докладного правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів можуть бути також етичні моменти, яких неможливо уникнути, коли справа стосується приватного життя особи. На

відміну від об'єктів авторського права, ІТ-об'єкти, що передбачають персональний доступ користувача, можуть зберігати приватну, конфіденційну інформацію інших осіб (наприклад, листування з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків), розкривати особисту інформацію, яку померла особа не бажала б поширювати (відомості про звички, вчинки, особисті контакти) або інформацію щодо інших осіб, що могла стати відомою в результаті активності померлої особи в інтернеті. Якщо включення такого об'єкту ІТ до заповіту дає змогу достовірно визначити волю спадкодавця, то у випадку спадкування за законом питання залишається відкритим. Вирішенням цієї проблеми може слугувати підписання окремого пункту користувацької угоди, згідно з яким користувач може самостійно вирішувати долю свого об'єкта ІТ після своєї смерті (така можливість вже передбачена для користувачів Google, Facebook та декількох інших сервісів);

наукове обґрунтування необхідності широкого залучення інформаційних технологій до процедур спадкування через жорсткий імперативний режим, встановлений для форми заповіту. Визначено, що імплементація інституту електронного заповіту та розширення режиму секретного заповіту є перспективними напрямками наукової та законодавчої роботи в даній сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері - для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем спадкування ІТ-об'єктів (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 10 березня 2020 р.);

правотворчій діяльності - для вдосконалення вітчизняного законодавства в сфері регулювання відносин спадкування об'єктів інформаційних відносин;

правозастосовній діяльності - для вдосконалення судової практики щодо спадкування об'єктів інформаційних відносин, підготовки науково-практичних коментарів ЦК України, СК України;

навчальному процесі - при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Спадкове право», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження підготовлено і обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, колоквіумі, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.); Міжнародному колоквіуму «Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні» (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 6 наукових статтях, з яких 5 статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю - у зарубіжному періодичному виданні, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, колоквіумі.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (190 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації складає 187 сторінки, з яких основний зміст - 164 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІТ-ОБ'ЄКТІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

1.1. Правова природа ІТ-об'єктів

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у світі призвів до ситуації, за якої значна частина життя людини проходить у віртуальному всесвіті. Сучасна людина реалізує значну частину своїх потреб, використовуючи досягнення науково-технічного прогресу. Соціальні мережі, форуми та месенджери, медіа-платформи, он-лайн розваги, інтернет-магазини та інтернет-портали різної спрямованості стали невід'ємним атрибутом соціального буття сучасної людини.

Окремим фактором, що зумовлює розвиток інтернет-технологій, є природна потреба сучасної людини залишатися в курсі подій і новин, а також в миттєвому доступі до інформації, що має, з її точки зору, соціальну значимість, матеріальну або духовну цінність, якою вона в подальшому може розпоряджатися згідно із законодавством. Даний фактор став причиною стрімкого розвитку мобільного Інтернету як можливості власників мобільних пристроїв отримати доступ до сервісів та ресурсів глобальної мережі з використанням не тільки стаціонарних, але і будь-яких інших технічних засобів. Наступним же етапом розвитку технологій мобільного інтернету повинен стати інтернет речей (об'єднання будь-яких об'єктів (речей) в мережу для покращення їхньої функціональності).

Сучасні дослідники виділяють таку сферу життєдіяльності сучасного суспільства, як інформаційна. В інформаційній сфері визнається існування особливого продукту діяльності – інформації, яка за своєю цінністю і значущістю виходить на пріоритетні позиції, а «інформаційне середовище стоїть в одному ряду з соціальним та екологічним, і їй притаманні всі ознаки середовища проживання людини» [153, с.253].

Поряд з уже згадуваними поняттями «інформаційна сфера» та «інформаційне середовище» у сучасній науковій літературі та публіцистиці все частіше вживаються два поняття цифрового середовища. Вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «цифрове середовище», однак дослідники зазначають, що даний термін не лише знайшов значне поширення в літературі, а поволі починає сприйматися і досліджуватися юридичною наукою. Як зазначає С.С. Савич, цифрове середовище відображає цифрову форму об'єкта інтелектуальної власності (на противагу традиційній «аналоговій», зокрема письмовій, формі) і надає новий зміст правам інтелектуальної власності [152, с. 87]. Динаміка формування цифрового середовища інколи навіть на противагу звичайному матеріальному середовищу існування людини свідчить про необхідність вивчення цього явища в межах суспільних наук, визначення меж цифрового середовища і можливостей для діяльності в ньому людини.

В поняття «цифрове середовище» вкладається значно ширший зміст, ніж в поняття «мережа Інтернет». Цифрове середовище включає у себе не лише веб-простір глобальної мережі Інтернет, а й локальні електронні файли, в тому числі оцифровані об'єкти інтелектуальної власності, які використовуються на відповідних пристроях, що не передбачають паперової форми документообігу (комп'ютери, ноутбуки, планшети, телефони, інші види «гаджетів») [165].

Про цифрове середовище як сферу здійснення прав інтелектуальної власності згадується у Рекомендаціях для Інтернет – провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, затверджених Державною службою інтелектуальної власності [144]. Даний документ охоплює вузьке коло питань використання об'єктів авторського права та суміжних прав у мережі Інтернет за міжнародним та національним законодавством. Зокрема, відповідно до п. 1 цих Рекомендацій міжнародними договорами, що забезпечують основу правового регулювання

використання об'єктів авторського права і суміжних прав у цифровому середовищі, є Договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 20.12.1996 року: Договір про авторське право; Договір про виконання і фонограми.

З тексту Рекомендацій можна побачити, що у тексті договорів використовуються поняття «цифрове середовище» замість категорії «мережа Інтернет». Цифрове середовище в змісті договорів вживається для охоплення широкого кола комп'ютерних мереж, в яких можуть використовуватися такі майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, як право на відтворення та на розповсюдження серед широкої публіки, право зробити записані виконання та фонограми доступними. Окрім того, значна увага у цих договорах приділяється обов'язку їх держав забезпечити правову охорону та ефективні засоби правового захисту від обходу існуючих технічних засобів суб'єктами [165].

В цифровому середовищі створюється все більше об'єктів, права щодо яких захищаються законом. Все більше діджитал-продуктів, що створюються в межах віртуального середовища або з метою використання в цифровому середовищі, визнаються об'єктами правовідносин. Все частіше доводиться говорити про комерційну вартість того чи іншого ІТ-об'єкта, можливість «монетизації» використання останнього тощо.

Правовідносини у цифровому середовищі – це правовідносини, які виникають між різними учасниками з приводу набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності та інших прав у цифровому середовищі. Одночасно продукти інформаційних технологій мають значний обсяг індивідуальної чи комерційної інформації, що також передбачає особливий правовий режим її захисту.

Правовідносини у цифровому середовищі (ІТ-правовідносини) представлені як абсолютними (правоволоділець перебуває у правовідносинах з «усіма і кожним», які зобов'язані не порушувати його право, наприклад,

відносини щодо володіння окремим ІТ-об'єктом), так і відносними (їх учасники конкретно визначені, наприклад, електронні правочини) правовідносинами. Об'єктами цивільних правовідносин у цифровому середовищі можуть виступати як результати інтелектуальної діяльності, так і результати робіт, послуги (зокрема, телекомунікаційні). Змістом правовідносин є взаємні права та обов'язки суб'єктів ІТ-правовідносин [164, с.87].

Суспільні відносини в цифровому середовищі зачіпають інтереси різних суб'єктів права, що вимагає чіткої регламентації їхніх прав та обов'язків. Суб'єктами ІТ-правовідносин можуть виступати фізичні та юридичні особи за допомогою цифрових ідентифікаторів (квазісуб'єктів), таких, як комп'ютерні коди, ІР-адреси, персональні ідентифікатори, нікнейми тощо. В літературі також відмічається, що суб'єктами правовідносин є «цифрові істоти (штучний інтелект у різних формах, цифрові двійники та ін.)». Як зазначає Н. Левицька, в реаліях сьогодення виникають нові суб'єкти – нелюдські істоти, які наділені відмінними від людських можливостями, що відкрилися доведенням людини до рівня машини та машини до рівня людини [101, с.167]. Однак даний підхід, на нашу думку, є хибним, адже відносини з цифровими «суб'єктами» не можуть мати статус правових у зв'язку з відсутністю правосуб'єктності у фактично об'єктів ІТ-правовідносин.

У той час як у резолюції Європейського Парламенту на основі розробленого Комітетом з правових питань документа – рекомендації «Норми цивільного права з робототехніки» [6] вказано на необхідність визначення особливого правового статусу для роботів у довгостроковій перспективі таким чином, щоб хоча б найбільш складні автономні роботи могли бути наділені статусом електронних осіб, які несуть відповідальність за свої дії та можуть приймати незалежні рішення чи іншим чином незалежно взаємодіяти з третіми особами. Це фактично перша спроба регулювання робототехніки [101, с.167]. Однак згідно з чинним законодавством впровадження подібних норм в Україні вбачається малоімовірним у найближчій перспективі.

Експерти в галузі інформаційних технологій відзначають, що «Україна – чи не єдина країна у Європі, яка до сьогодні не мала власного «цифрового» бачення. Практично всі країни ЄС вже затвердили та впроваджують власні «цифрові адженди» або «цифрові стратегії», а багато з них – для прикладу, Німеччина, Франція, Швеція – реалізують її ключові компоненти протягом останніх 5-7 років як пріоритет державної політики у багатьох сферах життя та галузях економіки» [158, с.93].

Діджиталізація суспільних процесів змінює характер національної економіки та міжнародної інвестиційної політики, без якої неможливо побудувати мережу інфраструктури, яка стимулює розвиток бізнесу, що працює із цифровими технологіями, та підтримувати процес трансформації нової економіки загалом. Дослідники явища цифрової економіки зазначають: «Чинниками впровадження завдяки розвитку цифрової економіки інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери господарського життя є: інтернет речей (Internet of things), штучний інтелект та машинне навчання (Artificial intelligence & Deep learning), технології на принципах розподіленого реєстру (Blockchain), «хмарні» комп'ютерні сервіси й обчислення (Cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart everything), Великі дані (Big Data), віртуальна та доповнена реальність (Augmented & additive reality), сучасні біоінженерні технології (Biotech), системи кібербезпеки (Cybersecurity), соціальні мережі (Facebook, Twitter), цифрові двійники (Digital twins), цифрові технологічні платформи (агрегатори). Усе це сучасні напрями «цифровізації» (цифрової трансформації), якими охоплений уже весь світ» [102, с. 26].

Вплив цифрової економіки може розглядатися як результат поширення, впровадження, а також створення нового технологічного середовища для системи права як на національному, так і на міжнародному рівні. Цифрова економіка формує запит на формування комплексних галузей права на основі особливих правових режимів та принципів. До складу комплексних галузей входять норми інших галузей права, у них використовуються методи

регулювання з різних галузей права. Комплексні галузі права на відміну від основних галузей займають певне, нерівнозначне з ними місце, а також розвивають та доповнюють усю систему права. Вони регулюються за допомогою законодавчого простору, в який входять норми різних галузей права. Для регулювання комплексних галузей права має бути врахований підхід, що застосовується в галузях законодавства комплексного характеру, в частині обігу даних, штучного інтелекту, технологій децентралізованого ведення реєстрів тощо. Виникає необхідність пристосування правових інститутів до продиктованих умов. Чинні правові норми не забезпечують повною мірою системного підходу до формування цифрової економіки, а інколи призводять до фрагментарності регулювання, що не дозволяє повною мірою реалізувати переваги цифрової економіки. Норми «класичних» правових конструкцій повною мірою не можна застосовувати до нових відносин, що вимагає перегляду чинних правових режимів.

Відсутність однакового поняття, починаючи із самого поняття «цифрова економіка», також впливає негативно на правове регулювання відносин. Мають певну специфіку суспільні відносини в частині їх суб'єктного складу, об'єкта та предмета, умов виникнення, зміни та припинення, що зумовлює необхідність їх комплексного регулювання.

Питання цивільно-правового регулювання суспільних відносин щодо ІТ-об'єктів є актуальним, все більше цивілістів вдаються до наукових розвідок питань володіння, користування та розпорядження цифровим майном.

Сучасна доктрина цивільного права визнає множинність об'єктів цивільних прав. Досить поширеним у сучасній цивілістичній доктрині є підхід до визначення об'єкту суб'єктивного цивільного права через поняття «благо». Так, об'єктами цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання [66, с. 258].

Широке коло нематеріальних об'єктів, що виступають об'єктами цивільного права, таких, як честь, гідність, інформація, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, свідчить про неоднорідність системи об'єктів цивільного права. Інноваційні зміни техніки та програмного забезпечення, розширення меж можливостей для роботи, навчання, підприємництва чи спілкування в мережі стимулюють розвиток суспільних відносин, які виникають у віртуальному просторі. Від незначних, зазвичай анонімних відносин на початку формування інтернет-середовища вони еволюціонували в значну групу цивільних, господарських, адміністративних, фінансових та інших правовідносин, соціально-економічна і навіть політична значимість яких підвищується рік від року.

Суспільні відносини, що виникають в межах використання інформаційних технологій, мають низку ознак, серед яких інноваційність, високотехнологічність, аформальність. Коло об'єктів, які стали частиною людського життя завдяки інформаційним технологіям, є широким за рахунок надзвичайно розгалуженої системи суспільних відносин, які з'явилися або змінилися паралельно з розвитком технологій. Згідно з висновками, до яких дійшли британські дослідники Х. Конвей та Ш. Греттен, – основною проблемою при спадкуванні цифрового майна є відсутність визначення поняття «цифрове майно» [13, с. 103-104].

Наукова дискусія щодо необхідності виділення ІТ-об'єктів відповідно до особливостей їх правової природи зумовлює необхідність поглибленого аналізу існуючих підходів до визначення понять «ІТ-об'єкт», «цифровий об'єкт», «електронний об'єкт», «віртуальний об'єкт».

У літературі висловлювалася думка, що на відміну від матеріальних об'єктів (речей), ІТ-об'єкти є «ефемерними», постійно змінюються як структурно, так і «фізично» (зміст «цифрових» активів – величина непостійна, вона залежить від зовнішніх факторів) [153, с.255].

В юридичній науці немає єдності у визначенні об'єктів інформаційних технологій. Під цифровими об'єктами в юридичній літературі розуміються товари, що не мають матеріального вираження, а існують лише в цифровій формі [163, с. 55], електронні об'єкти, які в силу своєї віртуальності не є речами, проте мають риси речей і не можуть бути визначені як права або поведінка суб'єктів правовідносин [74]. До таких об'єктів зазвичай відносять інформаційні продукти і послуги [72, с. 14]. Об'єктами відносин у кіберпросторі називаються електронні об'єкти у вигляді матеріальних і нематеріальних благ, які існують в електронній формі і можуть бути передані суб'єкту за допомогою програмно-апаратних комплексів або каналів зв'язку [136].

Віднесення ІТ-об'єктів до товарів чи послуг, речей чи інформації при спробі їх визначення звужує потенційне коло таких об'єктів та взагалі не розкриває їх правову природу.

Досить поширеною в цивілістичній науці є думка, що ІТ-об'єкти є виключно об'єктами інтернет-відносин [74]. Дана думка ґрунтується на розумінні мережі Інтернет як сфери віртуальної комунікації та відповідних відносин. Одночасно з критикою такого підходу виступають прихильники реального підходу до природи існування суспільних відносин, що полягає в визнанні неможливості існування суспільних відносин поза об'єктивним реальним світом [52, с. 214-215]. Згідно із зазначеним підходом Інтернет – ніщо інше як засіб комунікації, аналогічний телефонному зв'язку. Такий підхід узгоджується з позицією щодо неможливості існування безоб'єктних цивільних правовідносин [66, с. 258].

Однак звуження сфери існування цих відносин лише до інтернет-середовища видається некоректним. Засоби мережі Інтернет лише забезпечують доступ до окремих елементів мережі, які можуть представляти собою повноцінні «віртуальні екосистеми» з власною структурою, законами існування та можливою поведінкою суб'єктів. Інтернет в даному випадку

служує лише способом передачі вимоги про намір вчинити якусь дію щодо об'єкта в такій віртуальній системі. Крім того, такі віртуальні системи можуть бути побудовані і в локальній мережі без підключення до глобальної мережі. Призначення існування таких систем може бути різним, вони можуть бути створені у вигляді ігрових світів MMORPG (Massive Multiplayer Online Role-Playing Games), магазинів програмного забезпечення та різноманітних плагінів, бібліотек аудіовізуального контенту чи соціальних мереж.

Як зазначає С. Місько стосовно ігрових акаунтів, «більшість платформ забороняють передавати акаунти іншим особам за будь-яких підстав. Ігрові платформи вважають, що ігрове «майно» знаходиться в оренді користувачів. Також це стосується сервісів, які забезпечують доступ до музики, фільмів та ін. Однак право користування контентом є майновим правом особи, а, отже, дані об'єкти повинні сприйматися саме як об'єкти цивільного права [109].

На сьогоднішній день правова природа ІТ-об'єктів як об'єктів цивільних прав є предметом наукової дискусії. В юридичній літературі немає єдності у визначенні сутності таких об'єктів; кола прав, що виникають щодо таких об'єктів; переліку віртуальних об'єктів, що можуть вважатися об'єктами цивільного права.

Поширеним є доктринальний підхід до визначення ІТ-об'єктів як віртуальних речей. На думку К.В. Єфремової, «віртуальна річ є частиною віртуального простору, зокрема файли представляють собою ті елементарні частинки, які утворюють його. Файлом є послідовність даних (цифр). Вони володіють визначеністю, яка виражена в структурних характеристиках, наприклад, файл залежно від формату має власну назву, структуру і якість, а також розмір, вимірюваний, як правило, в байтах» [74]. Відповідно до даного підходу на віртуальні об'єкти повинен бути поширений правовий режим речей. Г. Стахира закликає за допомогою використання правової фікції застосувати режим речових прав до всіх віртуальних об'єктів, в результаті чого щодо віртуальних об'єктів можуть реалізовуватися класичні для речового права

явища, такі як звернення стягнення на цифровий контент, його віндикація [163, с. 57].

О. Барановим висловлено думку, що для регулювання суспільних відносин у мережі Інтернет можуть застосовуватися «такі правові норми, які звичайно застосовуються в процесі правового регулювання цих відносин в умовах, коли не використовується мережа Інтернет; звичайно застосовуються в процесі правового регулювання цих відносин, але із внесеними змінами, обумовленими особливостями реалізації суспільних відносин в умовах використання мережі Інтернет і інтернет-технологій; були наново створені винятково через наявність особливостей реалізації суспільних відносин, обумовлених використанням мережі Інтернет і інтернет-технологій» [51].

Щоб визначити, чи слушним є даний підхід, проаналізуємо цивільно-правову природу речей. Згідно зі ст. 170 ЦК України «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага» [173].

Під речами у цивільному праві розуміються всі предмети матеріального світу, які можуть задовольняти окремі потреби людини і бути в її володінні.

Базовою ознакою речі є її належність до матеріального світу, об'єктивованість в ньому, тілесність. Поняття безтілесної речі, що з'явилося в римському праві, нині застосовують до майнових прав та цінних паперів [162, с. 13].

К. Некіт, у свою чергу, аналізуючи потенційну можливість впровадження інституту права віртуальної власності, доводить, що згідно з українською концепцією права власності об'єктом права власності може бути як тілесна річ, так і безтілесна. Так, відповідно до ст. 316 ЦК України об'єктом права власності є річ (майно). А відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю.

Як зазначає К. Некіт, поняття «річ» в українському законодавстві тлумачиться широко та включає в себе не лише предмети матеріального світу, але й безтілесні речі. Майнові права та обов'язки фактично і є безтілесними речами, а отже, вітчизняна концепція права власності не унеможлиблює застосування положень про право власності до віртуальних активів [117].

Р. Еннан доходить висновку, що «нові види соціальної взаємодії, доступні завдяки мережі Інтернет, породили віртуальні світи, що мають розвинену економічну підсистему. Віртуальні об'єкти, що існують у цих світах, нерідко мають чималу економічну цінність і можуть отримуватися за реальні гроші, що визначає доцільність їх охорони за допомогою права. Однак варто визнати, що за сучасною тенденцією до дематеріалізації та віртуалізації майна відносини, що виникають у віртуальних світах, усе складніше інтерпретувати мовою, успадкованою від римського права. З часом неминуче виникне необхідність переосмислення традиційних уявлень про право власності, його об'єкти та порядок їх захисту з метою залучення віртуальних об'єктів. Видається необхідним залучити кіберпростір до сфери поточного правового регулювання, не протиставляючи реальний і віртуальний світи, а розуміючи, що вони існують спільно, і те, що відбувається в одному, може мати серйозні наслідки в іншому. У будь-якому разі сучасний status quo щодо віртуальних об'єктів не може тривати довго. Ситуація, коли існує чорний ринок таких об'єктів, а їх регулювання здійснюється угодами, складеними в односторонньому порядку правоволодільцями без зважання на інтереси користувачів і третіх осіб, є ненормальною. Багато експертів погоджуються, що рано чи пізно суди, а слідом за ними й законодавці будуть змушені визнати реальність «віртуальної» власності» [72, с. 129].

Х. Конвей, у свою чергу, відрізняє віртуальні об'єкти від традиційного майна, посилаючись на той факт, що володілець аккаунту (особа, яку ми можемо кваліфікувати як власника) не обов'язково контролює кінцеву долю цього майна [13, с. 103-104]. Користувацька угода може бути складена таким

чином, що користувач має обмежені опції щодо керування своїм аккаунтом, а відчуження його третім особам видаватися неможливим.

Особи, реалізуючи свої потреби за допомогою доступних їм телекомунікаційних засобів, використовують запрограмовані можливості, надані розробниками і операторами соціальних мереж, месенджерів тощо. В результаті за рахунок традиційного інформаційного обміну інтернет-користувачі акумулюють значний обсяг інформації, що має для них як матеріальну, такі нематеріальну цінність і соціальну значимість, а також заробляють привілейований статус в межах діючих програм лояльності, розміщених у глобальній мережі різними організаціями. Наявність особливого статусу в свою чергу визначає можливість отримання користувачами преференцій і матеріальних благ в межах використання таких сервісів і ресурсів. Дослідники комерційного потенціалу цифрової власності Г.М. Самостроєнко та Є.П. Сулима доводять, що вищеназвані обставини дозволяють розглядати персональні цифрові активи такими, що володіють усіма ознаками матеріальності: вони існують, і ними можна розпоряджатися – обміняти, витратити, продати і т.п. Також науковці зазначають, що вимоги чинного законодавства призвели до акумулювання у власників та операторів інтернет-ресурсів колосальної кількості конфіденційної інформації, в тому числі і персональних даних, як-то: прізвище, ім'я та по батькові; поштова адреса; інформація про банківські картки та електронні рахунки, а також їх реквізити; номер телефону; ідентифікаційні дані засобів електронної комунікації і т.п. [153, с. 255].

У літературі також існує думка, що віртуальні об'єкти є різновидом ІТ-об'єктів. Тобто не всі ІТ-об'єкти є віртуальною власністю [30, с. 148]. Слід погодитись з таким підходом, адже дійсно не всі об'єкти, що є цифровими, одночасно є абсолютно нематеріальними у своєму вираженні. Одночасно, видається допустимим визначення права віртуальної власності як специфічного виду права власності, об'єктом якого є віртуальне майно.

Коло об'єктів, що відносяться дослідниками до цифрових, включає в себе безліч різних за функціями об'єктів, які складно піддаються класифікації. Х. Конвей та Ш. Греттен, досліджуючи зміст поняття цифрового об'єкту, встановили, що сучасні науковці під час досліджень беруть до уваги коло ІТ-об'єктів, що не є однорідним та виключним – це Email-листи та скриньки; блоги на будь-яких платформах та у всіх формах; профілі у соціальних мережах; відцифровані музика, фото і відео; профілі доступу до банківських та інших фінансових інструментів; підписки на онлайн-журнали, підкасти, програми; профілі на Amazon, eBay та інших майданчиках інтернет-торгівлі; доменні імена тощо. На думку дослідників, будь-які файли, що створюються або зберігаються за допомогою цифрових пристроїв, виступають цифровим майном [13, с. 103-104].

Як зазначає Н. Левицька, ІТ-об'єктами є об'єкти, створювані комп'ютерними програмами в результаті математичних обчислень (алгоритмів), цифрові записи, віртуальне майно, «цифрові двійники», технологічні платформи (соціальні мережі, промисловий Інтернет, месенджер, онлайн торгові майданчики, інформаційні ресурси та ін.), «хмарні» комп'ютерні обчислення, доменні імена, засоби індивідуалізації цифрових пристроїв (ІР-адреси, акаунти та особисті дані в соціальних мережах) та багато інших. На думку дослідниці, ІТ-об'єкти, які раніше не існували, однак вже зараз включені до системи суспільних відносин, вимагають з'ясування їхньої природи та можливостей правового регулювання відносин; щодо окремих ІТ-об'єктів можуть бути застосовні чинні правові норми, «нові» ж об'єкти зумовлюють необхідність змін в законодавстві або розробки нового, з огляду на їх унікальний характер та властивості [101, с. 167-168].

Отже, ІТ-об'єкти – це особливе явище, до якого неможливо застосувати традиційні правові режими речей або майнових прав. Під ІТ-об'єктами пропонується розуміти сукупність нематеріальних створених з використанням

сучасних інформаційних технологій об'єктів у цифровій формі, права щодо яких реалізують суб'єкти цивільного права.

ІТ-об'єкти є нематеріальними і не потребують матеріалізації в реальному світі, вони існують тільки в цифровій формі, створюються за допомогою кодування з можливим застосуванням криптографії і можуть бути відтворені тільки за допомогою спеціальних технічних пристроїв.

1.2. Класифікація ІТ-об'єктів

Такі характеристики кола ІТ-об'єктів, як широкий спектр, неоднорідність та різниця функцій зумовлюють проблеми для їх об'єктивного вивчення наукою цивільного права. Загалом в літературі називаються такі проблеми всебічного дослідження ІТ-об'єктів, пов'язані з цифровою природою об'єктів:

- значна кількість об'єктів, що можуть бути віднесені до цифрового майна;
- радикальна відмінність акселогічних характеристик окремих об'єктів – окремі ІТ-об'єкти мають значну грошову цінність або перспективу отримання прибутку, інші – можуть не мати грошової цінності взагалі, однак мати естетичну, духовну, інформаційну чи інший вид цінності без можливості її комерціалізації [118].

Специфіка предмета дослідження зумовлює й вибір методології такого дослідження. Відповідно до вищевикладеного можна констатувати необхідність класифікації ІТ-об'єктів для полегшення їх вивчення як об'єктів права юридичною наукою. Одним з найбільш часто пропонованих критеріїв для класифікації цифрового майна виступає майновий критерій, адже не все цифрове майно є власністю у традиційному розумінні [13, с. 103-104].

Однак належність того чи іншого блага до певного сектору в системі об'єктів не визначає характер прав, які можуть виникати щодо нього; це визначається специфікою кожного окремо взятого елемента (об'єкта). Для

об'єктивного визначення дійсного кола ІТ-об'єктів пропонується класифікувати останні. Критеріями, за якими можна відрізняти окремі види ІТ-об'єктів, можна обрати функціональний, майновий, аксіологічний, об'єктиваційний та юридичний критерії.

Покладаючи в основу поділу ІТ-об'єктів функціональний критерій, перш за все слід взяти до уваги функції системи, до якої вони включені. Так, серед ІТ-об'єктів можна виділити текстовий, графічний та аудіовізуальний контент, програмні компоненти, засоби індивідуалізації в соціальних мережах, віртуальні гроші та цінні папери, об'єкти ігрових та інших віртуальних світів.

Одним з ключових критеріїв класифікації всіх об'єктів цивільних прав є їх майновий або немайновий характер. Внаслідок поділу за критерієм «майновості» система об'єктів цивільних правовідносин може бути представлена в такому вигляді: майнові об'єкти (можуть бути адекватно оцінені в грошах) та немайнові об'єкти (не мають еквівалентної грошової оцінки: особисті немайнові блага, інформація, результати інтелектуальної діяльності).

Немайнові об'єкти є нематеріальними, майнові ж об'єкти поділяються на майнові матеріальні (речі) та майнові нематеріальні (майнові права, роботи, послуги). Майнові матеріальні об'єкти входять до складу майна.

Майнові нематеріальні об'єкти поділяються на:

- а) такі, що входять до складу майна (майнові права);
- б) такі, що не входять до складу майна (роботи і послуги) [185, с. 845].

Отже, майнові права в системі об'єктів належать до підсистеми майнових благ (є видом майнових об'єктів), до групи майнових нематеріальних об'єктів, які входять до складу майна, іншими словами, майнові права є майновими нематеріальними об'єктами, що входять до складу майна.

ІТ-об'єкти можуть бути також поділені на майнові та немайнові. До майнових можуть бути віднесені криптовалюtnі активи, токени, цифрові гроші та інше цифрове майно. Виключно немайновий характер мають персональні цифрові архіви, історії месенджерів, інтернет-репутація тощо. Однак очевидний

на перший погляд поділ при більш докладному аналізі не є єдино можливим, а коло об'єктів, що відносяться до кожного з видів, може суттєво відрізнятися.

Як слушно відмічається в літературі, в останні роки сплеск розвитку електронної комерції зумовив значний вплив на характер сервісів міжособистісного спілкування. Розуміння можливості комерціалізації для операторів сервісів електронного спілкування призвело до розробки та інтеграції додаткових, не завжди обов'язкових для спілкування, однак корисних та необхідних послуг і підвидів сервісу, що надаються на платній основі: закриття перегляду свого аккаунта для сторонніх осіб, віртуальні подарунки, внутрішні електронні рахунки і т.п. Корисні можливості загалом безкоштовного сервісу зумовлюють бажання користувачів вкладати реальні кошти в розвиток можливостей свого облікового запису, тобто витрачати не тільки інтелектуальні, але й матеріальні ресурси [153, с.253]. Даний факт ставить під сумнів можливість остаточного розмежування майнових та немайнових об'єктів серед цифрових.

Якщо ж виходити з концепції цінностей права та правових цінностей, можна розширити кількість можливих критеріїв для поділу ІТ-об'єктів. Таким чином, відповідно до аксіологічного критерія можна виділити об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність.

На думку К. Некіт, специфіка правовідносин щодо віртуальних об'єктів полягає в тому, що абсолютність характеру повноважень власника проявляється лише у відносинах із третіми особами. Тобто при встановленні права віртуальної власності виникає два види правовідносин: перший – між власником віртуального майна та третіми особами, в яких повноваження власника мають абсолютний характер, другий – між власником віртуального майна та провайдером, в яких обсяг повноважень власника може бути обмежений інтересами розробника /володільця платформи. Наприклад, у разі якщо оператор гри або соціальної мережі прийме рішення про те, що гра або

соціальна мережа припинить своє існування, це буде підставою припинення права віртуальної власності без додаткових відшкодувань користувачам. Крім того, можливості власника віртуального майна визначатимуться особливостями тієї чи іншої платформи, оскільки її специфіка може унеможливлувати певні дії користувачів. Такий підхід у цілому також не суперечитиме українській концепції права власності, оскільки, незважаючи на абсолютний характер традиційного права власності, воно може бути обмежене у визначених випадках [117, с. 87].

На думку дослідниці, права щодо віртуальних об'єктів характеризуються специфікою підстав виникнення, змісту, захисту тощо. Так, виникнення права віртуальної власності пов'язується зі створенням або отриманням в межах певної цифрової системи віртуального предмету, якому властиві характеристики об'єкта віртуальної власності: конкурентоздатності, стійкості, взаємопов'язаності [117, с. 87; 17, с. 1053]. Фактично створення та отримання не можуть бути розділені, адже в межах різних технологічних платформ користувач може визначити ознаки свого віртуального об'єкта, таким чином створивши унікальний об'єкт, що матиме більшу цінність ніж засоби для його створення.

Серед ознак віртуальних об'єктів як об'єктів цивільних прав необхідно виділити наступні:

- мають нематеріальний характер;
- функціонують в межах віртуальної системи;
- є безумовною цінністю в сенсі права;
- доступ до них здійснюється за допомогою технологічних рішень з використанням сучасних інформаційних технологій.

В літературі пропонується виділяти такі умови організації віртуального світу, що робить можливим розгляд віртуальної власності як сфери правових відносин.

По-перше, таке віртуальне середовище повинно мати ознаку достатньої постійності, щоб віртуальні предмети могли стати предметами соціальних відносин, які опосередковуються через Інтернет і програму-клієнт або інший формат доступу до гри.

По-друге, користувачі в такій грі повинні бути представлені достатньо помітними віртуальними репрезентаціями (аватарами), щоб можна було структурувати ці відносини за суб'єктним складом.

По-третє, організація процесу взаємодії, зокрема і правила гри, повинна припускати можливість отримання у віртуальному просторі певних корисних властивостей віртуального предмета.

При цьому в широкому значенні слова поняття «віртуальна власність» аналогічно може також екстраполюватись у «віртуальні послуги», тобто додатково чи альтернативно може також мати значення така ознака, як можливість користувачів здійснювати у віртуальному середовищі дії, корисні один для одного. За наявності архітектурних елементів створюються передумови для формування економічної цінності віртуальної власності та (чи) віртуальних послуг для користувачів.

Теоретичне значення цієї проблеми полягає в тому, що необхідно знайти належну правову оцінку (чи створити нову) для нового в економічному сенсі різновиду товару чи послуги, цінність якого обмежена одним конкретним віртуальним простором чи кількома взаємопов'язаними. Переважно ця системна проблема стосується, насамперед, цивільно-правових конструкцій і може змусити по-новому поглянути на сталі концепції речових прав, прав інтелектуальної власності, послуг, майна чи інших, які поки не знайшли відображення в сучасному дискурсі. Можна змодельовати, ґрунтуючись на емпіричному матеріалі про взаємодію користувачів між собою та з розробниками, як мінімум такі напрями розвитку юридичної практики в цій сфері [72, с. 124].

Отже, відповідно до форми та способу об'єктивації ІТ-об'єктів їх можна поділити на об'єкти, що співвідносяться з об'єктами реальної дійсності, та об'єкти, що передбачають лише віртуальне існування (віртуальні об'єкти). До першого виду відносяться, наприклад, текстові шрифти та стилі, що можуть бути роздруковані, або налаштування обладнання, тобто програмні компоненти, що взаємодіють з конкретними механізмами. Другий же вид включає такі об'єкти, об'єктивація яких неможлива в реальному світі (наприклад, зброя або одяг в комп'ютерній грі; рейтингові бали чи репутаційні досягнення; елементи індивідуалізації в соціальній мережі; робочий варіант графічного або аудіовізуального контенту у вигляді відповідного файлу програмного редактора тощо).

Так, у багатокористувацьких онлайн-іграх зазначеними предметами можуть бути віртуальна зброя, обладунки, їздові тварини, будинки тощо. Однією із сучасних моделей монетизації багатокористувацьких онлайн-ігор є «умовно-безкоштовна» модель. За нею гравець отримує безкоштовний доступ до основного ігрового функціоналу, а додатковий функціонал може «докупити» у розробника за реальні гроші. Часто така практика не відповідає умовам користувацьких угод, однак питання їх легальності та належної правової форми залишається відкритим. При цьому віртуальна власність, хоча вона й актуалізована історично саме щодо багатокористувацьких ігор, може існувати в будь-якому віртуальному просторі, який має ознаку постійності та моделюється на базі комп'ютерних алгоритмів [73, с. 123].

Правозастосувачам зазвичай доволі важко провести паралелі між реальною власністю та математичними алгоритмами, що емулюють вигляд і функціонал об'єктів реального світу. Доводиться констатувати, що нині відносини, пов'язані з віртуальною власністю, переважно не отримують судового захисту. В американській доктрині є припущення про поширення на об'єкти віртуальної власності норм common law про право власності. Такий підхід доволі логічний, адже, якщо мета полягає в захисті таких об'єктів від

неправомірних посягань на них, спочатку потрібно надати їм відповідного статусу: не можна викрасти (продати) те, що не належить постраждалому (продавцю). Віртуальні об'єкти, на думку прихильників окресленої позиції, є особливими нематеріальними об'єктами, вони становлять проміжну ланку між об'єктами інтелектуальної власності та класичними об'єктами права власності. Вони не належать до останніх, адже існують лише на екрані комп'ютера, а до перших не належать, оскільки подекуди не є предметом творчої праці користувача [14]. Як аргументи на користь своєї позиції прихильники поширення на віртуальні об'єкти норм права власності посилаються на те, що такі об'єкти можуть набуватися та відчужуватися й мають явно виражену споживчу вартість [27]. До того ж, «певні різновиди віртуальної власності мають багато характеристик, притаманних традиційним об'єктам права власності, і не мають вилучатися з-під правової охорони лише тому, що на перший погляд видаються незнайомими» [24]. Утім, американські суди поки не зважилися відкрито визнати права на віртуальні об'єкти власністю користувача значною мірою тому, що індустрія багатокористувацьких ігор не зацікавлена внести ясність у правовий режим таких об'єктів, але це може похитнути її монополію на регулювання відносин у межах віртуальних просторів і покласти додаткові обтяження. Ще один варіант урегулювати відносини щодо віртуальних об'єктів – норми договірного права. За відсутності спеціального регулювання і неможливості з тих чи інших причин застосування традиційних положень про право власності можна використати регулятивний матеріал, передбачений у договорі. Фактично нині на практиці так і роблять, коли відносини розглядають у контексті ліцензійних відносин між правоволодільцем (адміністратором) і ліцензіатом (користувачем).

Придбання віртуальних об'єктів (екіпірування віртуальної валюти, персонажів чи інших внутрішньоігрових об'єктів) за реальні гроші можна розглядати як своєрідний ліцензійний платіж, в обмін на який правоволоділець активує певні компоненти програми та користувач дістає можливість

використання її додаткових функціональних характеристик. Адже технічно всі ці віртуальні об'єкти є певним програмним кодом, тобто складовою частиною основної програми, та не становить особливої цінності окремо від неї. У такому разі необхідно кваліфікувати відносини з передання таких внутрішньо ігрових об'єктів іншому користувачеві за договором субліцензії. І таке ускладнення заледве приймають прихильники окресленого підходу. Визнання віртуальних об'єктів майном відкриває можливості для захисту прав їхніх володільців за допомогою інструментарію норм про необґрунтоване збагачення. Безпідставне привласнення таких об'єктів іншими особами цілком може кваліфікуватись як необґрунтовано придбане майно виникненням правового зобов'язання його повернути в натурі чи, за неможливості такого повернення, відшкодувати його вартість. Отож крадіжка чужого акаунту з персонажем багатокористувацької гри, крадіжка віртуальної валюти чи об'єктів віртуальної інфраструктури може призвести до виникнення юридично значущого зобов'язання особи, що їх придбала, повернути такий об'єкт у натурі чи повернути його вартість. За аналогією необґрунтоване позбавлення користувача придбаних об'єктів віртуальної власності правоволодільцем може бути кваліфіковано як необґрунтоване збагачення. При цьому збагачення виражене у тих коштах, які правоволоділець отримав за такі об'єкти.

Відомий британський учений і геймдизайнер професор Р. Бартл, автор першого значного багатокористувацького «MUD 1», поглянув на цю проблему очима розробника в статті «Підводні каміння віртуальної власності» («Pitfalls of Virtual Property») [5], у якій основне завдання для себе визначив як «описати різні «підводні каміння», пов'язані з «реальним» володінням віртуальною власністю з погляду розробника віртуального світу».

Річард Бартл при цьому зосередився переважно на критичних коментарях і виділив п'ять «підводних каменів» віртуальної власності.

Віртуальна власність як концепція. Це основна проблема, ключовий аспект якої полягає в тому, що ігрова власність, безумовно, утворює осмислену

концепцію всередині гри, однак чи є вона такою поза грою – питання відкрите. Бартл пояснює це на прикладі «Монополії»: «Якщо один гравець заплатить іншому реальні гроші за передання ігрового майна («нерухомості» на «вулиці») усередині гри, то ситуація матиме такий вигляд: поза грою здійснюються певні дії щодо ігрового процесу за реальні гроші, але всередині гри така «власність» передається безкоштовно». Проте гравці, як зауважує Р. Бартл, «схильні виходити з того, що або купівля-продаж віртуальних предметів не відрізняється за економічною природою від купівлі-продажу реальних предметів, або оборот віртуальної власності – це оборот своєрідних «жетонів» (tokens), які засвідчують певні внутрішньо ігрові права власності (з формально-правового погляду такий «жетон» може бути також описаний як майнове право в межах цього підходу)» [4].

Відповідальність розробника за віртуальний світ. Розробник віртуального світу несе відповідальність за ігровий баланс. Доповнення віртуального світу відносинами віртуальної власності може значно ускладнити підтримку такого світу. Наприклад, у результаті оновлення предмети користувачів можуть знецінитися, тоді може постати питання відшкодування збитків.

Ігровий статус відносин. Цінність ігор і їх відособленість у системі практик, поширених у сучасному інформаційному суспільстві, забезпечується саме їхнім ігровим характером. Упровадження у віртуальні світи відносин віртуальної власності, що регулюються реальним правом, може нівелювати ігрову цінність і стати основою для твердження про те, що віртуальний світ власне більше не є грою.

Незадоволеність гравців. Гравці не завжди розглядають віртуальну власність як інвестицію чи як спосіб відновити відставання від гравців, які продовжують грати після того, як у грі зроблено перерву. Інколи передумови для відносин віртуальної власності виникають у результаті об'єктивного невдоволення гравців, які вже не можуть досягти високого рівня в грі, оскільки цю можливість блокують старі та досвідчені гравці.

Інтелектуальна власність. Ця проблема пов'язана з юридичними аспектами в контексті практики розробників розглядати відносини з гравцями в термінах права інтелектуальної власності. Приклади, які наводить Р. Бартл, видаються пов'язаними із системною проблемою інформаційних посередників, оскільки розробник віртуального світу є своєрідним інформаційним посередником для авторського багатокористувацького контенту, який створюється гравцями у певному ігровому світі, що породжує правову невизначеність стосовно обсягу прав гравців і розробників на такий контент.

Аналогія речового права. До відносин, пов'язаних із віртуальною власністю, можна застосувати цивільно-правову аналогію і поширити на віртуальні об'єкти норми про речі та право власності. Окрім того, цивільне право припускає можливість поширення режиму речових прав і на схожі об'єкти, а саме безготівкові та бездокументні цінні папери.

Ліцензійні відносини. Згідно з цим підходом можливо кваліфікувати досліджувані відносини із застосуванням наявних ліцензійних та інших користувацьких угод, які пропонують компанії-розробники. Власне, цей підхід становить значну частину сучасної практики ігрових компаній. Такий підхід цілком адекватний, адже багатокористувацькі ігри та віртуальні світи, за загальним правилом, є результатами інтелектуальної діяльності. Проте, що важливо, далеко не вся віртуальна власність легко інтерпретується з позицій права інтелектуальної власності. Зокрема, як результат інтелектуальної діяльності можна розглядати деякі об'єкти віртуальної власності, що мають творчий характер (наприклад, унікально оформлене, з художнього погляду, обмундирування персонажа). Однак тут є як мінімум дві проблеми: по-перше, украй складно провести межу між грою загалом як результатом інтелектуальної діяльності та відповідним правом гравця на її використання; по-друге, не всі об'єкти, що мають цінність як віртуальна власність, містять творчий вклад.

Інше майно. Цей підхід пропонує розглядати віртуальну власність як «інше майно» та застосовувати до таких відносин норми про відповідні види

договорів, деліктів і негрунтового збагачення. Комбінований підхід. Згідно з ним, з одного боку, право не повинно втручатися в ігрові відносини, але, з іншого, – відносини, пов'язані з віртуальною власністю, ігровими не є, це відносини професійної сторони зі споживачем у формі надання послуг з організації ігрового процесу за гроші.

Відносини, які виникають у віртуальному середовищі, схожі з відносинами в реальному фізичному світі: відповідні об'єкти можна придбати за реальні гроші, для їх ідентифікації використовують засоби індивідуалізації, що є аналогічними товарним знакам, тощо. Те, що їх відрізняє від класичних відносин, які регулюються правом, – це «віртуальний» характер. З огляду на це, одним із перших питань, що потребують вирішення, є питання визначення віртуального світу.

Спеціалісти у сфері віртуальних технологій наводять як основні ознаки віртуального світу стабільність і динамічність [6].

Прояв стабільності полягає в тому, що віртуальний світ не припиняє свого існування з вимкненням користувачами своїх комп'ютерів.

Прояв динамічності у постійних змінах, які відбуваються в цьому світі. Визнання віртуальної власності власністю у правовому сенсі зумовить можливість відповідальності правоволодільців за внесення ними змін у віртуальний світ, що, своєю чергою, може призвести до збитків чи зниження вартості таких об'єктів [4]. Наприклад, якщо цінність якогось віртуального об'єкта нерозривно пов'язана з його рідкісністю, уведення правоволодільців у гру для корегування її балансу може бути розцінене як порушення права віртуальної власності користувача. Інакше кажучи, створення правоволодільцем певного віртуального об'єкта рівнозначне визнанню за ним певного боргу перед користувачем – володільцем такого об'єкта, до чого навряд чи готова більшість правоволодільців [14].

Для досягнення завдань даного дослідження раціональним видається проведення класифікації всіх ІТ-об'єктів відповідно до їх відношення до

об'єктів інтелектуальної власності. Вбачається сенс виділити саме ІТ-об'єкти, що є об'єктами прав інтелектуальної власності, адже їх правове регулювання може і повинно здійснюватися на основі чинного законодавства аналогічно до традиційних об'єктів інтелектуальної власності. Однак, слід зазначити, що об'єкти інтелектуальної власності можуть мати виключно «цифрове вираження», а, отже, можуть бути прочитані, відтворені і передані через відповідні технічні пристрої вказані вище [165]. Відповідно до вищезазначеного в ході дослідження необхідно визначити особливості спадкування об'єктів інтелектуальної власності у цифровій формі.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити наступне:

- коло ІТ-об'єктів є достатньо широким і включає в себе неоднорідні за змістом та цінністю об'єкти, які для цілей вивчення, а в подальшому правового регулювання відносин щодо них потребують класифікації;
- найбільш корисним в контексті даного дослідження виглядає поділ ІТ-об'єктів за майновим, функціональним, аксіологічним, об'єктиваційними критеріями, а також відповідно до поширення на дані об'єкти авторських та суміжних прав;
- відповідно до функціонального критерію серед ІТ-об'єктів виділено текстовий, графічний та аудіовізуальний контент, програмні компоненти, засоби індивідуалізації в соціальних мережах, віртуальні гроші та цінні папери, об'єкти ігрових світів. Згідно з аксіологічним критерієм можна виділити об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність. Відповідно до форми та способу об'єктивації ІТ-об'єктів їх можна поділити на об'єкти, що співвідносяться з об'єктами реальної дійсності, та об'єкти, що передбачають лише віртуальне існування (віртуальні об'єкти);

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ІТ-ОБ'ЄКТІВ

2.1. Проблеми правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів

Після смерті людина перестає існувати фізично, але певна кількість цивільних відносин за її участі при житті переживає її. Права та обов'язки, якими володіла особа в цих правовідносинах, готові перейти до іншої особи. Спадкове право в свою чергу представляє собою систему правових норм, що врегульовують порядок переходу прав та обов'язків померлої особи (спадкодавця) до однієї або кількох осіб (спадкоємців) за правом спадкування. Під спадкуванням в свою чергу розуміється перехід майнових і окремих особистих немайнових прав та обов'язків особи-спадкодавця до її спадкоємців.

Процедура переходу прав на майно від померлого до іншої особи почала оформлюватися ще в період формування у людства уявлень про такі права на майно. Обмеженість часу життя людини вимагало розуміння, як визначатиметься доля речей, що належать особі. Сформовані ще римськими юристами стандарти, що застосовуються для відносин спадкування, були враховані вітчизняним законодавцем при прийнятті Цивільного кодексу України.

Згідно з чинним цивільним законодавством спадкування здійснюється за заповітом або за законом. Якщо фізична особа при житті склала заповіт, таким чином визначивши долю своєї власності у випадку своєї смерті, і згодом не скасувала його, то після смерті фізичної особи спадкування здійснюється за заповітом. Спадкування за заповітом серед інших видів спадкування займає пріоритетне місце відповідно до домінанти волі особи в питаннях визначення долі своєї власності. Таке твердження ґрунтується на тексті ст. 1223 ЦК України, яка визначає наявність права на спадкування за законом лише за відсутності заповіту або повного чи часткового визнання заповіту недійсним,

неприйняття (відмови) спадщини спадкоємцем за заповітом, усунення від права на спадкування спадкоємця за заповітом, неохоплення заповітом усієї спадщини. Отже, спадкування за законом має місце лише у випадках відсутності визначеної волі спадкодавця.

Підстава спадкування як за законом, так і за заповітом не може бути предметом угоди. У випадку спадкування за законом порядок і умови переходу прав і обов'язків до спадкоємців визначено у ЦК України: майно спадкодавця поділяється у рівних частках між особами, визначеними законом і закликаними до спадкування, у відповідності із черговістю, установленюю законом. У випадках, коли підставою до спадкування є заповіт, призначення спадкоємців, розподіл прав і обов'язків між спадкоємцями, залежать виключно від волі заповідача згідно з діючим в українському спадковому праві принципом свободи заповіту.

Відповідно до цивільного законодавства до складу спадщини не можуть входити окремі особисті немайнові права спадкодавця, такі, як право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами. «Якщо особі було завдано каліцтво або інше ушкодження здоров'я і вона після цього через деякий час померла, право на надання відшкодування шкоди припиняється, оскільки нікому іншому воно належати не може. В той же час, якщо за життя потерпілого шкода, викликана ушкодженням його здоров'я, не була відшкодована, право вимоги виплати невикладених спадкодавцю сум входить до складу спадщини» [173].

До складу спадщини не можуть входити такі права, як право на аліменти, пенсію, допомогу або інші соціальні виплати. Права та обов'язки спадкодавця як боржника чи кредитора не можуть бути передані у спадок, якщо вони нерозривно пов'язані з його особою і згідно зі статтею 608 ЦК України припиняються у зв'язку з його смертю [173].

Еволюційні зміни суспільних відносин на сучасному етапі розвитку людства призвели до розширення можливостей спадкування. До складу спадщини стало можливим включати широке коло майнових прав, а також низку немайнових прав, які можуть бути відчужені. Діджиталізація суспільного життя у ХХІ сторіччі призвела до появи нових об'єктів права, права щодо яких здійснюються фізичними особами, а, отже, виникла необхідність визначення їх статусу як об'єкта спадкових відносин.

Вітчизняні науковці, які піднімали питання спадкування ІТ-об'єктів, не приділяли уваги визначенню причин невідповідності законодавчо закріплених процедурних форм спадкування вимогам сучасних відносин щодо ІТ-об'єктів. Також відсутня й юридична практика спадкування ІТ-об'єктів через незначний період використання подібних об'єктів у повсякденному житті, відносно молодість авторів та власників таких об'єктів та невизначеність остаточного комерційного потенціалу останніх.

Як вже зазначалося, сучасне українське законодавство передбачає два основних види спадкування – за законом та за заповітом. Однак необхідно додати, що крім вищеназваних видів спадкування, які закріплені у ст. 1217 ЦК України, в науці цивільного права виділяються й інші види спадкування.

Зокрема, згідно зі ст. 1277 ЦК окремим видом спадкування є «спадкування на підставі рішення суду, котре має місце у випадку так званої «відумерлості спадщини», тобто існування спадщини, яка не була успадкована протягом встановленого законом строку жодною особою».

У випадку відсутності спадкоємців як за заповітом, так і за законом усунення їх від права спадкування, неприйняття або відмови від прийняття спадкоємцями спадщини «суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, яка може бути подана після спливу 1 року з часу відкриття спадщини». За рішенням суду спадщина, визнана відумерлою, переходить до власності територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Специфічним видом спадкування можна також вважати спадковий договір, згідно з яким «одна сторона (набувач) зобов'язується виконати розпорядження іншої сторони (відчужувача) і у випадку його смерті набуває права власності на майно відчужувача». Цьому договору присвячена глава 90 ЦК України. Тому при визначенні виду спадкування слід звертатися не тільки до ст. 1217, але й до ст. 1277 та до глави 90 ЦК України.

Отже, чинне цивільне законодавство розрізняє 4 види спадкування: за заповітом, за законом, за договором, за рішенням суду. Поділ на дані види має значення для спадкування ІТ-об'єктів, про що піде мова далі.

ЦК України надає перевагу спадкуванню за заповітом, адже саме у заповіті особа-спадкодавець може виявити свою волю розпорядитися своїм майном на користь будь-якої особи. Заповіт є одностороннім правочином за своєю правовою природою, а, отже, його вчинення підпорядковується загальним правилам про вчинення правочинів та про їх недійсність. Якщо стосовно майна був укладений заповіт, то пріоритет надається саме цьому виду спадкування.

Спадкування за законом настає у випадку, коли особа не залишила заповіту або якщо заповіт був визнаний недійсним. Також спадкування за законом відбувається у разі відсутності умов, які зазначені у заповіті з умовою, або спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину, або вони не закликаються до спадкування, або якщо фізична особа розпорядилася лише частиною свого майна [155, с. 146]. Як зазначала С.Я. Фурса, у складанні заповіту не має сенсу, якщо спадкодавця влаштовує спадкування за законом, а саме: коло осіб, які будуть спадкувати його майно за законом; величини часток спадщини, які їм належать за законом [68].

Традиційні процедури спадкування, передбачені законодавством, не можуть бути безперешкодно адаптовані до спадкування ІТ-об'єктів. В юридичній літературі визначено наступні обставини, що перешкоджають застосуванню норм чинного законодавства до процедур спадкування ІТ-

об'єктів. Перш за все вказується на відсутність в законодавстві як такого поняття цифрової спадщини, що в свою чергу зумовлює несприятливі наслідки для спадкодавця – результати діяльності його як суб'єкта інформаційної сфери після смерті можуть бути втрачені.

Жодна з держав поки що не прийняла нормативно-правового акту, де б містився вичерпний перелік об'єктів, які можуть вважатися цифровим майном. Не вирішеним є також питання чи може воно передаватися у спадок і якщо так, то як саме. Крім того, не є остаточно зрозумілими принципи розподілу цифрового майна між спадкоємцями.

Окремо серед проблем даної сфери зазначаються як зовнішні проблеми (відсутність діючих механізмів, способів і методів пошуку таких об'єктів, як законодавчо закріплених, так і технічно можливих. В даний час пошуком цифрової спадщини займаються самі потенційні спадкоємці прав, а не певні державні або комерційні структури), так і внутрішні проблеми самої системи ІТ-об'єктів (непублічна діяльність суб'єктів прав на різні ІТ-об'єкти зумовлює складність у визначенні правовласника того чи іншого інформаційного ресурсу). Однак, як вважається, діяльність нотаріусів у тому числі повинна бути спрямована на пошук цифрового майна спадкодавців. Для здійснення ефективного пошуку даних активів у нотаріусів повинен бути доступ до даних центральних органів виконавчої влади, підпорядкованих їм державних установ, а також великій кількості баз даних [153, с. 255-256].

Як вже зазначалося, природа ІТ-об'єктів різниться залежно від виду технологій, що застосовуються для створення, зміни, обслуговування або використання окремого об'єкта ІТ-середовища. Однак можна виділити низку характерних особливостей, які прямо або опосередковано властиві більшості ІТ-об'єктів та впливають на можливість їх потенційної передачі у спадок у випадку смерті власника.

Для об'єктивного визначення стану справ у галузі спадкування ІТ-об'єктів необхідно окремо проаналізувати особливості ІТ-об'єктів, які

визначають їх правову природу як об'єктів спадкування. Перш за все, слід виділити наступні:

- динамічність існування ІТ-об'єктів;
- анонімність та знеособлення в питаннях володіння та використання окремих ІТ-об'єктів;
- знаходження окремих об'єктів поза межами впливу держави та національного законодавства;
- нетрадиційність способів монетизації окремих ІТ-об'єктів;
- невизначеність реальної та потенційної цінності окремих об'єктів [45, с.120].

Динаміка виникнення та існування ІТ-об'єктів виявляється одразу в трьох ключових для можливості їх коректного правового регулювання факторах: максимальній швидкості їх виникнення та поширення; стрімкому розширенні сфери застосування та видозміні первинного об'єкта; раптовості їх занепаду та зникнення через заміну новими об'єктами.

Перший фактор фактично виключає можливість законодавству встигати за розвитком інформаційних технологій і об'єктами, які породжуються завдяки цим технологіям. Крім того, важливе значення має той факт, що значна частина ІТ-об'єктів сьогодні впроваджуються незалежними від держави користувачами інформаційних технологій, як це бачимо на прикладі криптовалют. Держава найчастіше не включена до тієї системи відносин, що формуються щодо того чи іншого цифрового об'єкта, а, отже, потребується значний об'єм науково-дослідної, законотворчої та правозастосовчої роботи для врегулювання відносин щодо ІТ-об'єктів та включення цих відносин до усталеної системи внутрішньодержавних цивільних правовідносин.

Окремо необхідно зазначити про стрімке розширення кола ІТ-об'єктів, що мають цінність у сенсі правового регулювання. Так, наприклад, ще 14 років тому відеохостинг YouTube представляв собою платформу для пошуку

відеороликів [87] без стабільної аудиторії та конкретних комерційних перспектив для авторів самих відео-файлів.

На початку 2010-х платформа YouTube зацікавила нових авторів, створивши явище відеоблогінгу. Однією з цілей розвитку свого аккаунта на YouTube було моральне задоволення, а також в перспективі подальше отримання матеріальних і духовних благ, в тому числі отримання статусу блогерів, що, в свою чергу, передбачає наявність великої аудиторії прихильників, яких цікавить думка блогера з того чи іншого питання.

На сьогодні прибуток від окремих каналів з вітчизняної зони YouTube досягає 100 тисяч доларів США на місяць [119]. Відеохостинг фактично пройшов трансформацію від он-лайн галереї відео через формат особистих відеоблогів до платформи з фактично безмежними можливостями транслявання інформації в багатомільйонну мережу користувачів з метою досягнення широкого спектру завдань. YouTube перший в топ-10 сайтів, які українці відвідують щомісяця і перший, де найдовше українці проводять часу (більше 20 хвилин в день). А в Україні 40,9 млн інтернет-користувачів і 72% з них користуються інтернетом щодня [154].

В свою чергу канал на платформі YouTube від приватної ініціативи в вільний час перетворився на цілком оформлений об'єкт цивільних відносин. Об'єктивація таких каналів підтверджується включенням їх до правовідносин купівлі-продажу, міни, надання послуг, правовідносин щодо здійснення та захисту прав інтелектуальної власності тощо. На сьогодні ні вітчизняне законодавство, ні юридична доктрина не дали відповіді на питання визначення юридичної природи передачі прав на YouTube-канал попри той факт, що фактично існує вільний ринок продажу таких прав, а користувачі прибігають до методів убезпечення таких угод за допомогою неправових заходів [82]. Держава залишається осторонь і у визначенні правового режиму таких об'єктів у спадкових правовідносинах.

Дослідники природи відносин між відеохостингом та користувачем наголошують, що так звана монетизація сервісу YouTube не пов'язана з виплатою роялті. Користувач виконує умови партнерської програми, отримуючи кошти не за реалізацію контенту відеохостингом, а за розміщення реклами. Зі смертю автора кількість переглядів наявного контенту закономірно зменшиться, а, отже, перестане працювати монетизація [109, с. 656]

В той же час необхідно констатувати, що стрімкий розвиток явища відеоблогінгу, підвищення попиту на послуги пов'язані з виробленням аудіовізуального контенту для подальшого розміщення в мережі Інтернет, запровадження нових технологічних рішень від самого відеохостингу (потокowe live-відео, платні підписки, інтерактивність самих відео і широкі можливості зворотного зв'язку з користувачами хостингу) розширюють сферу застосування каналів на YouTube, здійснюючи розшарування такого об'єкта як персональний канал на відеохостингу на окремі підвиди. Так, наприклад, вже сьогодні канали на YouTube виступають повноцінними ЗМІ та медіа-ресурсами з розважальним контентом, базами даних з відео-оглядами товарів з конкретних магазинів, систематизованими базами знань з конкретних питань, персональним сховищем для результатів творчості тощо. Кардинально різні цілі авторів таких каналів та принципово відмінні можливості від використання таких об'єктів означають також і різні сфери їх застосування, а, отже, й неоднорідність правового режиму здійснення та захисту прав на такі об'єкти. Крім того, збільшення кількості «форм-факторів» для такого об'єкта як YouTube-канал створює умови для виникнення похідних ІТ-об'єктів, права на які також потребують правового регулювання, та недостатності існуючих правових механізмів для їх захисту (наприклад, знедавна поширене питання про захист інтелектуальних прав на «формат відео-контенту»).

На сьогоднішній день компанія Google як власник всіх технологій, пов'язаних з YouTube, пропонує своїм користувачам декілька варіантів на випадок смерті користувача: видалити аккаунт, отримати кошти з рахунка

користувача, отримати доступ до контенту користувача. Для реалізації будь-якого з варіантів необхідно заповнити заявку та надати документи, що підтверджують особу, родинний зв'язок та факт смерті користувача YouTube. Для отримання коштів необхідно також надати документ, що підтверджує право на спадщину. Згідно з процедурою спадкування нотаріус направляє запит щодо стану рахунку користувача та на підставі відповіді видає свідоцтво про право на спадщину.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій призводить до швидкої заміни одних технологічних рішень іншими, більш сучасними, економічно вигіднішими або доступнішими. Періодична зміна пріоритетів у виборі інформаційних технологій, що використовуються для формування тих чи інших ІТ-об'єктів, накладає відбиток і на значення таких об'єктів для суспільства. Таким чином, може зникати необхідність правового регулювання відносин, що виникають щодо таких об'єктів через втрату ними значення для суспільства. Крім того, еволюція ІТ-об'єктів та специфіка форми їх існування безпосередньо впливає й на спосіб їх передачі від спадкодавця до спадкоємця, а також на форму заповіту.

Приклад майже цілковитого зникнення цілої низки носіїв інформації, таких, як дискети, касети VHS та аудіокасети свідчить про неможливість гарантування збереження цифрового об'єкта для подальшого його спадкування в оригінальному вигляді та необхідність розробки й підтримання актуального носія не тільки для самого ІТ-об'єкта, а й для інформації, яка забезпечує доступ до такого об'єкта.

Якщо говорити про конфіденційність як критичну відмінність відносин у сфері Інтернет то її вплив на межі здійснення суб'єктивних цивільних прав щодо окремих об'єктів у мережі Інтернет є потенційно визначальним. На відміну від традиційних цивільних відносин у реальному житті, де анонімність відносно неможлива, відносини у сфері Інтернет можуть набувати абсолютно знеособлених форм. Так, наприклад, тематичні канали в месенджері Telegram,

канали на відео-хостингу YouTube, сторінки в Instagram та подібні до них об'єкти можуть мати абсолютно анонімний характер, підкріплений можливостями програмного забезпечення самих інтернет-ресурсів в питаннях забезпечення анонімності, а також можливостями VPNта інших технологій забезпечення анонімності в мережі Інтернет.

Особливо в даному ряду стоїть проблема конфіденційності, що її забезпечує технологія «блокчейн». За нешкідливою приватності даних може бути прихована криміногенна секретність – анонімність зовсім не страждає від публічності децентралізованих реєстрів за технологією блокчейн, що дозволяє здійснювати миттєві перекази будь-яких сум криптовалюти в будь-яку точку світу без можливості ідентифікації учасників транзакцій і не допускає блокування неідентифікованих блокчейн-рахунків. Ці та інші особливості блокчейн-технологій ставлять спецслужби перед новими викликами у боротьбі з легалізацією капіталу і незаконним товарообігом з використанням криптовалют [134].

Попри супротив окремих держав анонімізації мережі Інтернет, тенденції розвитку міжнародного права свідчать про те, що анонімність в Інтернеті належить до прав людини. Такого висновку, наприклад, дійшла Рада з прав людини Організації Об'єднаних Націй, яка представила у 2015 році звіт засідання, присвяченого анонімності та шифруванню в Інтернеті. Засоби анонімізації та шифрування названі у звіті «необхідними для того, щоб людина була вільною у вираженні своєї думки в цифрову епоху». У документі наголошується, що хоча такі засоби і можуть використовуватися зловмисниками для вчинення злочинів, той же самий телефон можна використовувати як для того, щоб задумати злочиння, так і для повідомлень в поліцію [49].

Хартія Європейського Союзу про основні права у статті 9 визнає право кожного на захист особових даних [12]. Право на приватність розуміється як

можливість людини мати і підтримувати контроль за інформацією, що стосується її.

Визнаючи потенціал можливої анонімізації в Інтернеті в майбутньому, можна констатувати, що неможливість визначити особу власника прав на конкретний цифровий об'єкт стане значною перепорою для його можливого спадкування у разі смерті правовласника. На відміну від телевізійного каналу, діяльність якого регулюється державою, YouTube-канал бо сторінка в Instagram, фактично виконуючи роль повноцінного транслятора інформації, можуть зберігати анонімність автора, правовласника або особи, яка поширила дану інформацію за допомогою належного їй YouTube-каналу, сторінки в Instagram тощо.

Поряд з вольовим проявом анонімізації відносин в мережі Інтернет (свідомими діями особи-власника прав на конкретний цифровий об'єкт для забезпечення конфіденційності здійснення нею своїх прав) на сьогодні в мережі Інтернет існує також тенденція знеособлення авторства певного контенту або суб'єкта володіння певними цивільними правами щодо окремого цифрового об'єкта. Такий прийом використовується у випадку наявності декількох авторів контенту або більшій питомій вазі того бренду, під яким розміщується той чи інший цифровий контент.

Варто також зазначити, що заходи з пошуку спадкового майна, які застосовуються нотаріусом або зацікавленою стороною, абсолютно неефективні у випадку пошуку ІТ-об'єктів, які належали спадкодавцю, адже саме анонімність і конфіденційність стають перепонами при пошукових заходах. В якості способу подолання цього недоліку в літературі неодноразово передбачали створення реєстрів власників прав на окремі ІТ-об'єкти, однак очевидно, що автори та власники прав не бажатимуть задля реєстрації своїх прав публікувати власні персональні дані і далі залишатимуться анонімними.

Крім вищезгаданого, в контексті конфіденційності в цифровій сфері необхідно згадати також про проблему визначення авторства конкретного ІТ-

об'єкта. Як зазначає С.С. Савич, у «матеріальному світі» правовласник може де-факто контролювати ці процеси, в той час як у цифровому середовищі він такої можливості позбавлений з технічних та об'єктивних причин. Проте, незважаючи на впровадження спеціальних технічних засобів, покликаних вирішити дану проблему, це не створило передумов для фактичної охорони об'єктів права інтелектуальної власності від несанкціонованого відтворення та поширення у цифровому середовищі і зумовило появу проблеми «суперавторського» права в Інтернеті [152, с. 89]. Існування технологій «відкритого коду», явищ «фрилансу» та «аутсорсу» виступають перешкодами для потенційного визначення належності об'єму прав інтелектуальної власності на той чи інший об'єкт інтелектуальної власності.

Ще одним фактором, що унеможлиблює використання існуючих механізмів спадкування, виступає вже згадувана відмова держави від регулювання цілих сфер суспільних відносин шляхом невизнання окремих ІТ-об'єктів, недооцінки їх значення для сучасного суспільства, відсутності технічних механізмів впливу на такі відносини (в тому числі невдалі спроби регулювання таких відносин). Класичним прикладом виступають відносини щодо володіння та розпорядження криптовалютами гаманцями в Україні, адже згідно з листом Національного банку України від 8 грудня 2014 р. випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн, а, отже, є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості [186]. В цьому випадку максимальна формалізація підходу до визначення природи криптовалюти Bitcoin залишила без регулювання швидко зростаючий ринок торгівлі криптовалютами активами.

Тенденція збільшення ринку криптовалют охоплює не лише зарубіжні країни, але й є актуальною для України. Відповідно до висновків аналітиків Україна входить до Топ-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin. Саме в нашій державі здійснює свою діяльність найбільше біткоїн-агентство у країнах

СНД (Kuna). В Україні склалася дуже розвинута криптовалютна спільнота, створено криптовалютні біржі, функціонують великі девелоперські та дослідницькі компанії, наприклад, Distributed Lab.

Разом із тим, правовий статус як криптовалют, так і відносин, які виникають в результаті їх використання, досі не визначений. Однак, незважаючи на це, Національний банк України активно досліджує досвід зарубіжних країн для визначення принципів регулювання даних відносин в Європі та світі. Абсолютно невирішеним на сьогодні залишається питання оподаткування криптовалютних операцій (через відсутність будь-яких спеціальних законів, до криптовалютних операцій застосовуються стандартний режим оподаткування).

Єдиним актом нормативного характеру, який містить вказівку на криптовалюту, є лист Національного банку України 08.12.2014 №29-208/72889 щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» [28, с. 1], в якому НБУ вказав на те, що «випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних з нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн. Отже, Bitcoin є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості. Діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих «фінансових пірамід» та може свідчити про потенційну залученість у здійснення сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» «грошовою одиницею України є гривня, що дорівнює 100 копійкам. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються» [29, с. 3].

Ознаками фінансової піраміди є:

прибуток за рахунок інших людей;

відсутність продукту;
ієрархічність.

Однак доцільно говорити про некоректне використання даної категорії НБУ у своєму листі стосовно криптовалюти.

Історія правового регулювання криптовалютного ринку в Україні є достатньо короткою. Після періоду ігнорування криптовалютної спільноти і навіть спроби кримінального переслідування майнерів [30, с. 1], в 2017 році компетентні органи нашої держави почали робити перші кроки в напрямку визначення правового статусу криптовалюти. На початку вересня 2017 р. в.о. голови НБУ Яків Смолій заявив, що «ми не можемо на сьогодні визначити, що це таке». Криптовалюта біткоїн не підпадає під визначення валюти або грошового сурогату, а майнінг – не є порушенням законодавства. Біткоїни, подібно товарам, є предметом торгівлі [31, с. 1].

Низка посадовців в сфері управління та контролю за фінансовою системою України виступили із заявами про необхідність офіційного визначення ставлення держави до криптовалюти. Комітет Верховної Ради з питань фінансової політики та банківської діяльності почав роботу над розробкою законопроекту, який дозволить врегулювати статус криптовалюти в Україні. У вересні 2017 року в роз'ясненні щодо криптовалюти на запит ЗМІ ДФС України повторно визначила власну позицію, аналогічну до позиції НБУ. Керівництво ДФС України підкреслило, що «криптовалюта не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки суперечить нормам українського законодавства» [32, с. 4].

Попри наявність актуальної дискусії щодо необхідності правового регулювання ринку криптовалюти та визначення її правової природи на законодавчому рівні, національні суди все частіше на практиці стикаються із справами, в яких задіяні категорії «криптовалюта», «токен», «майнінг». Нагальним є питання, наскільки право взагалі повинно втручатись у процеси,

що відбуваються у віртуальному світі, та поширювати режим захисту на інтереси користувачів віртуальних ІТ-об'єктів від односторонніх дій власників таких об'єктів, операторів та інших користувачів, які порушують їх права на окремі об'єкти віртуальної власності. З одного боку, йдеться про відносини, що виникають у віртуальному світі, а не у світі реальному, йдеться про гру, сутність якої полягає в наданні користувачеві можливості діяти так, як він не діяв би в реальному світі [14]. З іншого боку, ідеться про об'єкти, хоча й віртуальні, але яким все ж таки притаманна реальна цінність, а також про відносини, що становлять частину реального життя реальних людей. Законодавці окремих зарубіжних держав вже здійснюють спроби регулювання віртуальних відносин. Так, в Китаї робляться перші кроки з розробки віртуального права як частини виконання програми з побудови конкурентоспроможного ринку продажу об'єктів віртуальної власності [17]. Міністерство юстиції Тайваню 23 листопада 2011 р. видало постанову, у якій зазначалося, що об'єкти віртуальної власності у правовому сенсі є відчужуваними та передаваними, а крадіжка таких об'єктів кримінально караною [34]. Аналогічні тенденції помітні й у Південній Кореї, де лише за рік було розглянуто близько 22 тис. заяв про крадіжки об'єктів віртуальної власності [28]. На сьогодні оборот віртуальних об'єктів є практично нерегульованим у законодавстві більшості країн [33].

Окремо необхідно відмітити той факт, що низку ІТ-об'єктів технічно неможливо включити до складу спадщини. Відкидаючи нерозривно пов'язані з особою ІТ-об'єкти (їх фактично можна віднести до тих об'єктів, права на які припиняються після смерті), звернемо увагу на об'єкти, які з юридичної точки зору є потенційно такими, що можуть бути успадковані. Так, наприклад, якщо криптовалюта отримає статус об'єкту права власності, її успадкування юридично можливо, однак виникає низка технічних перепон, серед яких відсутність абсолютного доступу до криптовалютних активів (навіть сам власник може втратити доступ до електронного гаманця без можливості

відновлення). Навіть за умови наявності рішення суду про відновлення такого доступу чи надання його іншим особам, це видається технічно неможливим через особливості технології блокчейн. Н. Голубєва відмічає, що навіть якщо анонімність буде подолана, складним питанням залишається можливий поділ криптовалютного гаманця між спадкоємцями [63, с. 26].

Для прикладу наведемо випадок американця Майкла Муді, який докладно висвітлювався в Bloomberg. Син Майкла Метью загинув в авіакатастрофі в Каліфорнії. За життя Метью займався майнінгом криптовалюти. Метью Муді почав свою діяльність з майнінгу ще в період, коли біткоїн не мав такої цінності. Згодом біткоїн значно виріс в ціні, але хоча батько знав про захоплення свого сина, однак після смерті отримати доступ до криптовалютних активів сина він не зміг. Навіть з'ясування розміру активу сина стало неможливим. Скепсис щодо технічної можливості збереження криптовалютного активу підтверджує провідний аналітик інтернет-видання CoinDesk Нолан Бауерле, на думку якого активи так і залишаються незатребуваними [2].

Так, біткоїн, який свого часу використовувався в якості умовної одиниці для швидкого обміну потужностями між фахівцями, перетворився на безумовну цінність за достатньо короткий період. Подібна особливість є характерною й для безлічі інших електронних активів, які є невіддільними від основного об'єкта (наприклад, створені у віртуальному середовищі або комп'ютерній грі) або захищені механізмами збереження конфіденційності власника.

Отже, особливості природи ІТ-об'єктів, у першу чергу створених або розміщених у мережі Інтернет, виключають можливість поширення на них режиму спадкового майна або цивільних прав, що можуть бути успадковані у традиційному порядку за законом або заповітом. Спадкування прав на цифрове майно на сьогодні являє собою невирішену проблему через складність, а часто й неможливість складання переліку цифрового майна. Без кардинальних законодавчих перетворень в галузі спадкового права завдання щодо

врегулювання даного питання не має рішень, у зв'язку з чим наука цивільного права повинна визначити основні вектори діяльності в галузі законодавчого регулювання даної сфери, формування необхідного набору інструментів і визначення виконавців для вирішення даного питання.

2.2. Еволюція форми заповіту як перспективний вектор реформування спадкового права

Збільшення кількості та підвищення цінності електронних об'єктів правовідносин неодмінно призводить до появи нових правовідносин у суміжних галузях суспільного буття. На цьому фоні актуалізуються питання володіння, користування та розпорядження електронними об'єктами після смерті їх розробника або власника. Особливого значення в проблематиці теми набуває питання можливості за життя здійснити розпорядження власним віртуальним майном на випадок смерті.

Дані питання загалом залишаються поза правовим регулюванням, а наукові розробки з питань спадкування ІТ-об'єктів мають фрагментарний характер. Такі вчені, як І. Спасибо-Фатєєва, Н. Когут, О. Криштопа, І. Калаур в своїх дослідженнях торкалися проблеми електронної форми заповіту, розробники підручника «ІТ-право: теорія та практика» розглядали загальні питання спадкування ІТ-об'єктів, однак комплексного дослідження цієї теми не проводилося.

Спадкове право сьогодні є одним з центральних інститутів цивільного права, адже проблема спадкування на певному етапі життя стосується кожної особи.

Історія регулювання спадкових відносин є надзвичайно довгою, а основи існуючих сьогодні правових конструкцій закладалися ще в римському праві. Саме римськими юристами були визначені поняття заповіту та сформовані вимоги до його форми. Так, римський юрист Ульпіан зазначав: «Заповіт як правомірне вираження волі, зроблене урочисто для того, щоб воно діяло після

нашої смерті. Римське право визнавало заповітом не будь-яке розпорядження особи на випадок смерті, а тільки таке, яке призначає спадкоємця. Спочатку вимагалось призначення спадкоємців в урочистій формі, а з 339 року – у будь-якій формі».

У юридичній літературі термін «заповіт» застосовується в двох значеннях: заповітом називається як сам документ, в якому знаходить вираз воля заповідача, так і сам акт виразу волі заповідача. В останньому значенні заповіт являє собою односторонній правочин (тобто дію фізичної особи, яка має правові наслідки) і не припускає якого-небудь зустрічного волевиявлення іншої особи [148, с. 105].

Під спадкуванням за заповітом в науці цивільного права розуміють перехід прав і обов'язків померлого до осіб, зазначених ним у зробленому за життя розпорядженні на випадок смерті. Згідно з чинним цивільним законодавством кожна фізична особа може за життя на власний розсуд вирішити долю належного їй майна на випадок смерті. Свою волю особа виражає шляхом складання заповіту, особистого розпорядження фізичної особи у встановленій законом формі про передання після своєї смерті належних їй майнових і немайнових прав та обов'язків іншим особам [124, с. 105].

Аналіз судової практики свідчить, що спори щодо спадкування є специфічними за своїм характером, оскільки при їх розгляді судом немає найбільш зацікавленої особи – спадкодавця.

Основними принципами вчинення такого правочину як заповіт є свобода та таємниця заповіту. Принцип свободи заповіту визначається комплексом прав особи: правом призначити спадкоємців на свій розсуд (ст. 1235 ЦК України); правом визначити обсяг майна, який входить до складу спадщини (ст. 1236 ЦК України); правом на вибір виду заповіту; правом заповідача на покладення на спадкоємця додаткових обов'язків (ст. 1240 ЦК України); правом здійснити підпризначення спадкоємця (ст. 1244 ЦК України); правом позбавити спадкоємців спадщини; правом змінити, скасувати, заповіт (ст. 1254 ЦК

України); інші права, передбачені законом. Однак, у свою чергу, спадкодавець не має права позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Практика функціонування правового інституту спадкування за заповітом в Україні на сьогодні має низку проблемних моментів. Реалізація заповіту нерідко ускладняється неоднаковим використанням категоріального апарату, який є загальноприйнятим у даній сфері правовідносин. Так, справи щодо тлумачення заповітів мають вагомую долю в юридичній практиці. Іншим проблемним питанням спадкування за заповітом в Україні залишається процедура посвідчення секретного заповіту. Єдиним шляхом вирішення цих та інших проблем в сфері спадкування за заповітом вбачається вдосконалення норм чинного законодавства і прийняття нових нормативно-правових актів для усунення суперечностей законодавчого регулювання, видання рекомендацій з боку уповноважених органів, а також підвищення рівня правової культури нотаріусів, так правової обізнаності фізичних осіб.

Заповіт є правочином, на який поширюються всі загальні вимоги до правочинів. В якості загальних ознак заповіту виділяються:

- особистий та індивідуальний характер заповіту;
- односторонній характер угоди;
- свобода заповіту [156124, с. 145].

Особистий характер заповіту впливає із його суті. Закон виключає можливість вчинення заповіту від імені двох або більше осіб, або через представника, у тому числі батьками, опікунами (піклувальниками). Винятком може бути лише заповіт подружжя, у якому подружжя має право розпоряджатися майном, яке належить їм на праві спільної сумісної власності (ст. 1243 ЦК України).

Правочин заповіту має майновий характер, адже заповідач розпоряджається власним майном на випадок смерті. Однак у ньому можуть бути передбачені й деякі розпорядження немайнового характеру, наприклад,

щодо місця поховання, щодо покладення на спадкоємців певних обов'язків, пов'язаних з отриманням освіти тощо. Він також є розпорядженням особи із відкладальною умовою, адже заповіт набирає чинності лише в разі настання спеціальної умови (смерті заповідача).

До складу спадщини за заповітом можуть входити права й обов'язки, які належать особі на момент складання заповіту, а також ті права й обов'язки, що можуть належати їй у майбутньому [124, с. 105].

Складання заповіту відповідно до встановленої форми – це один з найважливіших аспектів дійсності заповіту. Перш за все кожному громадянину при бажанні скласти заповіт повинні бути гарантовані, по-перше, свобода і відсутність перешкод для вираження і закріплення його останньої волі, а по-друге, фіксація його справжньої волі в максимально можливій мірі і забезпечення таємниці заповіту до настання відповідного моменту [166, с. 35].

Одним з найважливіших аспектів дійсності заповіту як угоди є конструювання його за встановленою формою. Сучасним правовим системам відомі різні форми заповідальних розпоряджень, що, з одного боку, направлено на те, щоб надмірно не обтяжувати заповідача і не створювати зайвих перешкод для вираження і закріплення його останньої волі, а з іншого боку, формалізм заповідальних розпоряджень має на меті максимально можливою мірою відобразити справжню волю заповідача і не допустити передчасного розголошення змісту заповіту [48].

Вимоги вітчизняного законодавства до форми заповіту сьогодні закріплені в ст. ст. 1247-1257 ЦК України:

- письмова форма;
- нотаріальне посвідчення або посвідчення особами, уповноваженими на це законом;
- зазначення у заповіті місця та часу його складення;
- підписання заповіту заповідачем.

Одержавши інформацію про відкриття спадщини, нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту він повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо місце проживання останніх йому відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

У присутності заінтересованих осіб та двох свідків нотаріус відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки. У протоколі записується весь зміст заповіту.

Стаття 1253 ЦК допускає посвідчення заповіту при свідках – за бажанням заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках. У випадках, установлених п. 3 ч. 2 ст. 1248 і ст. 1252 ЦК України, присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою. Передбачено, що «свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю.

Свідками не можуть бути: нотаріус або інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт; спадкоємці за заповітом; члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом; особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. До тексту заповіту заносяться відомості про особу свідків» [173].

Заповідач має низку прав, що входять до права на заповіт:

- право заповідача на призначення спадкоємців – заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин. Заповідач може без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. У такому разі ця особа не може одержати право на спадкування. Заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на

обов'язкову частку в спадщині. Чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині, встановлюється на час відкриття спадщини. У разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність. Діти (внуки) цієї особи мають право на спадкування на загальних підставах (ст. 1245 ЦК України);

- право заповідача на визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом – заповідач має право охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складання заповіту, а також ті права та обов'язки, що можуть йому належати у майбутньому. Заповідач має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або її частини. Якщо заповідач розподілив між спадкоємцями у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав. Чинність заповіту щодо складу спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини (ст. 1236 ЦК України);

- право заповідача на заповідальний відказ – заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ. Відказодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом. Предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Спадкоємець, на якого заповідачем покладено заповідальний відказ, зобов'язаний виконати його лише у межах реальної вартості майна, що перейшло до нього, з вирахуванням частки боргів спадкодавця, що припадають на це майно. Відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини. Заповідальний відказ втрачає чинність у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини (ст. 1239 ЦК України). Виходячи зі змісту ЦК України, зміст заповідального відказу може бути різним: заповідач може зобов'язати спадкоємця придбати і передати відказоодержувачу будь-яке майно, виплатити йому певну суму

грошових коштів, надати іншій особі право довічного користування будинком або його частиною. Одержання майна за заповідальним відказом виступає особливим видом спадкового правонаступництва. Відказоодержувач стає спадкоємцем в окремому праві спадкодавця або набуває право вимоги до спадкоємця – виконавця відказу. Від звичайного спадкування за заповітом заповідальний відказ відрізняється тим, що його предметом може бути і майно, яке не належить до складу спадщини, а також право користування останнім. Головна ж відмінність полягає у тому, що предмет заповідального відказу вважається вільним від обтяження боргами спадкодавця. Відказоодержувач не несе відповідальності за ними. Якщо особа, на яку покладений заповідальний відказ, відмовляється від спадщини на користь іншої особи, то здійснює такий відказ спадкоємець, до якого перейшла частка спадщини спадкоємця, який відмовився. У разі спорів між спадкоємцем за заповітом та відказоодержувачем необхідно мати на увазі, що потреба спадкоємця у користуванні спадковим майном (наприклад, особиста потреба у житлі), а також перехід права власності від спадкоємця до іншої особи, незалежно від підстав такого переходу, не впливають на права відказоодержувача, оскільки обсяг таких прав установлюється спадкодавцем при складанні заповіту і не може бути змінений спадкоємцем. Права та обов'язки відказоодержувача припиняються з його смертю і не можуть бути передані ним у спадщину, якщо інше непередбачено спадкодавцем, який залишив заповідальний відказ. Право вимоги відказоодержувача виникає з дня відкриття спадщини. Це право може бути здійснене в примусовому порядку в межах строку позовної давності;

- право заповідача на покладення на спадкоємця інших обов'язків – заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільне корисної мети (ст. 1240 ЦК України). Останній випадок називається

заповідальним покладанням. На відміну від заповідального відказу він означає виконання будь-якої дії не в інтересах конкретної особи, а щодо невизначеного кола осіб. Заповідач вправі зобов'язати своїх спадкоємців до вчинення певної дії, спрямованої на здійснення суспільне корисної мети (наприклад, заповідаючи цінну бібліотеку дочці, зобов'язати зробити її публічною). На відміну від заповідального відказу, предметом якого є майнове надання певній особі, предметом заповідального покладання можуть бути також дії немайнового характеру. В заповідальному покладанні не встановлюється конкретно визначений вигодоодержувач;

- право заповідача на підпризначення спадкоємця – заповідач має право призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме останню або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті. Під призначеним спадкоємцем може бути будь-яка особа, передбачена у ст. 1222 ЦК України (ст. 1244 ЦК України);

- право заповідача на встановлення сервітуту в заповіті – спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб (ст. 1246 ЦК України);

- право заповідача на скасування та зміну заповіту – заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт або внести до нього зміни.

Спеціальні правила передбачені для двох видів заповіту:

Заповіт з умовою – заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, одержання освіти тощо). Умова, зазначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини.

Умова, зазначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства. Особа, призначена у заповіті, не має права вимагати визнання умови недійсною на тій підставі, що вона не знала про неї, або якщо настання умови від неї не залежало (ст. 1242 ЦК України);

Заповіт подружжя – подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. У разі складання спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті

Згідно з частиною першою статті 1248 ЦК України нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним. Отже, письмова форма заповіту тлумачиться законодавцем широко і може передбачати фіксацію за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Однак незалежно від способу складання тексту заповіту, заповіт повинен бути посвідчений нотаріально.

Список технічних засобів, які можуть бути використані для фіксації волі заповідача, не закріплений у законодавстві, однак вказівка на загальнодоступність останніх свідчить про намагання законодавця передбачити максимально широку свободу вибору такого засобу одночасно із закріпленням можливості подальшого використання результату такої фіксації.

Однак слід визнати, що сучасні інформаційні технології дають змогу особі не лише обрати альтернативний спосіб свого волевиявлення окрім письмового. Крім того, сучасні рішення в сфері ІТ дають змогу об'єктивно пересвідчитися в дійсності волі заповідача та справжності його особи. Тому вимагає перегляду і вузький підхід до визначення можливої форми заповіту.

Можна констатувати, що перші кроки до осучаснення методу правового регулювання спадкових відносин вже були зроблені вітчизняним законодавцем.

Так, згідно із Законом України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів» Україна приєдналася до вказаної Конвенції із застереженнями до ст. ст. 9, 10 та 12. Зокрема, згідно зі ст. 10 Конвенції Україна залишає за собою право не визнавати заповіти, вчинені громадянами України в усній формі, крім тих, що вчинені за виняткових обставин [141].

У випадку, якщо особа не може власноручно підписати заповіт, він підписується відповідно до положень ч. 4 ст. 207 ЦК України. Заповіт обов'язково посвідчується нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, які окремо визначені у ст. ст. 1251-1252 ЦК України (ст. 1247 ЦК України). «Якщо у населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідного органу місцевого самоврядування. Заповіт особи, яка перебуває на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником госпіталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів» [173].

«Заповіт особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, може бути посвідчений його капітаном. Заповіт особи, яка перебуває у пошуковій або іншій експедиції, може бути посвідчений її начальником. Заповіт військовослужбовця, а у пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, а також заповіт працівника, члена їх сімей і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчений командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу.

Заповіт особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, може бути посвідчений начальником місця позбавлення волі. Заповіт особи, яка тримається під вартою, може бути посвідчений начальником слідчого ізолятора» [173]. Вказані вище заповіти осіб посвідчуються при свідках.

На заповіти, що посвідчені посадовими, службовими особами, також поширюються положення ст. 1247 ЦК України. Такі заповіти прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами. Порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. №419.

Дійсність нотаріально не посвідченого заповіту в Україні може встановлюватися судом на підставі ст. 219 ЦК України. Умовами такої легалізації законодавець визначив незаперечність доказів того, що зміст заповіту відповідає справжній волі заповідача та наявність обставин, які не залежали від його волі і не дали заповідачу можливості посвідчити належним чином заповіт [91, с. 76].

Використання альтернативних форм волевиявлення заповідача зазвичай пов'язується з винятковими обставинами його вираження, однак, наприклад, англо-американська цивілістична доктрина вказує на важливість прийняття до уваги широкого спектра обставин, за яких заповідач залишає своє волевиявлення з використанням сучасних інформаційних технологій [47, с. 40].

Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що імперативне правило щодо обов'язкової письмової форми заповіту повинно бути переглянуте на користь більш гнучкого підходу до визначення форми волевиявлення заповідача з урахуванням досягнень у сфері інформаційних технологій.

Попри значне розповсюдження інформаційних технологій у сучасному суспільстві проблема вчинення заповіту як одного з односторонніх правочинів за допомогою електронних засобів зв'язку в юридичній науці є малодослідженою [91, с. 76]. Першою з причин для такої неувagi з боку

наукової спільноти до цього питання є достатньо жорсткий підхід, обраний вітчизняним законодавцем щодо способу складання та посвідчення заповіту в Україні. Виключно нотаріально посвідчена письмова форма заповіту з подальшим його перенесенням на спеціальний бланк є значною перепорою для залучення сучасних технологій до спадкових правовідносин.

Під таємницею заповіту розуміється обов'язок нерозголошення відомостей щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту до відкриття спадщини. Даний обов'язок кореспондує праву особи на таємницю заповіту і покладений на нотаріуса або іншу особу, яка посвідчує заповіт, свідків, а також фізичну особу, яка підписує заповіт замість заповідача. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» перелік осіб, на яких поширюється обов'язок збереження таємниці заповіту, включає помічника нотаріуса, осіб, яким в процесі вчинення нотаріальні дії стало відомо зміст заповіту у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, та інші особи, які знають, що саме становить предмет нотаріальної таємниці.

Згідно з чинним законодавством ключовою вимогою вчинення заповідального розпорядження за допомогою сучасних технічних засобів комунікації є наявність надзвичайних обставин, в яких опинилася особа. Зроблене у подібний спосіб волевиявлення після припинення цих обставин матиме значення заповіту, якщо воно у розумні строки буде складене і посвідчене відповідно до вимог положень ЦК України. Ю.О. Заїка в своєму дослідженні щодо юридичної долі заповіту, складеного заповідачем у письмовій формі в присутності двох свідків, за обставин, що загрожували його життю і позбавляли можливості належно його посвідчити, доходить висновку про можливість визнання таких заповітів дійсними. Однак даний заповіт, на думку Ю.О. Заїки, втрачатиме юридичне значення, якщо протягом семи днів з того часу, коли зникли обставини, що перешкоджали його посвідченню нотаріусом, посадовою або службовою особою, не буде посвідчено відповідно до встановлених правил [78, с. 76].

Можна констатувати й намагання законодавця осучаснити регулювання даного виду відносин, адже згідно з частиною першою статті 1248 ЦК України нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Включення можливості заміни фактичної письмової форми фіксацією волі заповідача за допомогою технічних засобів розширює можливості вираження дійсної волі особи, однак одночасно суттєво обмежує можливості використання досягнень науково-технічного прогресу.

З розвитком технологій запису, транслявання або передачі зображень, звуку та відео актуальним стає питання залучення таких технологій для фіксування волі особи при здійсненні одностороннього правочину.

Науково-практичний інтерес становить вирішення питання здійснення волевиявлення шляхом складання секретного заповіту особою з обмеженими фізичними вадами. Інститут секретного заповіту – актуальна правова конструкція в сучасному цивільному праві.

Секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Особа, яка склала секретний заповіт, подає його у заклеєному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача. Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою в присутності заповідача, поміщає його в інший конверт та опечатує.

Втім, норми цивільних кодексів багатьох країн світу вже протягом тривалого часу надають можливість спадкодавцеві розпорядитися своїм майном на випадок смерті шляхом складання секретного (таємного або закритого) заповіту. Так, відповідно до ст. 1367 ЦК Грузії за бажанням заповідача свідки посвідчують заповіт без ознайомлення з його змістом (закритий заповіт). У такому разі свідки мають бути присутніми при складенні заповіту. При посвідченні закритого заповіту свідки мають вказати, що заповіт складено особисто заповідачем в їх присутності, але його зміст їм невідомий.

За змістом ст. 1064 ЦК Колумбії закритим або таємним називається заповіт, який складається без ознайомлення з його змістом свідків та нотаріуса.

«В Японії таємний заповіт складається у разі, коли заповідач бажає протягом свого життя зберегти зміст заповіту в таємниці. При цьому необхідно: а) складення тексту заповіту заповідачем за його підписом та печаткою (власноручного написання заповіту не вимагається); б) заповідач має помістити заповіт у конверт, запечатаний тією ж печаткою, що і текст заповіту; в) передача заповідачем конверту із заповітом нотаріусу в присутності свідків із зазначенням того, що це є заповітом, а також прізвища та місця проживання заповідача; г) проставлення нотаріусом дати отримання заповіту і запис заяви заповідача, а також підписи та печатки заповідача і нотаріуса (ст. 970 ЦК Японії)» [100].

Розуміння секретного (таємного, закритого) заповіту в спадковому праві більшості зарубіжних держав принципово відрізняється від того, що закладене в чинному ЦК України. В країнах, де законодавство передбачає складання ологографічних заповітів у присутності свідків, спадкодавець має право розголошувати або не розголошувати зміст своїх розпоряджень перед свідками. В останньому випадку заповіт може вважатися секретним.

Відповідно до ст. 727 ЦК Квебеку, якщо спадкодавець в присутності двох повнолітніх свідків представляє письмовий документ (зміст якого він може не розголошувати), який відповідно до волі заповідача є його заповітом, то даний документ повинен вважатися заповітом і підписується двома свідками.

За законодавством держав, в яких пріоритет надається нотаріально посвідченій формі заповіту, обов'язковою умовою складання і посвідчення таємного заповіту виступає абсолютне незнання змісту заповідальних розпоряджень не лише з боку особи, яка здійснює посвідчення заповіту, а й з боку інших особами, у тому числі й свідків. Так, ЦК Іспанії передбачає, що закритим є заповіт у випадку, коли заповідач, не повідомляючи нікому своєї

останньої волі, оголошує про те, що вона виражена в листі, який передається посадовій особі, зобов'язаній посвідчити даний акт.

ЦК Угорщини, в свою чергу, містить таке застереження: «Якщо при складанні закритого заповіту присутні свідки (за цивільним законодавством Угорщини присутність свідків при написанні секретних заповітів не є обов'язковою, проте і не забороняється), вони можуть не лише не знати зміст заповіту, а й не усвідомлювати того, що вони присутні при складанні заповіту. Звичайно, може виявитись і так, що стороння особа випадково дізналася про наявність і текст таємного заповіту. Однак у цьому випадку заповіт не втрачає ознаки секретності, оскільки ознайомлення з його змістом відбулося не з ініціативи заповідача» [56, с. 61].

Однією з особливостей секретного заповіту в Україні є те, що нотаріус, який посвідчує такий заповіт, не може знайомитися з його змістом, адже згідно зі ст. 1249 ЦК України «секретний заповіт посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Особа, яка бажає посвідчити секретний заповіт, подає його нотаріусу в заклеєному та підписаному нею конверті» [173]. Відповідно до п. 3. 2 гл. 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України «нотаріус повинен роз'яснити заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини. Нотаріус робить на конверті посвідчувальний напис, скріплює його печаткою, а потім у присутності заповідача поміщає в інший конверт і опечатує» [126].

Оскільки відповідно до цивільного законодавства секретний заповіт посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом, вчинення даної нотаріальної дії має свої особливості, адже фактично вчиняються дві нотаріальні дії – засвідчення підпису заповідача на конверті, в якому знаходиться секретний заповіт, та прийняття секретного заповіту на зберігання. На думку Ю.О. Заїки, «укладання секретного заповіту спростовує імперативну вимогу щодо нотаріальної форми заповіту, оскільки нотаріус вчиняє

посвідчувальний напис на конверті, який передається йому на зберігання, відтак – не посвідчує правочин, а вчиняє нотаріальну дію, суть якої полягає лише в прийманні на зберігання документа, тобто фактично законодавець визнає дійсними заповіти, складені у простій письмовій формі» [79, с. 14].

Важливо зазначити, що ні ЦК України, ні Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не містять чіткої позиції щодо обов'язковості складання ологографічного (власноручного) секретного заповіту. Відтак закономірно виникає питання: чи допускається складення секретного заповіту машинописним способом? По суті, індиферентне ставлення вітчизняного законодавця до даної проблеми не мало б вагомої юридичної значимості, якби не спірні питання, що можуть виникнути на практиці. Зрозуміло, що складання тексту заповіту не у присутності нотаріуса значно зменшує можливість довести авторство заповідача, а надто тоді, коли останній при цьому послуговується лише технічними засобами. За таких умов пропонується передбачити можливість складення заповіту у формі відео- та звукозапису в якості винятку для осіб з обмеженими фізичними можливостями [149, с. 153].

Однак можна поставити під сумнів відповідність волі і волевиявлення особи, яка зробила заповідальне розпорядження шляхом звукозапису. Цілком слушною з цього приводу є позиція тих науковців, які зауважують, що дійсність волі підтверджує сам заповідач, прийшовши до нотаріуса з метою посвідчення заповідального розпорядження.

Розвиток та поширення інформаційних технологій на сьогоднішній день дають змогу виділяти один спосіб складання секретного заповіту. Таким способом може виступати розміщення текстового варіанта заповіту або відеозапису заповідального розпорядження на персональній сторінці заповідача. При складанні заповіту у такий спосіб заповідач у заклеєному конверті подає лише посилання на адресу сторінки та вказівку на можливі шляхи отримання доступу до вмісту цієї сторінки. Застосування даного способу

складання секретного заповіту передбачає перевагу заповідача вносити зміни та скасовувати його без зайвого звернення до нотаріуса [91, с. 78].

Таким чином, логічним виглядає внесення змін та доповнень до ст. 1249 ЦК України з метою розширення переліку способів складання секретного заповіту, визначивши можливість складання секретного заповіту шляхом розміщення текстового або аудіовізуального файлу на електронних онлайн ресурсах. Процедура посвідчення такого заповіту повинна передбачати відображення нотаріусом факту здійснення секретного заповіту в електронній формі при вчиненні нотаріальних дій.

Як бачимо, на можливість використання інформаційних технологій при веденні нотаріального процесу в юридичній літературі вказувалося неодноразово. Однак можна констатувати швидку втрату актуальності висловлених рекомендацій нотаріусам. Для прикладу можна привести наступне: «За допомогою диктофону на касету може бути зроблено запис заповіту, який було зі слів заповідача записано нотаріусом та прочитано вголос заповідачеві, роз'яснення нотаріусом суті та наслідків заповіту і відповідь заповідача на такі роз'яснення про те, що суть заповіту йому зрозуміла, зрозумілі й наслідки, права та обов'язки. Таку дискету або касету в присутності заповідача доцільно запечатати у конверт, який заповідач повинен декілька разів підписати та зберігати в архіві нотаріуса разом із другим примірником заповіту. Про наявність такої дискети (касети) слід зазначити у посвідчувальному написі. Така пропозиція авторів зумовлена необхідністю гарантувати на майбутнє права як заповідача, так і нотаріуса. Вона є обґрунтованою також, виходячи з положень нового ЦПК України, де ч. 2 ст. 57 передбачено такі нові засоби доказування, як звуко-, відеозаписи. Тобто у випадку виникнення спору про визнання заповіту недійсним нотаріус зможе подати суду як доказ дискету (касету) із записом заповіту заповідача» [172].

Отже, вироблені науковою доктриною пропозиції втрачають свою актуальність раніше, ніж можуть бути впроваджені. Про динамічність даної

сфери суспільних відносин свідчить використання вже архаїчних на сьогоднішній день аудіокaset, дискет та відеокaset. Вже зараз змінюється коло популярних трансляторів інформації, про можливість використання яких в науковій літературі говорилося ще декілька років тому [47, с. 40]. А отже, висновки і пропозиції щодо запровадження сучасних технологій до нотаріального процесу повинні містити більш глобальний характер і виробляти рекомендації загального характеру, що можуть застосовуватися в більшій кількості випадків та протягом більш тривалого часу.

Крім зазначених вище шляхів використання досягнень науково-технічного прогресу, важливо також згадати й існування в Україні спадкового реєстру, електронної бази даних, яка містить відомості про заповіти, спадкові договори, спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину. Функціонування Спадкового реєстру, порядок внесення відомостей до нього та порядок отримання інформації з реєстру врегульовано Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 17.10.2000 року №51/5.

Отже, на сьогоднішній день інформаційні технології широко застосовуються при складанні та посвідченні заповітів, однак перед науковцями та законодавцем стоїть завдання перегляду існуючих норм законодавства з метою максимально ефективного використання переваг діджиталізації сучасного суспільства.

В межах теми дослідження слід звернути особливу увагу на спадкування прав інтелектуальної власності на ІТ-об'єкти. Згідно з чинним цивільним законодавством за заповітом можуть успадковуватися лише майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права

інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [85, с. 378].

Однак, слід зауважити, що не всі ІТ-об'єкти належать до об'єктів права інтелектуальної власності, а, отже, їх спадкування матиме інший правовий режим. На сьогоднішній день існує низка об'єктів віртуального середовища, права на які не включаються до спадкової маси. Так, наприклад, аккаунти в соціальних мережах та месенджерах, електронні гаманці з використанням технології «блокчейн», особисті рахунки в он-лайн іграх, казино чи букмекерських конторах, підписки чи передплати на різноманітних медіа-платформах, профілі ідентифікації персональних комп'ютерів, мобільних пристроїв тощо можуть мати значну цінність (як матеріальну, так і нематеріальну) при житті їх володільця чи набуті цінності у зв'язку з його смертю. Слід зазначити, що коло таких об'єктів розширюється щоденно відповідно до появи нових сервісів, розвитку та глобального поширення інформаційних технологій.

Однак можна констатувати той факт, що чинне законодавство не визначає механізму спадкування такого майна за заповітом. Крім того не існує єдиного підходу до спадкування «віртуального майна» [85, с. 379].

Відсутність правового регулювання даної сфери стимулює розробників створювати власні сервіси електронних заповітів без участі держави. Першим подібну послугу своїм користувачам запропонував Google [21], згодом ідею підхопили й інші інтернет-ресурси. Окремі сайти, такі як Legacy Locker [57], VirtualTestament [128], Everplans та інші, пропонують на комерційній основі зберігати «електронну спадщину» та зобов'язуються передати її спадкоємцю після смерті свого клієнта.

Наприклад, компанія Dead Social безоплатно пропонує своїм клієнтам заздалегідь підготуватися до переходу в інший світ і сформувати всі необхідні для передачі спадкоємцям он-лайн активів документи. Більше того, вона пропонує сервіс збереження в режимі активності профілів користувачів у

соціальних мережах після їх смерті, оскільки, як з'ясувалося, для багатьох шанувальників он-лайн спілкування це дуже важливо. Взагалі все, що стосується приготувань до смерті, є в переліку послуг Dead Social.

На увагу також заслуговує інтернет-проект The Digital Legacy Association. Цей проект на думку експертів сформував найбільш легально оформлену пропозицію успадкування інтернет-акаунтів і профілів, передачі змісту поштових скриньок та іншої електронної інформації душоприказникам і спадкоємцям покійних клієнтів.

Увагу слід звернути і на максимально оригінальні продукти як такі, що пропонує Eterni.me. Суть бізнес-ідеї Eterni.me полягає в тому, щоб надати користувачам можливість продовжувати існування після смерті у вигляді 3-D комп'ютерного зображення (аватара). За плату користувач сервісу може замовити дизайнеру фірми такий аватар, який фірма буде зберігати і підтримувати його функціонування протягом максимально можливого терміну після смерті замовника. Після смерті родичі або друзі зможуть спілкуватися з аватором он-лайн за допомогою технологій, що пропонуються розробниками програмного забезпечення. Також користувач може передати на основі угоди всі свої профілі в соціальних мережах та аккаунти на інших інтернет-платформах для того, щоб співробітники Eterni.me після смерті підтримувати в активному стані профілі та акаунти, спілкуючись в чатах і месенджерах та розміщуючи пости і коменти. Згідно з угодою співробітники компанії будуть дотримуватися режиму конфіденційності інформації про померлого користувача і охороняти його електронні гроші від інтернет-шахраїв та від самих платіжних сервісів.

Ідея розробників сервісу передбачає, що передсмертна передача користувачем всього свого інтернет-надбання під контроль Eterni.me дозволить не тільки зберегти пам'ять про людину, але і полегшить його спадкоємцям вступ у володіння переданими електронними активами.

За кілька перших років існування такої пропозиції ним зацікавилася близько 30 тисяч осіб, готових оплачувати пропоновану їм послугу. Однак нинішній статус проекту невідомий, адже сайт проекту працює не завжди [112].

За оцінками експертів тільки у Великобританії приблизна вартість накопиченого жителями королівства музичного платного інтернет-контенту становить 9 мільярдів фунтів [112]. Британське Національне товариство об'єднаних і незалежних працівників похоронних служб (SAIF) запропонувало ввести практику цифрових заповітів. «Представники індустрії радять британцям складати для родичів докладні інструкції з пін-кодами банківських рахунків і паролями від соціальних мереж і хмарних сховищ» [160]. Хмарне сховище або «хмарний сервіс» являє собою не що інше, як сховище інформації, власником якого є фізичні та юридичні особи, які надають доступ до даних сервісів з використанням унікальних ідентифікаторів і засобів їх аутентифікації. При цьому використання їх здебільшого для кінцевих користувачів сервісів є безкоштовним [153, с. 255].

Для визначення поняття «електронний заповіт» необхідно з'ясувати основні характеристики електронних заповітів. Так, до ознак електронних заповітів можна віднести:

- спадкування особливих ІТ-об'єктів, що зазвичай не мають вираження в матеріальному світі;
- включення до спадкової маси лише інформації в будь-якому вигляді та електронних грошових коштів, а не доступу до ресурсів від імені померлого;
- особливий порядок визначення ступеня публічності інформації, що передається у спадок;
- можливість включення до спадщини крім прав на об'єкти зобов'язань по їх утриманню чи заповідальних розпоряджень щодо третіх осіб.

Отже, електронний заповіт — це односторонній правочин щодо розпорядження правами на віртуальне майно на випадок смерті правовласника.

Від електронних заповітів слід відрізняти заповіти в електронній формі, вчинення яких передбачено в деяких іноземних державах. Використання електронної форми заповіту – прогресивне надбання інформаційного суспільства. Сучасні можливості використання інформаційних технологій однак не знаходять вчасного відображення в законодавстві, а, отже, від цього факту втрачає й юридична практика.

Як уже зазначалося, на заповіти поширюються загальні вимоги, що висуваються до правочинів, у тому числі вимоги щодо форми правочину. Згідно із законодавством заповіт складається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню (статті 209 та 1247 ЦК України). Письмова форма правочину означає викладання його тексту на паперових носіях з обов'язковістю наявності підпису особи, яка виразила свою волю, вчинивши правочин (сторони правочину, тобто заповідача). Текст заповіту може бути набраний за допомогою технічних засобів, а не написаний власноручно, однак виникає питання можливості електронної непаперової форми заповіту, адже поширення листування електронною поштою, месенджерами чи за допомогою мобільних технологій урізноманітнює способи волевиявлення осіб. Повідомлення, зроблені за допомогою вищеназваних засобів зв'язку, можуть бути використані для позначення власної волі особи у віддалених місцевостях або у надзвичайних ситуаціях.

І. Спасибо-Фатєєва доводить неможливість поширення на заповіт ч. 1 ст. 207 ЦК України, в якій зазначається, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою технічних засобів. Вчена вважає неприйнятною цю вимогу до односторонніх правочинів, вчинення яких не припускає ніякого обміну документів, бо не очікується зустрічної волі. Одночасно неможливим є застосування електронного цифрового підпису, який розрахований на використання при укладенні договорів, а не односторонніх правочинів [161].

Як вже зазначалося, заповіт є одностороннім правочином, правові наслідки якого настають лише після смерті заповідача. При житті заповіт не покладає на спадкодавця жодних правових обов'язків стосовно спадкоємців і не створює будь-яких прав для останніх, а, отже, заповідач має право самостійно на власний розсуд в будь-який час скасувати або внести зміни до тексту заповіту.

Згідно з чинним законодавством заповіт, що складено пізніше, скасовує попередній повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. Кожний наступний заповіт скасовує попередній і не поновлює заповіт, що був складений перед ним. Якщо новий заповіт, складений заповідачем, визнаний недійсним, чинність попереднього заповіту не поновлюється, крім випадків, установлених ст.ст. 225, 231 ЦК України.

Заповідач має право у будь-який час внести до заповіту зміни. Скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться заповідачем особисто. Скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться у порядку, встановленому ЦК України для посвідчення заповіту (ст. 1254 ЦК України).

В літературі також піднімалося питання можливості складання секретного заповіту у спосіб розміщення останнього на певному інтернет-ресурсі. В даному випадку можливе опублікування текстового варіанта волевиявлення або відеозапису заповідального розпорядження. І.Р. Калаур зазначає, що використання такого способу складання секретного заповіту надає можливість вносити зміни та скасовувати його без зайвого звернення до нотаріуса [91, с. 78]. Вищезазначена можливість видається досить вдалою, адже заповідач має право вносити до заповіту права й обов'язки, які належать йому на момент складання заповіту, а також ті права й обов'язки, що можуть належати у майбутньому [124, с. 105].

На сьогоднішній день реалізація права заповідача на зміну чи скасування заповіту полягає в можливості складання заповідачем нового заповіту. У зв'язку зі складанням нового заповіту повністю скасовується попередній.

Заповіт може бути також скасований в тій частині, у якій він суперечить новому заповіту. При цьому кожний новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед ним. Якщо новий заповіт, складений заповідачем, був визнаний недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків, установлених ст.ст. 225 і 231 ЦК України: «Якщо заповіт дієздатної фізичної особи складений в момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла ними керувати, за позовом цієї особи визнаний судом недійсним, а в разі її смерті – за позовом інших осіб, чиї цивільні права або інтереси порушені, та у випадках, коли за рішенням суду заповіт, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнаний недійсним. Під час одержання заяви про скасування чи зміну заповіту, а також за наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, нотаріус чи завідувач державного нотаріального архіву роблять про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається в справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів» [173].

Важливим напрямком наукової та законодавчої роботи вбачається можливість зміни заповіту в електронній формі. Доступність зміни власного заповіту підвищує рівень гарантованості свободи волевиявлення заповідача, одночасно знижуючи рівень захищеності власного заповіту. Той же таки рівень розвитку інформаційних технологій може зумовити потенційну небезпеку втручання сторонніх осіб та фальсифікації тексту заповіту.

І. Спасибо-Фатєєва доводить, що сьогодні згідно зі ст. 1248 ЦК України можливі лише такі варіанти складення заповіту:

- заповідач сам пише текст заповіту (власноручно) і підписує його власноручно;

- заповідач пише текст заповіту за допомогою технічних засобів, а підписує його власноручно;
- нотаріус пише текст заповіту власноручно, а заповідач підписує його власноручно;
- нотаріус пише текст заповіту за допомогою технічних засобів, а заповідач підписує його власноручно [161].

Позитивним кроком із впровадження інформаційних технологій у правовий режим регулювання спадкових відносин є встановлення обов'язку нотаріуса внесення інформації про заповіт до електронної бази даних – Спадкового реєстру [127]. В літературі доводиться, що централізована база даних про посвідчені заповіти має досить важливе значення для реалізації спадкоємцями їхніх спадкових прав [99, с. 168].

Так, з метою захисту прав та інтересів осіб законодавцем встановлена вимога щодо державної реєстрації в Спадковому реєстрі всіх складених, посвідчених, змінених, скасованих заповітів у порядку, встановленому наказом Міністерства юстиції України №1810/5 від 07.07.2011 р. До смерті заповідача жодна особа не має права знайомитися зі змістом заповіту. Будь-які довідки зі Спадкового реєстру можуть видаватися лише після смерті або оголошення померлим заповідача. Після смерті заповідача чи оголошення його померлим за зверненням осіб, які отримали інформацію про відкриття спадщини, нотаріус має право призначати оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту нотаріус, як правило, повідомляє листом членів сім'ї померлого та його родичів.

Однак у Спадковому реєстрі міститься лише інформація про те, ким і коли складені заповіти, а зміст заповіту міститься на паперовому носії у нотаріуса, який його посвідчив, або в нотаріальному архіві [39, с. 121]. Н. Когут вважає, що це перешкоджає дотриманню таємності заповіту, адже для заповідачів більш надійним є зберігання оригіналу заповіту в себе чи передання його спадкоємцю [93, с. 19]. В літературі, однак, на противагу даній думці

наводиться пропозиція створення спеціальних інструментів з реєстрації та пошуку цифрового майна. На думку Г.М. Самостроєнко, виконання вимог щодо захисту відомостей, які можна класифікувати як персональні дані громадян, при вирішенні проблеми спадкування ІТ-об'єктів і координовані дії нотаріальних контор за допомогою єдиної телекомунікаційної мережі передачі даних дасть потужний поштовх розвитку підприємництва в цій галузі, в тому числі за рахунок розширення виробничих можливостей фахівців у даній сфері підприємницької діяльності. В процесі вирішення проблеми з передачею відомостей конфіденційного характеру для виробників засобів криптографічного захисту інформації будуть створені також умови для модернізації та розвитку виробничих потужностей, що позитивно позначиться на динаміці показників у даній сфері діяльності в усіх її аспектах [153, с. 256].

У перспективі для того, щоб мінімізувати паперовий документообіг і використовувати всі ресурси цифрових технологій, доступних нотаріусам, процедуру передачі у спадок цифрових активів пропонується здійснювати повністю в електронному вигляді. Передбачається, що всі необхідні документи будуть відразу складатися в онлайн-режимі, підписуватися електронним підписом громадянина і засвідчуватися посиленням електронним підписом нотаріуса. Розвиток системи електронного нотаріату дозволить створити нові нотаріальні послуги, які в форматі цифрової взаємодії з громадянами та організаціями надаватимуть людям нові, комфортні і надійні способи реалізації своїх прав [113]. Існування нотаріальних процедур у форматі цифрової взаємодії позитивно відобразиться й на якості надання послуг з організації процедур спадкування традиційних об'єктів цивільного права.

Позитивним маркером може слугувати застосування технологій блокчейн для забезпечення безпеки нотаріальних процедур та практичних процедур отримання цифрової спадщини. Біткоїн став першим практичним доказом успішної роботи блокчейн-систем. Існуюча технологія блокчейн може застосовуватися набагато ширше криптовалютної платформи, адже вона

дозволяє створювати практично будь-які децентралізовані системи обліку (наприклад, земельні реєстри, нотаріальні послуги, посвідчення особи, системи обліку акцій та інших прав власності і т.п.). Крім надійної децентралізованої бази даних, блокчейн дозволяє створювати для користувачів смарт-контракти, які виконуються автоматично, і використовувати мультипідписи, наприклад, коли для проведення транзакції потрібні два підписи з трьох, а також надає інші унікальні можливості [134].

В той же час дослідники впливу технологічного прогресу на сучасні спадкові відносини звертають увагу, що штучний інтелект, технологія блокчейн і смарт-контракти не зумовлюють вимирання професії юриста. Проведені дослідження показали, що лише 3,5% становить ймовірність того, що з поширенням інформаційних технологій суб'єктам договірних відносин не знадобляться професійна юридична допомога. Смарт-контракти, ідеально прозорі з технологічної точки зору, мають велику проблему юридичного характеру – встановлення вираження волі, яка не може бути замінена такими інструментами, як акцепт або виконавчий напис. Крім того, смарт-контракт у найближчому майбутньому можливий тільки для масштабних проєктів, наприклад, поставки лікарських засобів або голосування на виборах. Під потреби окремого учасника цивільного обороту, яким є, наприклад, власник квартири, такий дорогий проєкт навряд чи буде пристосований.

Тому, на думку Ю. Харитонової, «поки технології штучного інтелекту проходять апробацію, у громадян і юридичних осіб є всі перевірені і надійні інструменти для вирішення правових питань, що надаються інститутом нотаріату, репутація якого підкріплена багатовіковою практикою і сучасними технологічними сервісами». Дійсно, інформаційні технології прискорюють цивільний обіг, проте фахівці наполягають на тому, що такі переваги не повинні шкодити безпеці договорів, тому перш за все необхідно зосередитись на захисті прав суб'єктів цивільно-правових відносин [176].

Як бачимо, регулювання прав осіб на електронний заповіт як спосіб розпорядження власним віртуальним майном потребує особливої уваги законодавця на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій. Одночасно наука цивільного права повинна виробити та обґрунтувати прогресивний підхід до цифрових продуктів як об'єктів спадкового права.

В той же час використання електронної форми для заповіту та переведення нотаріальних процедур з отримання спадщини в цілком електронну та онлайн форму можливе вже на даному етапі розвитку інформаційних технологій. Використання технології шифрування, електронного цифрового підпису, блокчейн та інших дозволить забезпечити безпеку здійснюваних нотаріальних дій та необхідний рівень захисту прав спадкоємців від порушень.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ІТ-ОБ'ЄКТІВ

3.1. Спадкування ІТ-об'єктів, що є об'єктами авторського або суміжних прав

Як вже зазначалося, до недавнього часу ІТ-об'єкти в науці цивільного права зазвичай відносилися до об'єктів прав інтелектуальної власності. Вітчизняне законодавство не містить спеціальних норм щодо об'єктів інтелектуальної власності в цифровій формі. Проаналізувавши чинне законодавство, Л.Л. Тарасенко доходить висновку, що законодавець рідко використовує поняття «Інтернет» як місце розміщення об'єктів права інтелектуальної власності. ЦК України та практично все інше цивільне законодавство не містять згадок про цифрове середовище як сферу правовідносин щодо об'єктів права інтелектуальної власності. Втім, низка норм щодо використання об'єктів інтелектуальної власності в цифровому середовищі містяться у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Однак ці норми є частиною визначення окремих понять, які вживаються у законі. А саме:

- «поняття «відтворення» включає в себе, крім виготовлення примірника твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер;
- «інформація про управління авторськими чи суміжними правами» може бути відображена в електронній (цифровій) формі для ідентифікації об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або автора чи іншої особи, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права;
- «репрографічне відтворення» оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника не допускається шляхом запису у цифровій формі, яку зчитує комп'ютер» [165].

Об'єкти інтелектуальної власності є особливими об'єктами цивільного обігу зі спеціальним правовим режимом. При цьому значна частка таких об'єктів пов'язана з авторськими та суміжними правами. Чинне цивільне законодавство чітко не визначає перелік прав інтелектуальної власності, які можуть переходити спадкоємцям.

Враховуючи, що право інтелектуальної власності складається з особистих немайнових прав інтелектуальної власності та/або майнових прав інтелектуальної власності, то успадковуватися можуть лише майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини, а особисті немайнові права інтелектуальної власності не входять до складу спадщини з огляду на ст. 1219 ЦК України.

«До майнових прав інтелектуальної власності належать:

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом» (ст. 424 ЦК України) [173].

При цьому варто звернути увагу на те, що треба розрізняти об'єкти права інтелектуальної власності та інтелектуальну власність як об'єкт спадкування, оскільки до спадкоємця переходять сукупність прав на об'єкт, а не сам об'єкт.

Відповідно до ст. 423 ЦК України особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;

2) право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;

3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), окрім винятків, установлених законом.

Отже, законодавець чітко розподілив майнові та немайнові права, визначив їх види, що має юридичне значення для об'єктів цивільного обігу, які в тому числі можуть ставати об'єктами спадкування.

Згідно з чинним цивільним законодавством спадкодавцем може бути лише фізична особа (громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства). Перехід прав та обов'язків юридичної особи у разі припинення її діяльності регулюється іншими нормами законодавства, які не є нормами спадкового права.

Спадкоємцями відповідно до чинного законодавства можуть виступати фізичні та юридичні особи, держава та інші суб'єкти публічного права. Перевагою фізичних перед усіма іншими спадкоємцями є те, що вони можуть успадковувати як за законом, так і за заповітом. Юридичні особи, держава, інші суб'єкти публічного права можуть спадкувати виключно за заповітом.

На можливість бути спадкоємцем не впливають громадянство особи або стан дієздатності: право спадкування мають також особи, визнані судом недієздатними внаслідок душевної хвороби або слабоумства, особи з обмеженою цивільною дієздатністю, а також особи, що перебувають у місцях

позбавлення волі. Виключною умовою спадкування для фізичної особи є те, що вона повинна бути живою на момент відкриття спадщини. Закон також захищає права дітей, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після його смерті (тобто після відкриття спадщини), включаючи їх до кола спадкоємців.

Особливості спадкування окремих майнових прав інтелектуальної власності встановлені в деяких нормативно-правових актах. Так, у ч. 5 ст. 44 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначено, що до спадкоємців виконавців і правонаступників виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконань, фонограм, відеограм, публічні сповіщення, а також право на одержання винагороди у межах встановленого цією статтею строку. Аналогічне положення містить і ЦК України, відповідно до ч. 2 ст. 448 якого право автора на частку від продажу оригіналу твору переходить до спадкоємців автора твору та спадкоємців цих спадкоємців і діє до спливу строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір, встановленого статтею 446 цього Кодексу [183, с. 297-298].

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в постанові «Про судову практику у справах про спадкування», до складу спадщини входять усі майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини (право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо). Слід зауважити, що ситуація з обсягом прав інтелектуальної власності, що входять до спадкової маси, яка визначається законодавцем, залежить також від такого.

На сьогодні у світі склалися дві основні системи (моделі) спадкування прав інтелектуальної власності, які ґрунтуються на різному розумінні правової природи спадкового наступництва. Перша правова модель спадкування базується на принципі універсального правонаступництва, який означає, що

майно особи, яка померла, переходить до інших осіб у незмінному вигляді як єдине ціле і в один і той же момент. В особі спадкоємця вбачається юридичне продовження особи спадкодавця [107, с. 17].

Інша модель передбачає часткове правонаступництво, тобто у спадок переходить залишок майна спадкодавця, який залишається після ліквідації майна спадкодавця – збору боргів, які йому належали, оплати його власних боргів, погашення його податкових і інших зобов'язань.

Наприклад, британський Закон про авторське право, промислові зразки і патенти 1988 р. передбачає можливість успадкування авторського права за допомогою заповідального розпорядження. Одночасно, авторське право може бути успадковане за законом як об'єкт рухомої власності. Уступка або інша передача авторського права законом визнається частковою, обмеженою у застосуванні [81, с. 211].

Згідно із законодавством Канади авторські права та інші форми захисту інтелектуальної власності (патенти, товарні знаки тощо) можуть бути успадковані як майнові права.

Закон США про авторське право 1976 р. залишається основним документом в цій області права з декількома значимими поправками, внесеними пізніше. Згідно з цим Законом допускається повна уступка авторського права [108, с. 75]. Так, відповідно до статті 102 даного Закону захист авторських прав поширюється на «оригінальні авторські роботи, зафіксовані на будь-яких матеріальних носіях, з яких вони можуть бути сприйняті, відтворені або повідомлені, або безпосередньо, або за допомогою машини або пристрою». Розділ 204 даного Закону регулює передачу права власності на авторські права у тому числі і у спадок. Закон зобов'язує володільця авторських прав скласти документ, що засвідчує передачу авторських прав задля підтвердження такої передачі. Спадкоємці ж, у свою чергу, мають право на відтворення (копіювання) роботи в копію і фонограму; право на створення похідних творів оригінальної роботи; право поширювати

екземпляри і фонограми, а також право на продаж або оренду; право публічного виконання роботи (якщо це література, музика, драма, хореографія, пантоміма, кінофільм, або інший аудіовізуальний твір); право публічного відображення роботи.

До Закону було внесено зміни в 1995 р. і додано шостий вид виключного права – на виконання запису звуку за допомогою цифрових технологій.

Щодо передачі прав інтелектуальної власності за законодавством Німеччини, регулювання порядку спадкування авторських прав здійснює Закон Німеччини «Про авторське право». Стаття 28 цього Закону передбачає можливість передачі авторського права в порядку спадкування. Автор може передати здійснення авторського права виконавцю заповідальним розпорядженням. Згідно зі ст. 29 авторське право може бути передано на виконання заповідального розпорядження або співспадкоємцям як частина поділу спадщини [122; 97, с. 43-46].

Варто зауважити, що вказані моделі є досить схематичними, оскільки кожна національна система адаптувала вказані моделі до своїх умов. При цьому це стосувалось не тільки обсягу прав, що входять у спадок, та їх правового статусу, але й навіть об'єктів спадкування. Наприклад, у Великобританії, США і Канаді з'явилася така категорія, як особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності (моральні права, відмінні від виключних прав, що мають економічний зміст). Більше того, в англійській доктрині права інтелектуальної власності піднімаються питання спадкування особистих немайнових прав [22, с. 216].

Канадський дослідник Й. Гендреу підкреслює, що в Канаді положення про спадкування моральних прав є досить деталізованими, що є продовженням найбільш високого рівня правового регулювання моральних прав серед країн загального права, і дозволяють їм переходити до спадкоємця після смерті автора [19, с. 195].

У радянський період вважалося, що всі правомочності померлого учасника переходять до спадкоємців і використовуються останніми в повному обсязі [120, с. 44]. Проте об'єкти права інтелектуальної власності в такому контексті навіть не досліджувались, а радянська концепція цивільного права ґрунтувалася на визнанні та регулюванні прав авторів творів літератури і мистецтва, відкриттів, винаходів та раціоналізаторських пропозицій як таких, що мають головним чином відносний (зобов'язально-правовий), а не абсолютний характер [131]. Надалі увагу дослідників стала привертати та обставина, що особа, яка отримала виключне право на твір після смерті автора, має право на його використання, проте це використання здійснюється не в тому обсязі, що й автором [61, с. 22; 80, с. 151].

В юридичній літературі з приводу спадкування права інтелектуальної власності була висловлена точка зору, відповідно до якої існують чотири концепції правонаступництва спадкоємців автора:

1) до спадкоємців переходять, і вони використовують у повному обсязі всі права інтелектуальної власності померлого автора;

2) у спадщину передаються виключно майнові права інтелектуальної власності, особисті немайнові права автора у спадкову масу не входять, хоча спадкоємці мають право захищати недоторканність твору;

3) право інтелектуальної власності переходить як певний комплекс особистих немайнових та майнових прав, обсяг яких вужчий від того, якими наділявся автор;

4) у спадщину переходять тільки ті права інтелектуальної власності, які виникли і не припинилися до смерті автора [120, с. 45].

Всі ці позиції формувались унаслідок дослідження різних груп об'єктів права інтелектуальної власності, що, своєю чергою, пов'язане з особливостями правового регулювання кожного з об'єктів права інтелектуальної власності та особливостей їх як об'єктів цивільних прав. Наприклад, спадкування авторського права передбачає набуття його спадкоємцем на певний термін, на

відміну від інших об'єктів спадкування, таких як нерухомість. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності спливає через сімдесят років, починаючи з 01 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом. Якщо твір оприлюднений під псевдонімом чи анонімно, термін охорони закінчується через 70 років після того, як твір був оприлюднений.

Так само дослідниками зверталась увага на те, що спадкування авторських прав слід відрізнити від спадкування авторської винагороди, яка була нарахована за життя автора, але своєчасно не отримана, або нарахована відповідно до авторського договору на використання твору вже після смерті автора, але до прийняття спадщини спадкоємцями. У такому випадку об'єктом спадкування виступає не виключне авторське право, а певна грошова сума, яка успадковується на загальних підставах [80, с. 70].

Оскільки обсяг прав інтелектуальної власності не є вичерпним, слід погодитися з Є.О. Рябоконем у тому, що до спадкоємців творця переходять й інші права інтелектуальної власності, які чітко не регламентовані чинним законодавством, зокрема право на одержання авторського свідоцтва [150, с. 224].

Отже, неоднорідність ІТ-об'єктів, права на які можуть належати фізичним особам, визначає й відмінності у можливостях їх передачі у спадок. Перш за все необхідно зазначити, що не всі ІТ-об'єкти відносяться до об'єктів інтелектуальної власності, а, отже, окремі ІТ-об'єкти не підпадають під правовий режим спадкування прав інтелектуальної власності.

Таким чином, об'єкти інтелектуальної власності як специфічний об'єкт цивільного обороту мають особливий порядок спадкування, що зумовлюється тим, що на об'єкт інтелектуальної власності існують як майнові, так і немайнові права. При цьому за загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності.

Разом із тим судова практика свідчить про те, що в деяких випадках спадкоємці отримують так зване «усічене» немайнове право на недоторканність твору. Вказаним немайновим правом не обмежується обсяг наступництва прав інтелектуальної власності. Наприклад, право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності також може переходити у спадок, проте фактично воно реалізується в режимі захисту у разі порушення первинного права творця. Фактично спадкоємці виступають власниками інтелектуальних прав, які набуваються внаслідок спадкового наступництва, а тому не мають такого ж обсягу прав, як у первинного володільця. І якщо більшість майнових прав інтелектуальної власності переходять у спадок, то немайнові права – лише в обсязі, необхідному для захисту прав первинного суб'єкта права інтелектуальної власності.

Однак, навіть ті ІТ-об'єкти, що за загальним правилом є об'єктами авторського або суміжних прав, мають особливості, а, отже, відносини щодо їх спадкування виходять за межі загальних норм спадкування.

З розвитком технологій розширилося і розуміння окремих об'єктів права інтелектуальної власності. Так, значного впливу сучасних технологій зазнав такий об'єкт інтелектуальної власності, як бази даних. Чинна ж система правової охорони цього об'єкту сформувалася ще до середини 90-х років ХХ століття [103] і була зорієнтована на текстовий контент. Сучасні ж технологічні умови значно розширюють зміст первинного елемента баз даних та її сутності. З економічних мотивів на перший план виходять бази даних зображень, аудіо-візуального контенту, комп'ютерних програм в широкому сенсі тощо. Крім того, ключовими параметрами стали, крім способу розташування та вмісту, комфортність інтерфейсу, динамічне поповнення, зручність пошуку чи відтворення та інші.

Спадкування прав на бази даних є складним і дискусійним питанням, яке, на жаль, на практиці вирішується неоднозначно. Чинні рекомендації, вироблені

наукою цивільного права, покладають на нотаріуса вирішення широкого кола питань при виявленні майнових прав на базу даних, що входять до складу спадщини:

1) який вид бази даних було створено/розроблено спадкоємцем та залежно від цього встановити вид майнових прав, що можуть входити у спадщину;

2) виявлення факту передачі майнових прав на базу даних іншій особі, зокрема, за допомогою запиту трудового договору, договору про передачу службового твору, ліцензійного договору тощо;

3) встановлення факту чи його відсутності щодо державної реєстрації авторських прав на базу даних;

4) виявлення можливих співавторів бази даних, які також мають права на відповідну базу даних [35, с. 9].

Вирішення цих питань можливе із застосуванням двох методів. Нотаріус може звертатися до спадкоємців, якщо вони володіють певною інформацією та документами щодо майнових прав на базу даних, що входить до складу спадщини.

Крім того, нотаріус обов'язково подає запит до Державної служби інтелектуальної власності щодо отримання інформації з Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір (для встановлення факту реєстрації свого права спадкодавцем) та до Державного реєстру договорів, які стосуються прав автора на твір (для встановлення наявності чи відсутності факту передачі майнових прав на зареєстрований твір іншим особам). Якщо майнові права на базу даних не були зареєстровані за автором (авторами), то Державна служба інтелектуальної власності направляє лист, в якому вказується, що державна реєстрація авторських прав не проводилась. На підставі цього нотаріус довідкою відмовляє спадкоємцям визнати за ними спадкові права на базу даних, оскільки відсутні відомості щодо належності спадкодавцю авторських прав на базу даних. Крім того, така відмова буде мати

місце, якщо буде встановлено, що майнові права на базу даних були передані за авторським договором до іншої особи.

Проблемним на сьогоднішній день практичним питанням є встановлення факту співавторства на базу даних, оскільки у такому випадку у нотаріуса виникає проблема щодо встановлення розміру частки майнових прав, які належали спадкодавцю, на базу даних. Якщо у договорі між співавторами або за відсутності такого договору не було встановлено розміру частки спадкодавця, то у такому разі нотаріус також відмовляє в оформленні спадкових прав до винесення судового рішення щодо розподілу майнових прав на базу даних між співавторами. Наявність рішення суду щодо цього питання надає можливість продовжити подальше оформлення спадкових прав.

Спадкування майнових прав на базу даних може змінити суб'єктний склад у відносинах співавторства, в яких спадкодавець був одним зі співавторів. У такому разі в рамках існуючих відносин з кількома суб'єктами, що володіють правами спільно, відбувається правонаступництво зі зміною суб'єктного складу. Спадкоємці вступають у вже існуючі відносини щодо певної бази даних. Якщо між співавторами був узгоджений порядок здійснення ними майнових прав, він має зберігатися і для спадкоємців. Особливості подальшого здійснення авторських прав у новому колі суб'єктів можуть врегульовуватися новим укладеним ними договором.

Таким чином, особливості здійснення авторських прав спадкоємцями можуть полягати в необхідності дотримуватись прав осіб, які володіли майновими правами на базу даних спільно із спадкодавцем за його життя. Якщо за життя спадкодавця між ними було укладено договір про порядок здійснення права інтелектуальної власності, яке належить кільком особам, умови такого договору зберігають чинність і є обов'язковими для спадкоємців [106, с. 96]. Про таку особливість суб'єктного складу та здійснення майнових прав стосовно бази даних нотаріус може попередити спадкоємців.

Необхідно констатувати, що законодавець не міг передбачити еволюції баз даних, а законодавство потребує уточнень та доповнень. Адже можлива така ситуація, коли розробник є автором не комп'ютерної програми чи бази даних, а, наприклад, принципу пошуку серед аудіо-візуального контенту чи його зберігання. Тим більше в еру «стартапів» та «опенсоурсів» технологічний прорив може здійснюватися однією людиною, а використовуватися згодом компаніями для отримання комерційної вигоди. На жаль, наші співвітчизники нерідко вимушені залишати терени нашої країни та вирушати для ведення своєї ІТ-діяльності до країн, де законодавство та юридична практика передбачають гарантії здійснення своїх прав інтелектуальної власності.

Щодо спадкування прав на неоригінальну базу даних варто зазначити таке. У ст. 1218 ЦК України встановлено, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. При цьому у ст. 1219 ЦК України встановлено перелік прав та обов'язків, які не входять до складу спадщини, та серед них не визначено окремо майнові права на неоригінальну базу даних. Така законодавча позиція породжує ситуацію, коли спадкоємець може вимагати визнати за ним спадкові права і на неоригінальну базу даних. У такому випадку нотаріус повинен відмовити майбутньому спадкодавцю у вчиненні нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав на майнові права неоригінальної бази даних, мотивуючи тим, що: по-перше, об'єкт правової охорони (неоригінальна база даних) та майнові права на нього не визначено законодавцем; по-друге, не існує окремих реєстрів, що можуть підтвердити належність майнових прав спадкодавцю. Така відмова нотаріуса повинна оформлюватися довідкою. При її отриманні зацікавлений спадкоємець може звернутися до суду із заявою про встановлення факту належності відповідних майнових прав на неоригінальну базу даних відповідному суб'єкту. Підсумовуючи викладене вище, варто підкреслити, що база даних є особливим об'єктом цивільних прав, оскільки вона може бути оригінальною чи

неоригінальною, що впливає на зміст цивільних прав та процедуру спадкування на цей об'єкт [106, с. 10].

Як уже зазначалося, не всі ІТ-об'єкти можуть бути одночасно й об'єктами права інтелектуальної власності. Сьогодні пересічний інтернет-користувач де-факто володіє такими цифровими активами, як скринька електронної пошти, персональна сторінка в соціальній мережі, аккаунт в магазині мобільних додатків чи навіть профіль у самому додатку (віртуальній грі, мережі знайомств чи сервісі прослуховування музики). В багатьох також є керовані ними канали, спільноти чи публічні сторінки, доступ до яких має лише користувач, інтернет-гаманці чи індивідуальні інтерфейси платіжних систем.

Необхідно однак зауважити, що економічна, правова та культурна природа різних аккаунтів, каналів, профілів користувача чи індивідуальних сторінок на окремих ресурсах не є однаковими. Навіть один і той самий функціонал сайту може використовуватися користувачами по-різному. Доступ до окремого ресурсу, як і спосіб індивідуалізації на ньому може слугувати як для задоволення особистих потреб в спілкуванні, розвагах чи інтелектуальному розвитку, так і, наприклад, для створення об'єктів інтелектуальної власності; ведення підприємницької, благодійницької чи громадської діяльності; трансляції новин чи іншого соціально важливого контенту. З огляду на це неможливо передбачити в законодавстві однаковий правовий режим спадкування для усіх подібних об'єктів у віртуальному просторі.

Перешкодою для докладного правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів можуть бути також етичні моменти, яких неможливо уникнути, коли справа стосується приватного життя особи. На відміну від об'єктів авторського права, ІТ-об'єкти, що передбачають персональний доступ користувача, можуть зберігати приватну, конфіденційну інформацію інших осіб (наприклад, листування з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків), розкривати особисту інформацію, яку померла особа не бажала б поширювати (відомості про звички, вчинки, особисті контакти) або інформацію щодо інших

осіб, що могла стати відомою в результаті активності померлої особи в інтернеті. Якщо включення такого об'єкту ІТ до заповіту дає змогу достовірно визначити волю спадкодавця, то у випадку спадкування за законом питання залишається відкритим. Вирішенням цієї проблеми може слугувати підписання окремого пункту користувацької угоди, згідно з яким користувач може самостійно вирішувати долю свого об'єкта ІТ після своєї смерті (така можливість вже передбачена для користувачів Google, Facebook та декількох інших сервісів).

Одним з ІТ-об'єктів, що мають найбільший правовий захист у чинному законодавстві, є доменні імена та сайти, що ними володіють фізичні особи. Підвищення комп'ютерної грамотності населення, технологічний прогрес, поступовий відхід від консерватизму та ворожого сприйняття нових технологій, поява доступної у всіх розуміннях освіти в сфері інформаційних технологій, зміна традиційної комерційної основи в наданні провайдерами хостингу на відносно безоплатні способи отримання місця на віртуальному сервері – всі ці фактори зумовили появу великої кількості особистих сайтів з унікальними доменами. Держава проявила зацікавленість до такого виду ІТ-об'єктів, за допомогою яких відстежуються тенденції розвитку громадської думки в усіх сферах життєдіяльності, розміщується соціально-важлива інформація, транслюється позиція держави щодо окремих сфер державної політики та здійснюються заходи так званої «м'якої сили» в межах інформаційної політики. Індивідуальні сайти стали також об'єктом зацікавленості рекламних агентств, які пропонують розміщувати рекламні продукти на інтернет-сторінках, що в свою чергу дозволяє отримувати відносно регулярний дохід і реалізувати фізичним особам потребу в підприємницькій діяльності [153, с.254].

Однак недосконалість правового регулювання питань спадкування доменних імен та сайтів напряду пов'язана з наявними прогалинами законодавства в регулюванні суб'єктивних прав на домен, хостинг, сайт тощо.

В літературі висловлювалася думка, що доменне ім'я не є об'єктом цивільних прав, у тому числі речових прав (включаючи право власності), або об'єктом інтелектуальної власності – а тому воно не може бути передано у спадок [70]. Мотивацією для такого висновку виступає аргумент, що доменне ім'я є лише адресою для отримання доступу до сайту.

Однак Європейський суд з прав людини в своєму рішенні у справі «Паєффген проти Німеччини (PAEFFGEN GMBH v. Germany, №25379/04, 21688/05, 21722/05, 21770/05, ECHR 2007)» дійшов висновку, що «власник доменного імені вправі самостійно визначати способи його використання (розмістити рекламу, сайт про послуги і товари, зробити доступ платним або безкоштовним, здавати доменне ім'я в оренду, продати його). Тому виключне право на використання доменного імені має економічну цінність, а відповідно являється правом власності в змісті статті 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод» [10].

Вітчизняне законодавство і судова практика також виходять з розуміння доменного імені як способу індивідуалізації, як об'єкта цивільно-правового договору, а відповідно й об'єкта цивільних прав. Одночасно чинне вітчизняне право застосовує підхід, згідно з яким у доменного імені та контенту, що за ним закріплено (веб-сайт), можуть бути різні власники (ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», Рішення Рівненського міського суду від 07. 05. 2015 р. у справі №569/8791/14-ц; Рішення Апеляційного суду Чернігівської області від 28.09.2015 р. у справі №750/13264/14; Рішення Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 13 лютого 2015 р. у справі №320/10302/14-ц).

Отже, за загальним правилом власник домену може передати своє право у спадок, які і власник контенту веб-сайту. Власники доменних імен в зонах.рф та.гу, наприклад, з 2013 року можуть передавати права на зареєстроване ними доменне ім'я у спадок. Перереєстрацію доменного імені на ім'я спадкоємця

здійснює первинний Реєстратор відповідно до умов надання послуги «домен у спадок» [111].

На даний момент спадкування окремих ІТ-об'єктів не врегульовано чинним законодавством повною мірою. Якщо для спадкування окремих ІТ-об'єктів (електронних баз даних, комп'ютерних програм) встановлено їх відповідність переліку охоронюваних законом об'єктів права інтелектуальної власності, а, отже, й визначено правовий режим їх спадкування, то питання спадкування інших ІТ-об'єктів залишаються не тільки неврегульованими, а й недослідженими наукою.

З огляду на цивільно-правову природу як прав щодо окремих ІТ-об'єктів, так і зобов'язань, що виникають щодо таких об'єктів (наприклад, аналогічність утримання даних, що знаходяться в хмарному сховищі, договірним відносинам зберігання матеріальних об'єктів), питання спадкування таких об'єктів повинні залишатися в межах загальнодозвільного правового режиму. Користувач повинен мати можливість самостійно вирішувати долю власних активів у віртуальному середовищі. Підвищення економічної та соціальної цінності таких активів робить неможливим знаходження їх поза правовим полем, а отже повинен бути встановлений правовий режим їх спадкування.

3.2. Правове регулювання спадкування персональних електронних активів

Життя сучасної людини неможливо уявити без інформаційних технологій. Переваги та можливості, які надають продукти цифрової ери, трансформують робочі, освітні, побутові, комунікаційні процеси людини.

Як вже зазначалося раніше, сучасна людина існує в інформаційному середовищі, в якому вона може задовольнити безліч власних потреб, у тому числі і потреби міжособистісного спілкування. У випадку неможливості (з причин географічного, психологічного, фізіологічного характеру, або відсутності вільного часу), а також у випадку небажання задоволення потреби

спілкування традиційним способом сучасні телекомунікаційні мережи надають необхідні засоби для здійснення такого спілкування за допомогою соціальних мереж, месенджерів і подібних цифрових продуктів.

У зв'язку з високими темпами розвитку технологій, які зумовили значну модернізацію обладнання провайдерів глобальної мережі обміну інформацією, а також загальним підвищенням комп'ютерної грамотності в суспільстві все більшій кількості людей стають доступними інтернет-сервіси навіть за умови низької якості інтернет-з'єднання в окремих регіонах. Важливу роль для популяризації даних сервісів зіграло введення принципів нетарифікованого трафіку пакетної передачі даних в рамках сервісів міжособистісного спілкування [153, с.253]. Крім того, значна частина користувачів інтернет-сервісів долучилася до користування ними після зниження тарифів та глобального поширення мобільного інтернету.

Свій відбиток інформаційні технології день від дня накладають навіть на дозвілля та розваги, відомі людству. Проникнення інформаційних технологій в наше життя зумовлює їх вплив і на еволюцію суспільних відносин. Вже зараз можна констатувати, що технологічна революція спричинила появу нової форми суспільних відносин – електронної, а також нових об'єктів права, нових сфер суспільних відносин і відповідно сфер правового регулювання. Поява об'єктів у віртуальному просторі, що мають економічну, культурну, соціальну, фінансову цінність або цінність на рівні емоцій та почуттів особи, призвела до необхідності перегляду існуючих підходів до чинних інститутів права – права власності, права інтелектуальної власності тощо. Дійсне та потенційне розширення переліку суб'єктивних цивільних прав та зміна змістовного наповнення конкретних суб'єктивних прав повинні бути враховані в нормативному матеріалі з попереднім дослідженням та обґрунтуванням в науці цивільного права, адже ефективне правове регулювання – запорука захищеності прав та інтересів осіб та їх узгодженості з правами інших суб'єктів права.

«Після смерті всі інтернет-акаунти і пов'язані з ними договори, включаючи всі права і зобов'язання, переходять до спадкоємців» – зазначає адвокат в сфері ІТ-права, доктор Гельмут Редекер. Якщо покійний в своєму заповіті врегулював питання «цифрового спадщини» і підготував всі необхідні дані доступу, спадкоємці можуть зберігати важливі дані, відмовлятися від підписок і поширювати сумне повідомлення в соціальних мережах [175].

Сьогодні персональні електронні активи не можуть існувати поза своїми інтернет-ресурсами – інформаційними платформами, для яких вони створювалися. Призначені для користувача угоди, які частіше за все схвалюються користувачами без ознайомлення з ними, в більшості своїй містять пункт про те, що передача прав користувача третім особам неможлива. Спадкування персональних електронних активів фактично виражається в передачі інформації щодо вхідних даних доступу. Якщо спадкодавець не повідомив своїм спадкоємцям логін і пароль, успадкувати права на сторінку в соцмережі або цінного гравця мережевої гри стає неможливим. Власник, звичайно, може згадати про свої цифрові активи в заповіті, але для того, щоб його спадкоємці отримали до них доступ, потрібно знайти можливість повідомити їм вхідні дані.

Однак на сьогодні практична реалізація права спадкування будь-яких об'єктів, що не мають вираження в реальному світі, видається неможливим в реалізації. Якщо права інтелектуальної власності на такі об'єкти, як електронні бази даних, домени, комп'ютерні програми з деякими виключеннями знайшли своє місце серед прав, що можуть бути успадковані, то спадкування індивідуальних та публічних сторінок у соціальних мережах, профілів доступу до електронних ресурсів, електронних поштових скриньок, підписок на медіа-продукти та інші віртуальні об'єкти ніяк не врегульовано законодавством.

Питання спадкування об'єктів віртуального світу тільки починають привертати увагу представників вітчизняної науки цивільного права. В даній галузі відсутні фундаментальні розробки. Перші наукові розвідки

проблематики теми були проведені К. Некіт, К. Єфремовою, Д. Гузем, О. Омельчуком, однак можна констатувати відсутність єдиного підходу до визначення правової природи таких об'єктів взагалі.

Норми чинного цивільного законодавства регулюють найбільш типові й характерні для певного етапу суспільного розвитку майнові та немайнові відносини. Проте сфера суспільних відносин не є сталою і продовжує розвиватися з плином часу під впливом широкого розмаїття факторів. Неврегульованість конкретних цивільних відносин законодавством однак не може бути причиною відмови в захисті того чи іншого цивільного права. Згідно зі ст. 8 ЦК України «цивільні відносини, не врегульовані Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону)».

Сучасна доктрина цивільного права також визнає множинність об'єктів цивільних прав. Досить поширеним в сучасній цивілістичній доктрині є підхід до визначення об'єкту суб'єктивного цивільного права через поняття «блага». Так, об'єктами цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання [66, с. 258].

Широке коло нематеріальних об'єктів, що виступають об'єктами цивільного права, таких, як честь, гідність, інформація, результати інтелектуальної чи творчої діяльності свідчить про неоднорідність системи об'єктів цивільного права. Наукова дискусія щодо необхідності виділення віртуальних об'єктів відповідно до особливостей їх правової природи зумовлює необхідність поглибленого аналізу існуючих підходів до визначення поняття «віртуальний об'єкт».

Як вже зазначалося, в юридичній науці немає єдності у визначенні віртуальних об'єктів. Під віртуальними об'єктами в юридичній літературі розуміються товари, що не мають матеріального вираження, а існують лише в

цифровій формі [163, с. 55], електронні об'єкти, які в силу своєї віртуальності не є речами, проте мають риси речей і не можуть бути визначені як права або поведінка суб'єктів правовідносин [74]. До таких об'єктів зазвичай відносять інформаційні продукти і послуги [72, с. 14]. Об'єктами відносин у кіберпросторі називаються електронні об'єкти у вигляді матеріальних і нематеріальних благ, які існують в електронній формі і можуть бути передані суб'єкту за допомогою програмно-апаратних комплексів або каналів зв'язку [136].

Віднесення віртуальних об'єктів до товарів чи послуг, речей чи інформації при спробі їх визначення звужує потенційне коло таких об'єктів та взагалі не розкриває їх правову природу.

Проникнення інформаційних технологій в наше життя зумовлює їх вплив на еволюцію суспільних відносин. Вже зараз можна констатувати, що технологічна революція спричинила появу нової форми суспільних відносин – електронної, нових об'єктів права, нових сфер суспільних відносин і відповідно сфер правового регулювання. Поява об'єктів у віртуальному просторі, що мають економічну, культурну, соціальну, фінансову цінність або цінність на рівні емоцій та почуттів особи, призвела до необхідності перегляду існуючих підходів до чинних інститутів права – права власності, права інтелектуальної власності тощо.

У віртуальному середовищі створюється все більше об'єктів, права щодо яких захищаються правом. Одночасно все більше продуктів, що створюються в межах віртуального середовища або з метою використання в ІТ-середовищі, визнаються об'єктами правовідносин. Все частіше доводиться говорити про комерційну цінність того чи іншого ІТ-об'єкта, можливість «монетизації» використання останнього тощо. Одночасно продукти інформаційних технологій мають значний обсяг індивідуальної чи комерційної інформації, що також передбачає особливий правовий режим їх захисту.

Віртуальні об'єкти – це такі елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій.

Правова природа віртуальних об'єктів відмінна від правової природи речей, що зумовлено нематеріальністю таких об'єктів та особливостями здійснення цивільних прав щодо них. Обґрунтування необхідності запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів є перспективним напрямком наукових досліджень з комплексним предметом, що передбачає взаємодію з представниками різних наук.

Збільшення кількості та підвищення цінності електронних об'єктів правовідносин неодмінно призводить до появи нових правовідносин у суміжних галузях суспільного буття. На цьому фоні актуалізуються питання володіння, користування та розпорядження електронними об'єктами після смерті їх розробника або власника. Особливе значення в проблематиці теми набуває питання можливості за життя здійснити розпорядження власним віртуальним майном на випадок смерті.

Юридична практика, що склалася на сьогодні, свідчить, що спадкування будь-яких об'єктів, які не мають вираження в реальному світі, є неможливим в реалізації. Якщо права інтелектуальної власності на такі об'єкти, як електронні бази даних, домени, комп'ютерні програми з деякими виключеннями знайшли своє місце серед прав, що можуть бути успадковані, то спадкування криптовалютних гаманців, індивідуальних та публічних сторінок в соціальних мережах, профілів доступу до електронних ресурсів, електронних поштових скриньок, підписок на медіа-продукти та інші віртуальні об'єкти ніяк не врегульовано законодавством.

Можна констатувати, що українське законодавство не містить норм, що регулюють порядок спадкування об'єктів у віртуальному просторі, таких, як

профілі в соцмережах, аккаунти та інші облікові записи в мережі Інтернет чи інших мережах, що передбачають персональний доступ до них. Законодавство зарубіжних країн також не містить чіткої відповіді щодо правового режиму спадкування таких об'єктів. Законодавство в цій галузі буде розвиватися по всьому світу, прогнозують західні експерти [132].

Х. Конвей та Ш. Греттен звертають увагу на вже згадуваний раніше потенційний юридичний статус цифрового об'єкта, який залежить від умов користувацької угоди. К. Некіт доводить, що доля майна в цифровій формі після смерті власника аккаунта залежить від умов угоди користувача, яка може залишати за оператором соціальної мережі право розпорядитися цим майном. Дослідниця зазначає, що наявність таких умов не суперечить загальним принципам договірного права, оскільки користувачі самі погоджуються на ці умови [118].

Аналізуючи правову природу окремих ІТ-об'єктів, С. Місько доходить висновку, що профіль у Facebook є веб-сторінкою, права на яку має виключно власник сайту. Користувач на основі угоди при створенні профілю отримує право користування такою сторінкою. Тому передача акаунта іншому користувачу (зокрема, спадкоємцю), на думку дослідника, неможлива. Однак на сторінці розміщений текстовий та аудіовізуальний контент, кожен з об'єктів якого є окремим твором, а їх сукупність виступає базою даних. Канал на YouTube, на думку автора, «подібний до Facebook-сторінки та не є власністю користувача. Підписники не можуть розглядатися як об'єкт спадкування, хоча за їх кількістю визначається цінність такого активу. Відеозаписи – це саме той об'єкт, на який користувач має авторські права та може передавати у спадок» [109]. Слід додати, що право власності на даний хостинг-простір дійсно належить власнику сервісу, однак право користування на власний розсуд даним сервісом все ж таки належить користувачу, а дане право цілком може бути віднесено до змісту цивільних прав фізичної особи. Крім того, профілі можуть створюватися не лише фізичними особами, але й підприємствами,

організаціями, державними органами тощо, а, отже, зміст сторінок у соціальних мережах виходить за межі персональних сторінок.

В літературі також висловлена думка щодо можливості перегляду умов користувацької угоди у випадку зміни положень законодавства або впровадження подібного підходу до вітчизняної судової практики. Суди в зарубіжних країнах вже зараз при прийнятті рішень щодо спадкування аккаунтів виходять з принципів захисту прав користувачів, нівелюючи значення положень користувацької угоди. Перспектива подальшого впровадження в судову практику подібного підходу підтверджується рішеннями на користь спадкоємців володільців акаунтів на сайтах Facebook та Yahoo попри наявність умов користувацької угоди [2; 26].

К. Некіт в результаті аналізу рішень судових органів США та Німеччини доходить висновку, що суди схиляються до визнання пріоритету захисту зацікавлених осіб, що дає змогу прогнозувати визнання дискримінаційними та заборону долучення до користувацьких угод пунктів, що забороняють передачу доступу до аккаунтів або надають можливості розпорядження ними виключно операторам соціальних мереж [118].

В розвиток даної тези П. Палкою запропоновано ввести обмеження на подібні дискримінаційні положення в користувацьких угодах, чітко визначивши обставини, за яких щодо користувача можуть вводитися санкції у вигляді блокування або видалення аккаунта. На підставі такого підходу пропонується виділення і закріплення прав користувача, аналогічних правам споживачів або трудовим правам [30, с. 215-218].

Поряд з цим у доктрині сьогодні висловлюється думка, що права щодо цифрового майна аналогічні правам та свободам щодо інших об'єктів власності, а, отже, особа може самостійно розпоряджатися належним їй цифровим майном з урахуванням специфіки таких об'єктів та специфіки реалізації прав щодо них [118].

Важливим видається використання існуючого досвіду й у вітчизняній практиці. Як зазначає К. Некіт, з цією метою цілком допустимо звернутися до інституту довірчої власності, який існує в нашій країні вже досить тривалий час. У межах відносин довірчої власності довірчий власник також володіє правомочностями власника у відносинах із третіми особами, але його відносини з установником довірчої власності будуть відрізнятись. Наприклад, зміст повноважень довірчого власника визначається домовленістю з установником довірчої власності та може бути ним обмежений [117, с. 87].

Дослідниця пропонує передбачити можливість призначення довірчого власника виконавцем заповідальних розпоряджень щодо цифрового майна, зокрема, аккаунтів та їх контенту. Актуальність використання моделі саме довірчої власності, а не призначення виконавця заповіту згідно з нормами спадкового права, пояснюється, по-перше, тим, що такий підхід є більш близьким до світової практики, по-друге, тим, що в рамках інституту довірчої власності краще прописується відповідальність довірчого власника перед бенефіціаріями, але це вже може бути предметом окремої дискусії [118].

У світі зараз майже єдиним прикладом урегулювання таких відносин є Закон штату Делавер в США, яким встановлено, що юрист, який реалізовує заповіт, може передати аккаунти в соціальних мережах, електронну пошту, підписки на сервіси визначеному в заповіті члену сім'ї. Закон надає дуже широке тлумачення цифровим активам, що позитивно вплине на подальший розвиток віртуального спадкування. Крім того, на основі вищезазначеного нормативного акту було розроблено уніфікований акт, який рекомендовано прийняти у всіх штатах країни [65].

В більшості інших випадків ситуація віддана на розсуд самим інтернет-компаніям, форми користувацьких угод яких, як правило, передбачають не просто закриття аккаунтів користувачів у разі їх смерті, а й повне знищення або меморізацію наявної там інформації. Останнє означає, фактично, архівування

інформації з наданням права обмеженого доступу до деяких розділів аккаунта тільки зареєстрованим «друзям» покійних користувачів [69].

«Якщо вам зустрінеться аккаунт, який належить померлому, ви можете повідомити про це нам для установки пам'ятного статусу», – написано в довіднику Instagram. Для встановлення пам'ятного статусу необхідно лише підтвердження для співробітників соцмережі: посилання на некролог або статтю з новиною. Пам'ятний статус не дозволяє більше нікому входити в профіль. Відмітки з фотографій померлого, лайки – все це залишиться в тому вигляді, в якому було на момент встановлення опції. Видаляти їх. Аккаунт «консервується» і зникає з розділу «Цікаве». Виглядає при цьому як звичайний.

Також аккаунт можна видалити назавжди – таке право є у родичів, які можуть відправити запит, приклавши свідоцтво про народження, про смерть померлого, крім того, приклавши доказ, що є вони є законними представниками померлого власника сторінки [179].

У Facebook родичі можуть зв'язатися з техпідтримкою і заявити про смерть власника сторінки. Тоді профіль заморожують, і він стає свого роду пам'ятником померлому. Щоб сторінка пройшла «меморізацію», друзі загиблого повинні надати модераторам цифрову копію свідоцтва про смерть. Поруч з «мертвим» аккаунтом з'явиться позначка «Remember».

Одним з перших задумався про те, щоб увічнювати «мертві» профілі, співробітник Facebook Макс Келлі, після того як його друга збила машина. Відтоді у користувача Facebook є можливість за життя призначити «зберігача» своєї сторінки з числа друзів на Facebook.

«Хранитель» може змінювати фото профілю та обкладинки, зробити пам'ятну публікацію у вашому профілі, вирішувати, кому дозволено бачити пам'ятні публікації і робити їх, а також видалити всі пам'ятні публікації. Залежно від налаштувань конфіденційності, друзі померлого зможуть ділитися спогадами в його хроніці. При цьому публікації, зроблені за життя, зберігаються на Facebook і залишаються видео колишньої аудиторії. В той же час опція

листування та розміщення публікацій від імені колишнього власника є закритою. Крім того, профіль не відобразиться в розділі «Ви можете їх знати» і не відправить повідомлення про день народження.

У довідковому центрі Facebook також передбачено розділ «Що трапиться з вашим аккаунтом, коли вас не стане?», який пропонує заздалегідь вирішити долю своєї сторінки після смерті: встановити пам'ятний статус або видалити раз і назавжди.

У 2013 році Google в налаштуваннях конфіденційності додав пункт «Google про всяк випадок». У ньому можна налаштувати термін, після закінчення якого аккаунт можна буде назвати неактивним. Коли цей термін проходить, Google повідомляє користувача по SMS і електронній пошті. Не отримавши відповіді, система або видалить аккаунт, або передасть права на нього заздалегідь доданим довіреним особам.

У Twitter є спеціальна форма, що дозволяє членам сім'ї або представникам померлого деактивувати аккаунт. Подібна Twitter форма є у LinkedIn. А після смерті власника аккаунта LiveJournal його родичі можуть написати запит із заголовком %username% acct memorial, після чого аккаунт можна буде закрити, перевести в «меморіальний» статус з можливістю коментувати або тільки читати [76].

Після пред'явлення свідоцтва про право на спадщину або свідоцтва про смерть компанія Microsoft відправляє DVD-диск з усіма даними електронної пошти або видаляє їх. Компанія eBay при пред'явленні свідоцтва про смерть заблокує аккаунт померлого. У звичайному режимі користувачі не можуть отримати доступ до облікового запису. Асоційована з eBay компанія PayPal при пред'явленні свідоцтва про смерть та свідоцтва про право на спадщину або заповіту блокує рахунок і переводить залишок коштів спадкоємцям. Компанія Apple вказує, що відповідно до положень користувацької угоди в разі смерті все права на контент втрачають силу. Облікові записи не передаватимуться та будуть видалені після пред'явлення свідоцтва про смерть.

В Японії місцеве відділення компанії Yahoo! в 2014 році запустило сервіс з «позитивним» назвою Yahoo! Ending. У ньому людина може зберегти всі свої паролі і облікові записи. Після смерті особи родичі повинні сповістити сервіс про смерть і додати до заяви копію відповідного свідоцтва. Після обробки даних паролі будуть видалені або передані особі, зазначеній у заповіті [3].

Однак у вищезгаданих випадках мова йде фактично про спадкування за заповітом (хоча й електронним), що аж ніяк не вирішує проблеми спадкування таких активів за законом. Не існує єдиного погляду на дане питання і в науковому середовищі. Складність полягає у неможливості однозначного визначення правової природи тих прав, що їх має особа щодо власного аккаунта чи профілю на певному ресурсі. Кожна он-лайн платформа має власне функціональне забезпечення, що зазвичай поділяється на публічну та приватну частину. Якщо публічна частина, що включає в себе опубліковані записи, фотографії, аудіовізуальні файли, документи тощо, доступна всім бажаючим чи конкретному колу осіб за бажанням власника сторінки, то функціональне навантаження приватної частини приватної зазвичай детермінує юридичну природу її вмісту.

Приступаючи до аналізу зарубіжного законодавства і правозастосовчої практики необхідно відзначити, що першим документом, в якому на міжнародному рівні піднімалося питання необхідності збереження безтілесних цінностей після смерті їх власника стала Хартія про збереження цифрової спадщини прийнята на Генеральній конференції ЮНЕСКО 15 жовтня 2003 року.

Під цифровою спадщиною автори документа розуміють цифрові матеріали, які включають тексти, бази даних, нерухомі і рухомі зображення, звукові і графічні матеріали, програмне забезпечення та веб-сторінки в широкому діапазоні форматів, який постійно розширюється.

Відповідно до ст. 2 Хартії «мета збереження цифрової спадщини полягає в тому, щоб вона залишалася доступною для суспільства. Відповідно, доступ до

матеріалів цифрової спадщини, особливо до тих, які відносяться до галузі громадського користування, повинен бути вільним від необґрунтованих обмежень. У той же час, засекречена і приватна інформація повинні захищатися від будь-яких форм посягання» [171].

На даний момент в Сполучених Штатах, батьківщині більшості компаній, які надають цифрові технології для широкого користування, відсутні федеральні закони, що регулюють спадкування цифрових активів.

Тим не менш, деякі штати прийняли закони, спрямовані на врегулювання даного питання. У 2005 році в штаті Коннектикут був прийнятий Закон, що регулює правила доступу родичів до електронної пошти померлого. У штатах Айдахо і Оклахома згідно з місцевим законодавством родичі померлого можуть отримати доступ до різних об'єктів: блогам, електронній пошті і соціальним сторінкам, а в Індіані родичі мають право доступу до документів та інформації, що зберігається в електронному вигляді, або можуть отримати їх копію [180].

Як вже зазначалося, у серпні 2014 року Делавер став першим штатом США, який прийняв Закон [23], який дозволив членам сім'ї отримувати доступ до цифрових активів померлих родичів і передавати цифрові активи у спадок. Згідно з нормами Закону юрист, відповідальний за виконання заповіту померлої особи, може передати доступ до його електронної пошти, аккаунтів у соціальних мережах, передплати на сервіси, хмарним сховищам і іншим даним, розміщеним в інтернеті, певному члену сім'ї.

Відсутність всеосяжного законодавчого регулювання стимулює інтернет-компанії самостійно врегулювати дані відносини в договірній формі. Сучасні призначені для користувача угоди передбачають не просто закриття аккаунтів користувачів після їх смерті, а й можливість їх повного знищення або меморізацію наявної там інформації. Останнє означає фактичне архівування інформації з наданням права обмеженого доступу до деяких розділів аккаунта тільки зареєстрованим «друзям» померлих користувачів [69].

У ФРН також не існує закону, який би на федеральному рівні врегулював відносини, що розглядаються. За загальним правилом відповідно до п. 1 §1922 Німецького цивільного укладення (BGB) після смерті людини (відкриття спадщини) його майно (спадщина) в цілому переходить до одного або кількох інших осіб (спадкоємців) [11].

Однак особливий інтерес представляє позиція Федерального верховного суду Німеччини в справі про включення облікового запису в соціальній мережі Facebook до складу спадщини. Дане рішення по суті стало прецедентом і зумовило подальший розвиток правозастосовчої практики в ФРН при вирішенні подібних суперечок.

За позовом батьків загиблої в 2012 році дівчинки Берлінський земельний суд виніс рішення про надання позивачам можливості доступу до онлайн-профілів своєї неповнолітньої дитини в Facebook для врегулювання питань спадкування цифрових активів [25].

Компанія Facebook звернулася з апеляцією на це рішення і змогла домогтися скасування первинного рішення в Апеляційному суді в Берліні [26]. У мотиваційній частині суд вказав на відсутність у батьків права на опікунство після смерті дитини, а відповідно і необхідність застосування норм спадкового права для даних правовідносин. Замість повного доступу до аккаунту загиблої доньки батьки отримали «пасивне право на читання» даних облікового запису.

Рішення апеляційної інстанції було переглянуто в Федеральному верховному суді Німеччини (BGH), який скасував рішення апеляційного суду і залишив в силі первинне рішення Земельного суду Берліна [32].

Заслуговує на увагу точка зору суддів Верховного суду і мотивація такого рішення. Згідно з обраним суддями підходу у спадкоємців є право вимоги надати їм доступ до облікового запису спадкодавця і всього вмісту в ній, в т. ч. і до повідомлень чатів. Це випливає з призначеного для користувача угоди, укладеної померлої при реєстрації в соціальній мережі. Можливість успадкування аккаунта не була виключена за умовами угоди, а положення «про

пам'ятний статус» не були врегульовані угодою. Крім того, положення про пам'ятний статус були б неефективними відповідно до п. 1-2 §307 Німецького цивільного укладення, тобто коли положення договору несправедливо карають користувача всупереч вимогам сумлінності [174]. Таким чином, цифровий актив може бути успадкований в порядку права загальної наступності, відповідно до вищезазначеного становищем п. 1 §1922 Німецького цивільного укладення.

Також суд виклав свою позицію з питання співвідношення права спадкування з іншими правами осіб – таємницею комунікації, захистом персональних даних і т. д. Відповідно до аргументації суду в разі передачі аккаунта померлого у спадок не порушується конфіденційність електрозв'язку, тому що з точки зору закону спадкоємець є правонаступником спадкодавця, а спадкоємець не буде «іншим» відповідно до п. 3 §88 Закону про телекомунікації (TKG).

Одночасно дане рішення не суперечить положенням Закону про захист даних (BDSG). На думку суду, законодавство про захист персональних даних поширюється тільки на правовідносини живих людей і не може бути застосоване в даному випадку. Обробка даних третіх осіб розглядається відповідно ст. 6 (1) (в) і в силу ст. 6 (1) (f) Положення про захист особистих даних ЄС (DS-GVO) [32].

Таким чином, відповідно до підходу, обраного німецьким судом, правовий режим цифрового контенту аналогічний режиму особистих щоденників або листів, які успадковуються на підставі п. 2 §2047 і п. 2 §2373 Німецького цивільного укладення. Це перший подібний прецедент в континентальній Європі і з часом цей підхід може бути закріплений на законодавчому рівні.

У 2017 році Закон про цифрового спадкоємця і механізми передачі акаунтів було прийнято в Каталонії. Він передбачає наявність електронного заповіту (окремо зазначається, що при протиріччях в електронному та

звичайному заповіті юридичну силу матиме останній). Даний Закон зобов'язує операторів сервісів відчужувати паролі до акаунтів у соцмережах, електронній пошті, куплених додатків та інших сервісів спадкоємцям. А в 2018 році вже на всій території Іспанії був прийнятий Закон про захист персональних даних і гарантовані цифрові права, в якому закріплено право залишати у спадок ІТ-об'єкти і призначати відповідального за його подальше існування. Згідно з усталеною практикою дана процедура вже мала місце, однак принципи спадкування тепер закріплені законодавчо [96].

В літературі наголошується на наявності спірних питань між спадкуванням віртуальних об'єктів і розголошенням персональної інформації та наводяться приклади уніфікованого підходу до вирішення подібних проблем з практики діяльності відомих соціальних мереж та провайдерів електронної пошти [133, с. 50].

Дійсно, більшість соціальних мереж мають на своїй основі месенджер чи іншу систему обміну приватними повідомленнями. Користувач на власний розсуд обирає респондентів та вільно обмінюється з ними повідомленнями. Згідно зі ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. У ст. 31 Конституції України закріплюються гарантії таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Однак режим таємниці листування поширюється на будь-яку кореспонденцію, навіть ту, що не містить обставин особистого чи сімейного життя особи.

Таємниця кореспонденції захищається, перш за все, конституційним правом, і це поширюється не лише на традиційне листування, але й на всі інші способи передачі інформації (телефоном, електронною поштою, різноманітними месенджерами чи приватними повідомленнями на інтернет-ресурсі). Дане право є одним з тих, що не припиняє своєї дії і після смерті особи. Згідно зі ст. 306 ЦК України «у разі смерті фізичної особи, яка направила кореспонденцію, і адресата використання кореспонденції, зокрема

шляхом її опублікування, можливе лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер. В той же час кореспонденція, яка має наукову, художню, історичну цінність, може бути опублікована в порядку, встановленому законом» [173].

Вищеназвані статті чинних нормативно-правових актів, однак, не можуть бути органічно застосовані до онлайн-листування, адже дозвіл на використання кореспонденції повинні надавати особи, які є членами сім'ї померлого і мають доступ до кореспонденції (коли йдеться про традиційну кореспонденцію). Якщо вирішення питання щодо інформації повідомлень з комп'ютера та мобільних пристроїв померлого (за умови наявності доступу до останніх та їх вмісту) видається очевидним, то питання використання листування, до якого родичі не мають доступу з причин розміщення їх на певних ресурсах та захищеністю персональним паролем, не має однозначного вирішення.

Одразу декілька факторів повинні братися до уваги при вирішенні питання щодо надання доступу до історії повідомлень померлого. По-перше, фактор відносної анонімності користувачів в інтернеті не дає змоги однозначно з'ясувати, що даний аккаунт належав саме померлому. По-друге, неможливо точно визначити зміст волі померлого щодо надання доступу стороннім особам до власної онлайн-кореспонденції. По-третє, в багатьох випадках фактично неможливо отримати згоду іншої сторони листування (наприклад, через її анонімність). Крім того, оператор кореспондентської інформації може навіть не мати технічної можливості віддалено отримати доступ до історії повідомлень.

Резюмуючи вищезазначене, можна визначити наступне:

- питання спадкування персональних сторінок та облікових записів залишаються неврегульованими за чинним цивільним законодавством;
- законодавчі норми, що регулюють схожі за змістом відносини, не можуть бути застосовані до досліджуваних відносин з ряду причин, серед яких етичні моменти, можливе порушення прав людини та технологічні проблеми.

Українське законодавство не містить норм, які регулюють порядок спадкування цифрових активів, таких, як профілі в соціальних мережах, аккаунти й інші облікові записи в мережі Інтернет або інших мережах. Законодавство зарубіжних країн також не оперує єдиним підходом до визначення правової природи цифрових активів як об'єктів спадкового права. Питання спадкування цифрових активів потребують фундаментального дослідження на рівні науки цивільного права з подальшим законодавчим закріпленням базових принципів правового регулювання даних відносин.

3.3. Спадкування криптовалютних активів

Завдяки інформаційним технологіям у сучасному світі існує низка альтернатив готівці. На сьогоднішній день у глобальній мережі затребуваними є послуги зі створення і обслуговування електронних рахунків. Розвиток мережевих платіжних систем є наслідком збільшення удільної ваги підприємницької діяльності в галузі електронної комерції. У процесі користування платіжними системами відбувається акумулювання матеріальних благ – реальних грошових коштів і їх ліквідних цифрових еквівалентів на електронних рахунках.

В останнє десятиліття істотно збільшився ринок електронної комерції, на якому з'явився такий платіжний інструмент, як електронні гроші, який покликаний збільшити обсяг електронних покупок. Поява електронних грошей – це важлива умова підвищення ефективності і надійності електронних платежів.

Категорія «електронних грошей» передбачає одночасне її використання в декількох сферах – технічній, юридичній, соціальній та економічній. Однак загалом електронним грошам притаманні загальні ознаки грошей. Вони виступають одиницями вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами [71].

В умовах глобалізації суспільства прогнозується подальше зростання обсягів використання електронних платіжних систем [153, с.255]. Банківські, кредитні та інші фінансові установи намагаються якнайшвидше впроваджувати нові IT-продукти, надаючи переваги користуватися ними саме своїм клієнтам. Власник банківського рахунку має безліч варіантів оплати товарів та послуг, миттєвого переказу коштів чи переведення в готівку. Поряд з традиційними грошовими активами розвиваються й так звані цифрові гроші – WebMoney, QIWI, електронні гаманці від різних інтернет-сервісів тощо. Сьогодні фізичні особи та підприємці відкривають грошові інтернет-рахунки (електронні гаманці) для оплати найрізноманітніших товарів. Ринок послуг з проведення електронних платежів займає вже не тільки один PayPal. Зі своїми електронними платіжними системами конкуренцію йому складають і невеликі венчурні стартапи, і гіганти, на зразок Apple і Samsung. Незначні відмінності від традиційних платіжних засобів обумовлювали досить швидке вирішення питань законодавчого регулювання операцій з цифровими грошима.

Проблеми відсутності законодавчого врегулювання, до речі, стосуються не лише цифрових грошей, але й технологічних рішень з їх використання. В.Ю. Іванов, наприклад, розглядаючи правові аспекти використання у платежах «мобільних гаманців», звернув увагу на проблему розмежування смартфонів з вбудованою NFC-функцією та NFC-модулів у вигляді «платіжних стікерів», що закріплюються на мобільному пристрої та відсутні в його апаратно-програмному середовищі, в контексті законодавчого визначення їх як «електронний платіжний засіб» [92]. Невизначеність регулювання окремих загальновизнаних та широко поширених технологій безготівкового розрахунку свідчить про загальне відставання законодавства від потреб суспільства, що неприйнятно в сучасних економічних умовах.

Прийнятність будь-якого предмета в якості грошей – це перша передумова його використання задля виконання цієї функції. Якщо не можна запевнити більшість людей прийняти даний предмет, то він не зможе виконати

своє призначення. Саме тому випуск електронних грошей в Україні згідно із законодавством можуть здійснювати виключно банки, попередньо погодивши з Нацбанком правила їх використання. Електронні гроші надаються клієнтам або агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу клієнта.

«Електронні гроші, точніше, їх грошова вартість зберігається на електронних носіях – електронних гаманцях. Електронний гаманець можна порівняти з банківським поточним рахунком зі своїм балансом і оборотами, в рамках якого і відбуваються розрахунки. Електронний гаманець є додатком платіжної картки, в якому зберігаються електронні гроші – віртуальні одиниці вартості, які використовуються як засіб платежу і є зобов'язанням, погашати в готівковій або безготівковій формі.

Головна відмінність і перевага електронних грошей від платіжних карт в тому, що відкрити електронний гаманець і поповнити його клієнт може миттєво без відвідування банку. Це дозволяє в найкоротші терміни перевести кошти між електронними гаманцями, а також оплатити товари і послуги у торговців, які працюють з системою.

Згідно з нормами Положення про електронні гроші в Україні «максимальна сума коштів у розпорядженні власника е-гаманця становить 4000 грн. для е-гаманця без функції поповнення і 14000 грн. з поповненням. Загальна сума операцій в рік становить до 62000 грн.» [71].

Дійсно, революційні зміни в розумінні «цифрових грошей» відбулися з появою криптовалют – децентралізованих віртуальних валют.

Серед науковців немає єдності в підходах щодо визначення правової природи криптовалют: їх визначають і як гроші, і як засоби обміну або розрахунку, відмінні від грошей, і як грошові сурогати, і навіть як товари.

Дослідження питання, чи коректно відносити криптовалюту до грошей, важливо почати з аналізу наявних визначень грошей. Стаття 192 ЦК України, хоч і містить у назві категорію «гроші», не надає визначення цій категорії. В

даній статті лише зазначається, що «законним платіжним засобом на території України є гривня, а іноземна валюта використовується у випадках і в порядку, встановлених законом». Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 07. 02. 2013, грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. Але змісту поняття «гроші» ці норми не розкривають. Інші законодавчі акти також не містять визначення цього поняття, тож заповнювати прогалину доводиться за допомогою теоретичних праць та відповідних словників.

Юридичний словник, виданий в Україні 1983 р., характеризує гроші як «особливий товар, що виконує роль загального еквівалента, в якому виражається вартість усіх інших товарів» [99, с. 159]. Такий підхід відповідає марксистській концепції грошей, що була популярною в радянські часи.

Американський словник Black's Law Dictionary надає одразу декілька визначень грошей, серед яких: «засоби обміну, затверджені урядом, або активи, що можуть бути легко конвертовані у грошові кошти» [11, с. 1096].

Сучасний тлумачний словник української мови визначає гроші як металеві і паперові знаки, що є мірою вартості під час купівлі чи продажу [126, с. 217]. За теорією К. Маркса можна виділити п'ять визначень грошей: «міра вартості; обмін (обіг); засіб накопичення (утворення багатства); засіб платежу; світові гроші» [14, с. 140-156].

Сучасні економісти до зазначеного переліку додають інші функції: забезпечення функціонування держави; регулятора споживання; стимуляції науково-технічного прогресу тощо. Але те, що є характерним для сучасного суспільства, може бути абсолютно неприродним для суспільства стародавнього світу чи періоду середньовіччя. Тобто, певні функції грошей починають себе проявляти лише за певних умов, на певному етапі суспільного розвитку. Якщо виділити функції, які внутрішньо (іманентно) притаманні грошам, незалежно від періоду існування чи розвитку суспільства, то такими є здатність бути:

- універсальним засобом розрахунку при обміні;
- універсальним засобом накопичення багатства;
- загальним еквівалентом вартості об'єктів майнових цивільних прав.

На сучасному етапі гроші існують у матеріальній або нематеріальній формі, причому матеріальна форма у більшості країн представлена банкнотами та монетами. В окремих регіонах гроші досі мають той самий вигляд, що й в епоху неоліту. В Африці у деяких культурах і донині в якості грошей використовуються мушлі каурі. Як пише В. Тульєв, «в наш час у західноафриканського племені бубока за 150 каурі можна придбати сокиру, а за 600 – штуку бавовняної індійської тканини. Виступаючи в якості грошей, мушлі каурі для племені бубока так само, як банкноти і монети для мешканців розвинутих країн, є універсальним засобом розрахунку, засобом накопичення і еквівалентом вартості, тобто вони повною мірою виконують основні функції грошей у межах певної суспільної групи на певній території. Це свідчить про те, що гроші можуть мати різну форму, і вона не впливає на їх функціональність та можливість виконувати названі основні функції» [129, с. 18].

Гроші не відразу стали грошима у сучасному розумінні, більш коректно буде навіть сказати – грошима у розумінні жителів сучасних розвинутих країн. Вони не мають усталених або визначальних фізичних властивостей. Чимало об'єктів цивільних прав ми можемо визначити через їх просторові параметри або особливості фізичного тіла (земля, будинки тощо), але не гроші. Еволюція грошових знаків від моменту виникнення і до сьогодні демонструє величезну різноманітність видів грошей, від грошей у вигляді худоби на первісних етапах розвитку суспільства до таких сучасних нематеріальних форм, як безготівкові та електронні гроші.

Гроші як складова цивільно-правового обороту виникли раніше ніж держава. «Вони існували й існують у спільнотах, що не мають держави (згадаймо племена Африки). Так само гроші абсолютно не обов'язково

емітуються державними інституціями. У Сполучених Штатах Америки в період з 1837 по 1866 рр. поряд із загальнодержавною грошовою одиницею в обігу можна було нарахувати до 8 тисяч різних грошових одиниць, емітентами яких були федеральні штати, приватні банки, залізниці, магазини і навіть окремі приватні особи» [60, с. 341].

«Поява криптовалют – одна з ключових причин зростаючого попиту на глобальну соціально-ідеологічну, економічну і науково-технічну революцію або, якщо оперувати менш радикальними термінами, моментум планетарного реформаторства». Довіра громадян до фіатних грошей падає з кожним роком без географічної прив'язки. Пасіонарна частина соціуму з лібертаріанськими поглядами налаштована або на ліквідацію інституту державності як такої, або на передачу частини його функцій недержавним сервісним компаніям, що працюють на конкурентних засадах [134].

Історія свідчить, що гроші можуть існувати без прив'язки до державного апарату, внаслідок самої лише домовленості або угоди певного кола зацікавлених осіб, тобто існування держави як регулятора не обов'язкова умова появи грошових одиниць та існування товарно-грошового обороту. Проте кожна держава в тій чи іншій формі виступає регулятором емісії та обігу грошей. Вона може санкціонувати появу нових грошей або своїм владним розпорядженням позбавити гроші їхнього статусу, вилучити їх з обороту. Яскравий приклад: в 1948 р. у Німеччині на територіях, що перебували під протекторатом США, Великої Британії та Франції, замість рейхсмарки була введена нова грошова одиниця – німецька марка. Для обміну було відведено лише один день – 21 червня 1948 р. Лише в цей день старі гроші можна було обміняти на нові за курсом 10 до 1 при обсягу не більше 400 рейхсмарок. Ліміт обміну становив не більше 200 рейхсмарок протягом наступних двох місяців. Знецінені рейхсмарки наповнили радянську окупаційну зону, що швидко призвело до їх повної заборони [130, с. 134].

У 2008 році людиною під псевдонімом Сатоші Накамото був опубліковано файл з описом протоколу і принципу роботи платіжної системи у вигляді тимчасової мережі. Сатоші Накамото вперше описав принцип роботи платіжної системи у вигляді однорангової мережі, який в 2009 році був представлений ним же у вигляді відкритого коду програми клієнта – Bitcoin в Інтернеті [29, с. 1].

Крім того, ним було створено спеціальній додаток – гаманець для комп'ютерів, що містив криптовалюту Bitcoin (далі – «біткоїн»). На офіційному сайті біткоїн має назву «open source P2P digital currency» – «вільна пірінгова цифрова валюта». Монети в системі біткоїн (BTC) є криптографічними (математичними) хеш-кодами, кожен з яких є унікальним і не може використовуватися двічі. Тобто, якщо вартість золота та срібла базувалась на їх фізичних властивостях, то використання біткоїну базується на його математичних властивостях. Відповідно до найбільш авторитетного видання у сфері криптовалют на пострадянському просторі, Bitcoin – це платіжна система, заснована на P2Pтехнологіях (англ. Peer-to-peer – рівний к рівному). Принцип її роботи побудований на відкритому протоколі передачі даних. Система використовує єдину розрахункову одиницю «біткоїн» – перша і найвідоміша криптовалюта [182, с. 1].

Отже, Яндекс-гроші, WebMoney, Qiwi – всі ці платформи є платними системами, за допомогою яких проводяться операції з різними «традиційними» валютами – гривнями, доларами, євро та ін. У даному випадку йдеться про електронні гроші, які еквівалентні номіналу в тій чи іншій валюті. Bitcoin в свою чергу має критичні відмінності від таких систем. Криптовалюта як така має універсальний характер. Вона може виступати в якості грошей при переказах останніх, як цінні папери або товар- для інвестора, в якості цифрового коду – для програміста [90].

Фінансово-правова сутність криптовалюти проявляється в її ознаках.

«Децентралізація та доступність – мережа Bitcoin є поєднанням всіх клієнтських програм (гаманців) та розподіленої бази даних «blockchain» (далі – «блокчейн»), яка зберігається на кожному комп'ютері, де встановлено повний клієнт. Блокчейн є повністю відкритим для перегляду реєстру всіх операцій в системі. Підключення до цього реєстру можливе за допомогою власного гаманця або веб-інтерфейсу спеціальних сервісів моніторингу з будь-якої точки світу, без паролів і будь-якої іншої авторизації.

Повна прозорість розрахунків – історію будь-якого платежу можна відстежити до самого моменту генерації монет. Така інформація ніколи не буде видалена з бази даних. Знаючи лише адресу біткоїн-гаманця, можна в будь-який час дізнатися всі транзакції, які були прийняті або відправлені з нього.

Вільний вибір ступеня участі – користувач може завантажити офіційний клієнт Bitcoin Core, який зберігає всю історію транзакцій. Якщо користувачу не потрібна автономна робота і аналіз блокчейна, можна встановити один з легких або мобільних гаманців, які вимагають значно менше ресурсів. Для максимальної безпеки існують апаратні гаманці з додатковими ступенями захисту, так звані «холодні гаманці».

Відсутність контролю за мережею – оскільки блокчейн є розподіленою базою, яка створена на основі рівноправних вузлів, мережа Bitcoin не має контролюючого центру, який може заморозити будь-який рахунок, змінити кількість грошових одиниць в системі, заблокувати або скасувати платіж. Є невеликі комісійні, розмір яких на практиці майже невідчутний і не залежить від суми переказу. Угоди в системі є безповоротними так само, як і операції з готівкою.

Можливість анонімних розрахунків – Bitcoin надає зручний і анонімний засіб розрахунків, адреса – номер рахунку в системі не пов'язаний із його власником. Для відкриття такого рахунку не потрібно ніяких документів. Цей рядок довжиною близько 34 символів з цифр і букв латинського алфавіту в різному регістрі. Адреса виглядає так: 1BQ9qza7fn9snSCyJQB3ZcN46biBtk4ee.

Його можна перевести в форму QR-коду або іншого двомірного коду для зручності розрахунків.

Абсолютний незламний захист – з кожним новим блоком зростає обчислювальна потужність, яка необхідна майнерам для розрахунку всього ланцюжка з нуля. Чим довше ланцюг, тим важче «зламати» мережу. На сьогоднішній день мережа Bitcoin в цілому перевищує сумарну обчислювальну потужність всіх суперкомп'ютерів у світі. Для того, щоб захопити над нею навіть обмежений контроль, потрібні величезні ресурси і витрати в сотні мільйонів доларів» [181, с. 5].

Механізм використання криптовалюти Bitcoin максимально простий:

- користувач створює «віртуальний» гаманець шляхом встановлення спеціального програмного забезпечення або обмінює реальних платіжних інструментів на криптовалюту. Ці послуги надають спеціалізовані сайти, операції носять анонімний характер, процедура ідентифікації особи користувача відсутня або максимально спрощена (як правило, ідентифікація особистості проводиться шляхом направлення посилання на адресу електронної пошти, смс-повідомлення);
- після відкриття гаманця створюються так звані відкриті і закриті ключі шифрування, які використовуються при здійсненні транзакцій(ключі шифрування купуються шляхом обміну їх на реальні грошові кошти з використанням платіжних систем);
- після придбання ключів шифрування отримані крипто-гроші можуть бути витрачені шляхом проведення різних транзакцій;
- переведення в готівку віртуальних грошей можливе кількома способами: обмінні майданчики в інтернеті, де грошові кошти переводяться на розрахункову (банківську карту) фізичної особи; операції на спеціалізованій біржі (в цьому випадку необхідно відкрити рахунки в спеціальних банках (найменш популярний спосіб, так як не дозволяє зберегти анонімність); конвертація в Webmoney або інші електронні гроші. В так званому «даркнеті» є

безліч пропозицій абсолютно анонімного переведення в готівку криптовалюти. Схема та ж, що і при торгівлі наркотиками: через серію знеособлених блокчейн-гаманців кошти виводяться з системи, а потім в обумовленому місці робиться закладка з готівкою [83, с.48].

«Біткоїн створюється шляхом майнінгу (англ. mining – видобуток в шахті). Мова йде про вирішення певного криптозавдання шляхом повного перебору завданого алгоритму за допомогою апаратних ресурсів комп'ютера для підтвердження транзакцій та забезпечення безпеки мережі біткоїн. Процес майнінгу біткоїну децентралізований й регулюється простою програмною архітектурою. Транзакція – це повідомлення в мережу про переведення певної кількості біткоїнів від одного користувача іншому. Її бачать майнери (комп'ютерні станції з потужними процесорами) і для завершення операції мають провести обчислення. Лише після цього транзакція заноситься у так званий блок (запис у системі). Таких блоків безліч, кожний з них містить інформацію про тисячі оброблюваних транзакцій. Однак найголовніше – кожний блок пов'язаний із попереднім» [170, с. 1].

Первісна вартість біткоїну – вартість витраченої електроенергії, вторинна вартість визначається попитом на цю криптовалюту. Такий складний процес «видобування» біткоїну пов'язаний із необхідністю гарантії невідворотності угод. Якщо будь-який користувач спробує переписати історію транзакцій, водночас, будуть спотворені дані у всіх інших блоках. Це обов'язково помітять учасники мережі. Ланцюговий принцип фактично унеможлиблює маніпуляцію з даними і водночас дозволяє кожному користувачу дізнатися, яка кількість біткоїнів належала конкретному гаманцю в певний відрізок часу. Збереження історії операцій з біткоїнами гарантує, що користувач не заявить про переведення суми, якої в нього немає. Запорукою є велика кількість користувачів. А також мотивація майнерів, яка полягає в тому, що як тільки блок займає своє місце в ланцюгу, майнер отримує певну суму біткоїнів.

Функціонування системи Bitcoin може бути яскраво продемонстрована на прикладі звичайного договору купівлі-продажу між фізичними особами.

Відповідно до статистичних даних, «станом на грудень 2017 року, в світі було проведено 281 638 496 підтверджених угод Bitcoin, в той час, коли станом на грудень 2015 цей показник становив 83,768 транзакцій. За умов нестабільності світової економіки, зміни настроїв суспільства, недовіри до фінансових установ, зростає зацікавленість людей у новій, незалежній криптовалюти. Це підтверджується зростанням кількості відкритих біткоїн-гаманців та ринкової вартості біткоїну. Починаючи з січня 2010 року по грудень 2017, було відкрито 20 433 361 гаманців, а вартість 1 біткоїну зросла з USD 0.00 до USD 16 808. Характерні ознаки того чи іншого явища дозволяють розмежувати його із суміжними категоріями. Так, чимало науковців та звичайних користувачів змішують поняття «криптовалюта» та «електронні гроші» [105, с. 96].

З початку своєї появи криптовалюта була затребувана тільки в середовищі математиків, криптографів, а також людей, які займаються комп'ютерними і мережевими технологіями. Тоді цифрові розрахунки служили лише доказом того, що можуть існувати електронні гроші, які не мають гарантованого забезпечення.

Глобальна інтеграція криптовалюти сталася в 2014 році. Каталізатором цього процесу стали новини про початок прийому криптовалютних платежів бізнес-гігантами Microsoft, Dell, Greenpeace, Virgin Galactic, Wikipedia. В першу чергу корпорації стали використовувати переваги цифрових валют для підвищення рівня продажів товарів і послуг. Сьогодні цей вид платежів набуває небувалу популярність у найбільш розвинених країнах світу. Наприклад, в Індонезії такі цифрові гроші використовуються в продуктових магазинах, а на Кіпрі криптовалютою можна навіть оплатити навчання в університеті. Однак, незважаючи на популярність віртуальних розрахунків, на ділі мало хто знає, наскільки вони законні, чи можна в них інвестувати і з якими ризиками

доведеться зіткнутися тим, хто вирішить використовувати електронні гроші як засіб платежу [105, с. 96].

Експерти прогнозують, що в епоху «шерінгової» економіки умовні одиниці в якості системи розрахунків будуть тільки розвиватися, а значить в законодавстві повинні бути врегульовані питання універсального правонаступництва щодо технологічних «валют» і способи їх конвертації в майнові активи [176].

Основні відмінності криптовалюти від традиційних електронних грошей:

- криптовалюта не означає боргових зобов'язань її володільця, власника чи емітента (як було зазначено вище, емітента криптовалюти взагалі не існує);

- в системі криптовалют відсутній єдиний емісійний центр чи центральний адміністратор;

- платежі в межах системи певної криптовалюти можуть здійснюватися абсолютно анонімно, що для платників та одержувачів криптовалюти означає повну відсутність контролю з боку будь-яких третіх осіб, у тому числі державних органів (це пов'язано з тим, що електронні ключі, які використовуються під час ідентифікації сторін розрахунків за участю криптовалюти, не містять жодних персональних даних таких учасників розрахунків, а, отже, неможливо встановити та ідентифікувати таких сторін розрахунків);

- можливий процес створення нових видів криптовалют або збільшення обсягів криптовалюти в межах однієї системи криптовалюти (процес майнінгу), в результаті чого кількість одиниць криптовалюти може непомірно збільшуватися без додаткової прив'язки до будь-яких зобов'язань за такою криптовалютою, а також може здійснюватися на основі математичних алгоритмів з використанням обчислювальних потужностей комп'ютерів осіб, які добувають (майнять) додаткові одиниці криптовалюти. Відповідно, швидкість генерації нових одиниць криптовалюти зменшується зі збільшенням загальної маси криптовалюти, а генерація додаткових одиниць криптовалюти у

разі досягнення певної загальної кількості одиниць стане технічно неможливою (наприклад, у випадку досягнення 21 млн одиниць біткоїнів); електронні гроші мають обов'язкову прив'язку до певної національної валюти та емітента, тоді як криптовалюта не може бути прив'язана до жодної валюти світу, і є по суті своєрідною самостійною валютою [159, с. 245].

Проблематика правового регулювання криптовалют в Україні була предметом поодиноких досліджень таких вітчизняних науковців як Н. Голубєва, С. Наконечний, К. Некіт, Т. Желюк, О. Лов'як, О. Радутний. Однак стрімкий розвиток технології «блокчейн» та глобальне розповсюдження криптоактивів та операцій з криптовалютою призвели до появи законодавчої прогалини в регулюванні «криптовалютних» відносин. В той час як застосування децентралізованих технологій планується і частково реалізується на державному рівні (e-Auction 3. 0, e-Vox, E-Ukraine), криптовалюти та пов'язані з ними явища знаходяться у правовому вакуумі за свідченням спеціалістів у даній сфері [8, с. 7, 85].

Криптовалюти знаходять своє застосування в усьому світі. Найпопулярніша криптовалюта на сьогодні Bitcoin, однак щодня з'являються альтернативні варіанти криптовалют. Термін «альткоїни» об'єднує всі інші, відмінні від Bitcoin, криптовалюти [63, с. 22].

Серед ознак, що властиві криптовалютам, називають такі:

- пірінгова архітектура системи рівноцінних клієнтських програм, які в свою чергу є складовою глобальної криптовалютної мережі, що працює безперервно та автоматично;
- майнінговий спосіб отримання на електронних платформах за допомогою спеціальної програми кодування (хешування), що унеможливорює підробку криптовалюти;
- блокчейновий, публічний характер трансакцій та їх незворотний характер завдяки криптографічному характеру існування; захист електронними

підписами користувачів – учасників мережі, які видобувають криптовалюту або проводять з нею будь-які операції;

- анонімне володіння та використання (система дозволяє відстежити шлях суми від одного гаманця до іншого, але майже не дозволяє встановити особистість користувачів);

- кон'юнктурний характер визначення ринкової вартості валюти [75, с. 54-55].

Для виокремлення особливостей спадкування криптовалютних активів важливо спочатку звернутися до аналізу існуючих підходів до визначення правової природи криптовалют. Слід зазначити, що в цивілістичній доктрині немає єдності думок щодо правової природи криптовалют та її місця в системі об'єктів цивільних прав.

Правовий статус криптовалют невизначений у більшості країн світу, а якщо визначений, то поступово змінюється, адже йде активний пошук їх місця серед об'єктів цивільних прав. Але масштаб їх поширення далекий від значних обсягів і значно перебільшений. Якщо в 2017 році обсяг «крипторинку» становив близько 70 млрд. доларів США, а науковці відзначали, що в рамках світової економіки це дуже мало [63, с. 22]. Вже в 2019 році капіталізація лише одного Bitcoin досягала 140 млрд. доларів США [104]. Крім того, кількість криптовалют (і за кількістю різновидів, і за кількістю монетокремих криптовалют) та коло власників криптовалютних активів постійно зростає.

Перед державами з'являються нові завдання, пов'язані з неоднозначністю підходів до регулювання криптовалютних операцій і інших продуктів, створених за допомогою блокчейн-технологій. Завданням державної політики в цій сфері є використання позитивних сторін криптовалютних активів з допустимими ризиками, повноцінна інтеграція цих блокчейн-інновацій в поточну фінансову і правову системи. Категорична заборона, безумовний дозвіл або ігнорування криптовалют можуть сприйматися як відмова від відповідальності [134].

Поширення обігу криптовалют свого часу викликало жваві дискусії щодо правової природи криптовалюти, а саме, дослідники задавалися питанням, чи можна вважати криптовалюту справжньою валютою. Більшість дослідників солідарні в думці, що криптовалюта не є грошима в класичному розумінні, адже вона не має ознак грошей: не визнається і не емітується державою, не є обов'язковим платіжним засобом. Різні дослідники відносять криптовалюти до електронних грошей, бездокументарних цінних паперів, інформації, квазіречей або іншого майна.

Так, Н. Голубєва вважає, що як об'єкт цивільних прав криптовалюта важко піддається впровадженню в уже існуючі класифікації. Вчена висловлює думку, що криптовалюта може бути віднесена до нематеріальних благ, оскільки ст. 177 ЦК України не є вичерпною, а крім речей, майнових прав, результатів робіт, послуг, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, ЦК України містить згадку й про інші матеріальні і нематеріальні блага) [62]. Р. Туркін навпаки вважає, що криптовалюта є об'єктом майнового права [167, с. 49].

К. Некіт у свою чергу відносить криптовалюти до різновиду майна, що виступає товаром та може бути предметом міни [116, с. 42]. Авторка вважає, що цей об'єкт має економічну цінність, зачіпає фінансовий інтерес, а тому може розглядатися як об'єкт права власності [115].

Одними з найбільш вдалих та об'єктивних можна визнати досягнення німецької юридичної доктрини. Ф. Бем та П. Пеш, проаналізувавши чинне німецьке законодавство, дійшли висновку, що на сьогоднішній день можна виділити два підходи до класифікації біткоїнів: як права інтелектуальної власності – це Закон про захист авторських прав у Німеччині, який захищає роботи, що представляють собою особисте інтелектуальне творіння (§2 Німецького закону про авторське право) (Urheberrechtsgesetz)), або як програмне забезпечення (§69 Німецького закону про авторське право).

Такий же підхід використано розробниками проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні», згідно з яким криптовалюта – це програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду).

Але біткоїни не є ані особистим інтелектуальним творінням (є результатом дії програмного процесу), ані програмним забезпеченням (тільки протокол управління Bitcoin є програмним забезпеченням) [10]. Придбання права власності на новостворену річ (творець одиниці криптовалюти формально має право користування, володіння і розпорядження), а також характер угод, що здійснюються з криптовалютою (купівля-продаж, міна), дають можливість вважати їх об'єктами речових прав. Але анонімність здійснення транзакцій ускладнює застосування цивільного законодавства повною мірою. Зокрема, виникає проблема відновлення порушених речових прав і накладення судом забезпечувальних заходів. Цікавим з точки зору науки цивільного права є і міркування щодо природи правочинів, об'єктами яких є криптовалютні активи. Так, дослідники зазначають, що, з одного боку, якщо хтось купує товар у обмін на гроші, це класифікується як договір продажу. Здається очевидним, що якщо за покупку платять за допомогою Bitcoin, то це є типовим прикладом договору купівлі-продажу. Але якщо більш детально розглянути правову норму, яка визначає договори купівлі-продажу за законодавством Німеччини (§433 Німецького цивільного кодексу (Bürgerliches Gesetzbuch)), то можна зробити інший висновок. Договором купівлі-продажу є договір, який включає обов'язок передати право власності на рухоме майно в обмін на грошову виплату. Оскільки біткоїн не можна класифікувати як гроші, то договір з біткоїнами не може регулюватися як договір купівлі продажу [10].

Проаналізуємо чинне українське законодавство з метою визначення можливого підходу до статусу криптовалют в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 177 ЦК України «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага».

Відповідно до ч. 1 ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня [95]. Крім того, науковці справедливо зауважують, що для того, щоб певний актив класифікувати як гроші, він повинен виконувати такі основні функції, як: засіб обігу; міра вартості; засіб нагромадження; засіб платежу; світові гроші [53, с. 30].

Відповідно до п. 3.3 ст. 3 Закону України від 05.04.2001 р. №2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» гривня як грошова одиниця України (гривня) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [140].

Відповідно до статті 32 Закону України «Про Національний банк України» [138] випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Згідно з ч. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [67] №15-93 від 19.02.1993 р. гривня як грошова одиниця України (національна валюта) – це єдиний законний платіжний засіб в Україні, що приймається усіма фізичними та юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів. Резиденти та нерезиденти мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться на території України. Резиденти також мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. Перелік валютних цінностей вказаний у ст. 1 даного Декрету, серед яких валюта України, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України; іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або

банківських металах; банківські метали. Відповідно до підпункту 14. 1. 93 Податкового кодексу України під коштами розуміється гривня або іноземна валюта [125].

Таким чином, правова природа криптовалюти за українським законодавством не є визначеною, але одночасно не може бути прирівняна до засобу платежу, так само і до валютної цінності. О. Шаров у свою чергу зазначає, що жодна з п'яти класичних грошових функцій криптовалютами не виконується. «По-перше, криптовалюта не є мірою вартості, тобто ціна товарів не виражається в них, оскільки вони самі не мають ні внутрішньої вартості, як металеві гроші, ні представницької, зумовленої сумарною вартістю товарів, які є в обігу, і крім того, ціна криптовалют постійно змінюється, що робить їх не придатними у ролі мірила вартості. По-друге, що стосується обігу біткоїна, то насправді мається на увазі обсяг угод із самих біткоїнів, а не оплата товарів новою криптовалютою. По-третє, криптовалюти не виконують ролі засобу платежу, тому що вони підлягають переведенню в готівкову форму для наступної оплати необхідних товарів і послуг. Функцію утворення скарбів (накопичення вартості) криптовалюти також, на думку українського економіста, не виконують, оскільки утворення скарбів – це не просте накопичення цінностей; грошовою функцією таке накопичення вартості стає тільки тому, що воно слугує регулятором кількості грошей в обігу» [184].

Однак важливим у такому випадку є визначення їх оборотоздатності в цивільному обігу. Згідно зі ст. 178 ЦК України «об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у

цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом» [173].

Н. Поливка доводить, що біткоїн не виведений з цивільного обігу, є сукупністю інформації і має грошову оцінку, адже об'єктами цивільних прав є, крім усього іншого, також інформація та інші матеріальні і нематеріальні блага [58].

С. Наконечний у свою чергу вважає, що криптовалюту не можна віднести до будь-якого законодавчо закріпленого виду об'єктів цивільно-правових відносин, а, отже, до криптовалютних цінностей повинні застосовуватися аналогія закону та аналогія права [110]. Обраний науковцем підхід, однак, не враховує базових принципів цивільного права, а криптовалютні активи цілком можливо визначити як частину законодавчо закріпленої категорії «інше майно». Потрібно відзначити, що таке визначення підтверджується й практикою ЄСПЛ [129]

Можливі підходи до визначення правової природи криптовалют знаходимо в результатах законодавчої ініціативи. У пункті 1 частини 1 статті 1 проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» [139] №7183 від 06.10.2017 «криптовалюта» визначається як «програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду)». Слід зазначити, що визначення певної речі об'єктом власності та (або) предметом певного договору не може розглядатися як його особлива ознака, яка відрізняє саме цю річ від усіх інших, що має відображатися у визначенні цієї речі.

Проект Закону №7183-1 від 10.10.2017 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [142] у п. 1 ч. 1 ст. 1 визначає криптовалюту як «децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження

вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом». Законопроект поданий як альтернативний до проекту Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» (реєстр. №7183 від 06.10.2017 р.). Разом з тим слід вказати, що даний проект виходить з дещо інших позицій, ніж проект №7183, виходячи з того, що ринок криптовалют по суті є частиною ринку фінансових послуг. Це, зокрема, підтверджується тим, що у проекті встановлюється, що «криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом» (пункт 1 частини 1 статті 1 проекту); визначенням того, що професійними учасниками ринку криптовалют є криптобіржі та інші фінансові установи, що надають фінансові послуги на ринку криптовалют (пункт 6 частини 1 статті 1 проекту); запровадженням Регулятора, який здійснюватиме державне регулювання ринку криптовалют та діяльність професійних учасників на ньому (стаття 6 проекту); наданням можливості випуску обігу деривативів на криптовалюту (стаття 19 проекту) тощо.

З критикою обраних законодавцем підходів виступали як представники криптовалютної спільноти, так і експерти в галузі економіки. В літературі, однак, неодноразово зауважувалося, що на нинішньому етапі розвитку ринку криптовалют доцільнішим було б прийняття не окремого закону, а внесення певних змін до Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та деяких інших законів [159, с. 246].

Криптовалютною спільнотою були висунені такі основні позиції щодо криптовалют:

«1) bitcoin – є децентралізованою системою, яка генерує криптовалюту зі специфічною фінансово-правовою природою;

2) вже сьогодні криптовалюти можуть бути обмінені на товари і послуги за домовленістю сторін. Деякі країни світу офіційно визнали криптовалюти в якості платіжного засобу;

3) криптовалюта характеризується високим ступенем ліквідності, так само як і фіатні гроші, оскільки її можна швидко обміняти на готівку без істотної втрати її вартості;

4) криптовалюта є подільною. Наприклад, один біткоїн поділяється на 100 000 000 умовних одиниць, які називаються «сатоші». Тому споживачу легко заплатити будь-яку суму, одержати решту тощо;

5) криптовалюта є портативною. Будь-яка транзакція може бути проведена за декілька хвилин з різних кутів планети;

6) криптовалюта не має ознак матеріального світу. Саме тому вона не має власної цінності. Її цінність визначається кількістю товарів та послуг, які можуть бути придбані за ту чи іншу кількість криптовалюти;

7) розподілена база «blockchain» демонструє усі проведені транзакції. В такому реєстрі будь-який користувач може відстежити територію, де була проведена така транзакція;

8) криптовалюта, на відміну від фіатних грошей, не має емітента. Монети генеруються окремою групою користувачів, яких називають майнерами» [123, с. 362].

Отже, криптовалюті притаманні всі ознаки валюти за виключенням наявності емітенту. Якщо виходити з сучасного визначення поняття «валюта», за яким валютою слід вважати зовнішню форму товарів та послуг, яка виступає загальним еквівалентом та засобом обміну, характеризується високим ступенем ліквідності, є подільною та портативною і не має власної цінності, то криптовалюта повинна бути класифікована як вид валюти.

Авторами криптовалютної енциклопедії було виділено основні ознаки криптовалюти, а саме: децентралізованість; можливість виступати платіжним

засобом; високий ступінь ліквідності; подільність; портативність; відсутність ознак матеріального світу; прозорість; відсутність єдиного емітента.

За сучасних умов відмови від золотого стандарту, посилення процесів глобалізації та інтеграції світової економіки, розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій криптовалюти здатні виконувати всі функції грошей. Саме тому їх можна визначити як їх нову, еволюційну форму, що утворилася в результаті втрати внутрішньої вартості грошей та розвитку безготівкових розрахунків, шляхом поєднання фінансових та технічних інструментів, як перехід на інформаційному етапі розвитку грошей від аналогової до цифрової форми. Тим більше в літературі з приводу визначення правової природи безготівкових грошових коштів висловлювалася думка, що безготівкові гроші – це ніщо інше, як права вимоги клієнта до кредитної організації, а залишок коштів на рахунках визначається як дані бухгалтерського обліку, що відображають розмір цих вимог [83, с. 84].

Для прикладу, який ілюструє дійсний потенціал криптовалютного активу, слід навести наступне:

«В кінці лютого цього року суддя Джудіт Гібсон в штаті Новий Південний Уельс дозволила позивачеві використовувати криптовалютний рахунок в якості засобу забезпечення оплати судових витрат у справі про наклеп. Якщо позивач програє справу або полегшить виведення коштів, ці кошти будуть використані для покриття деяких судових витрат відповідача. Коли адвокат відповідача заперечив, що ціна біткоїна занадто волатильна, суддя зазначила, що нестійкий характер децентралізованих цифрових активів не скасовує того факту, що криптовалюта є визнаною формою інвестицій в нинішні невизначені фінансові часи. Намагаючись пом'якшити побоювання щодо активів, вона також взяла зобов'язання позивача надавати адвокату відповідача щомісячні виписки по криптосчету. Позивач буде зобов'язаний також попередити адвоката відповідача, якщо криптобаланс рахунку впаде нижче еквівалента 20 000 австралійських доларів (близько \$13 000)» [90].

В більшості країн світу, в тому числі Україні, на сьогодні виключно держава може санкціонувати використання тих чи інших об'єктів як грошей. Незважаючи на той факт, що криптовалюти створені з метою їх використання як платежу і за своєю природою здатні виконувати основні функції грошей, офіційно отримати юридичний статус грошей вони зможуть лише після відповідного розпорядження уповноваженого державного органу. На думку С. Чапляна, в Україні найближчим часом не очікується визнання децентралізованих криптовалют грошима. Хоча, на думку дослідника, надання криптовалютам офіційного статусу в законодавстві мало б стати першим кроком і дозволило б вивести учасників ринку криптовалют з-під постійної загрози звинувачення у незаконних операціях. Дійсно, перед законодавцем стоїть завдання визначення юридичного статусу криптовалют, враховуючи, з одного боку, грошову природу останніх, а з іншого – необхідність уникнути використання терміну «гроші» [178, с.159].

Отже, в Україні офіційне визнання криптовалют видом грошових коштів потребує відповідного рішення на рівні закону, що на сьогодні є малоймовірним. Найбільш оптимальним наразі видається правове регулювання поняття бездокументарних електронних грошових сурогатів, яке б охоплювало також криптовалюти.

Наприкінці грудня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон про впровадження рекомендацій FATF, а вже в березні поточного року Українське Національне агентство запобігання корупції (НАПКА) опублікувало правила декларування криптовалюти, в якому ті визначені як один з «нематеріальних активів», аналогічний інтелектуальній власності або ліцензіям на видобуток природних ресурсів (визначення скопійовано з приписів FATF). При цьому з кінця січня Українська фінансова служба відстежує криптотранзакції на суму понад \$1200 [90].

Невизначеністю характеризується також вітчизняна юридична практика. Згідно з листом Національного банку від 8 грудня 2014 р. випуск віртуальної

валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн, а, отже, є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості [186].

Згідно з рішенням Дарницького районного суду міста Києва від 24 березня 2016 року «попри положення договору сторін, що товаром є визначена договором кількість цифрової продукції Bitcoin, що є предметом господарського обігу, виробленої в процесі майнінгу та об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування в формі цифрових записів, облік якої ведеться колективно в публічній базі Blockchain невизначеною кількістю учасників за чітко завданим алгоритмом, визначив, що цифрова продукція Bitcoin не є предметом матеріального світу, не має індивідуальних ознак, а тому, оскільки такий предмет договору не можна ідентифікувати, визначити його ознаки матеріального світу, такий предмет не може бути об'єктом судового захисту» [146].

Апеляційний суд міста Києва в своєму рішенні від 12 жовтня 2016 року, посилаючись в тому числі і на роз'яснення (лист) НБУ, дійшов висновку, що Bitcoin не є річчю в розумінні ст. 179 ЦК України, не має ознак матеріального світу та не є продукцією [169].

Як бачимо, однастайності у визначенні місця криптовалют у цивільному обороті бракує, однак можна констатувати те, що криптовалютні активи мають реальну економічну цінність, вже зараз виступають об'єктами суспільних відносин, а, отже, мають мати відповідний рівень правового регулювання. Теоретична та законодавча невизначеність природи криптовалютних активів зумовлює неоднозначність юридичної практики в питаннях щодо здійснення прав на такі активи. Такий висновок буде актуальним доти, доки не визначиться правовий статус криптовалют – що це, гроші, право вимоги, немайнові права або щось інше?

Попри невизначеність юридичного статусу криптовалютних активів та операцій на сьогодні в Україні активно з'являються нові власники

криптовалютних активів, у геометричній прогресії збільшується кількість трансакцій (Україна сьогодні входить у топ-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin [8, с. 85]); з'являються криптомати (аналог банкомата для продажу криптовалюти) [59], криптовалютні біржі; біткоїнами розраховуються, їх декларують чиновники [77], вносять до статутних капіталів юридичних осіб [58] тощо.

Перспективи наукових досліджень та правового регулювання криптовалют в Україні зараз видаються невизначеними через істотний супротив держави щодо визнання статусу децентралізованих валют. Цікавим видається також досвід іноземних держав з урегулювання даного питання. Так, наприклад, у сусідній Республіці Білорусь діє Декрет №8 «Про розвиток цифрової економіки», яким створено безпрецедентні умови для розвитку ІТ-галузі та надано серйозні конкурентні переваги країні у створенні цифрової економіки XXI століття.

В. Скрипник слушно зазначив, що підходи органів державної влади в різних країнах світу до визначення юридичного статусу криптовалют є кардинально різними. Одні вважають, що криптовалюти слід використовувати як платіжний засіб, в той час як інші відносять криптовалюту до об'єктів речових прав [157].

Багато хто схильний вважати криптовалюту черговою фінансовою пірамідою. Однак учені-економісти все частіше спростовують такі підозри. Сьогодні стає очевидним, що застосування системи віртуальних грошей не приносить прибуток, тому пірамідою вважатися не може [105, с. 97].

У більшості країн світу криптовалюта не вважається грошима або валютою. Законодавство ЄС визначає криптовалюту як цифрове представлення вартості, яке не підтверджено центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання і може купуватися в електронному вигляді. 22 жовтня 2015 року

Європейський суд у своєму рішенні Hedqvist постановив, що операції з обміну традиційної валюти на біткоїн або інші віртуальні валюти та навпаки являють собою надання послуг для оплати, але підлягають звільненню від податку на додану вартість. Таким чином, купівля або продаж біткоїну звільняється від сплати ПДВ у всіх державах-членах ЄС. Разом з тим правова природа криптовалюти схожа з поняттям «товар».

Поступово всі країни ЄС адаптують свої законодавства до рекомендацій Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) з регулювання криптовалют від 21 червня 2019 року. Згідно з ними криптомайданчики повинні почати дотримуватися жорстких норм, а також зобов'язані обмінюватися один з одним, а також з державними регуляторними органами даними користувачів, які вчинили транзакції. У січні 2020 року набрала чинності П'ята директива ЄС про боротьбу з відмиванням грошей (AMLD5), відповідно до якої обов'язковою є реєстрація криптобірж за правилами національних фінансових органів і передача їм адрес гаманців клієнтів. У цілому ЄС поступово посилює регулювання криптовалютного ринку [90].

Одночасно законодавство окремих держав по-різному визначає статус криптовалюти [137]. В Німеччині криптовалюта відноситься до категорії приватних грошей, за допомогою яких можуть здійснюватися багатосторонні клірингові операції [60, с. 636]. В листопаді 2019 року у ФРН було прийнято Закон, який дозволяє банкам покупку і продаж криптовалюти від імені своїх клієнтів. Пропозицією на даний час зацікавилися понад 40 фінансових установ.

2 березня 2020 року Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини випустило заяву, в якій офіційно визначило криптовалюти як фінансові інструменти. У тексті заяви зазначається, що в цьому позиція відомства збігається з іншими регуляторами країни та рекомендаціями FATF. Згідно з визначенням регулятора, криптовалюти як фінансовий інструмент відповідають п'яти характеристикам:

- криптовалюти не випускаються і не забезпечені будь-яким Центральним банком або державним органом;
- не мають юридичного статусу валюти або грошей;
- можуть використовуватися фізичними або юридичними особами як засіб обміну або платежу;
- можуть служити інвестиційним цілям;
- можуть бути передані, збережені і продаватися в електронному вигляді.

Настільки широке визначення було прийняте з метою врахувати всі криптовалютні активи, які мають відношення до фінансового ринку, в тому числі цифрові монети, які не визнавалися одиницями обліку раніше. Федеральне управління також підкреслило, що криптовалюту не слід плутати з різними видами електронних грошей – вони регулюються окремими законодавчими актами [90].

Іспанія ще в 2014 році визнала біткоїн офіційною платіжною системою. Ця ініціатива виходила від податкової інспекції, яка провела аналіз використання криптовалюти на території країни і дійшла висновку, що криптовалютні транзакції необхідно зробити легальними і визначити режим їх оподаткування [105, с. 97].

У Великобританії криптовалюта вважається унікальною комбінацією цифр, отриманих у результаті складних математичних обчислень та алгоритмів. Міністерство фінансів Австрії, в свою чергу, визначає криптовалюти як інші (нематеріальні) товари. За даними Міністерства, майнінг прирівнюється до комерційної діяльності, а, отже, розглядається як виробництво товарів. Аналогічні положення містяться в роз'ясненнях австрійського Мінфіну щодо роботи торговельних платформ та криптовалютних бірж. Саме в Австрії в 2017 р. відкрився перший у світі біткоїн-банк («BitcoinBank») [168].

Швейцарія на сьогоднішній день створила найбільш сприятливі законодавчі умови для обігу криптовалют. Швейцарська біржа криптовалют

ECUREX GmbH стала першою в світі обмінною платформою криптовалют на фіатні гроші, що відповідає вимогам Закону Швейцарії «Про банківську діяльність» [25, с. 1]. На запит швейцарських Bitcoin-компаній до Швейцарської Федеральної податкової адміністрації операції з криптовалютами було визнано платіжними засобами, а не операціями з надання послуг або товарів, таким чином у Швейцарії криптовалютні транзакції було звільнено від податку на додану вартість. Швейцарська Федеральна податкова адміністрація (SFTA) одночасно розглядає криптовалютні заощадження як активи: вони підлягають швейцарському податку на багатство і повинні бути вказані в щорічних податкових деклараціях. Щоб почати працювати, криптобіржі повинні отримати ліцензію органу з нагляду за фінансовим ринком (FINMA). Аналогічні правила діють і для ICO [90].

Легальним є використання криптовалют в Хорватії, але вони не прирівнюються до електронних грошей або інших законних платіжних засобів. Продавці мають право прийняти криптовалюту як спосіб оплати, проте вони не зобов'язані приймати їх [26, с. 1].

Достатньо широкою є європейська судова практика щодо обігу криптовалют. Попри відсутність єдиного підходу до визначення фінансово-правової природи криптовалют, національні суди держав ЄС при вирішенні справ щодо криптовалютних активів виходять з принципу пріоритету захисту прав та свобод громадян. Перш за все на увазі мається захист права власності та стягнення збитків у разі неналежного виконання договору між сторонами.

В Сполучених Штатах криптовалюту Bitcoin визнано одним із видів платежів в електронній комерції, однак загальнофедеральний підхід до визначення криптовалют не відрізняється послідовністю. Закони, що регулюють крипто-індустрію, розрізняються залежно від штату, п'ять федеральних органів влади теж трактують і регулюють їх по-різному. Підрозділ по боротьбі з фінансовими злочинами (FinCEN) не вважає криптовалюти законним платіжним засобом, але з 2013 року розглядає біржі в якості

операторів фінансових послуг, а токени – в якості «іншого майна», що замінює валюту. З цієї ж причини біржі повинні підкорятися рекомендаціям FATF і дотримуватися Закону про банківську таємницю. Податкове відомство IRS, навпаки, розглядає криптовалюту як власність і відповідно до цього випустило податкове керівництво. Кілька федеральних регуляторів також борються за нагляд над криптобіржами. Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) вважає криптовалюту цінними паперами. А Комісія з торгівлі ф'ючерсами на сировинні товари (CFTC) розглядає біткоїни як товар і підтримує ринок криптовалютних деривативів [90].

СЕО Управління грошового обігу Гонконгу Норман Чан ще в листопаді 2013 р. зробив заяву, згідно з якою Bitcoin визнано віртуальним товаром. У Венесуелі Bitcoin також вважається власністю, а не валютою. Більшість сучасних держав визнають криптовалюту нематеріальним активом або товаром, частіше за все вона не виступає законним платіжним засобом. В європейських країнах, Австралії, Канаді, США і Японії операції з криптовалютою прирівнюються до бартерних операцій [115].

Японія, в свою чергу, визнала Bitcoin платіжним засобом з квітня 2017 р., а біткоїни стали виконувати функцію повноцінної валюти [50].

Виходячи з наведеної статистики, напрошується висновок про те, що визнання цифрової валюти багато в чому залежить від ступеня розвитку країни. Недостатньо розвинені економічно держави не готові до легалізації криптовалют, у той час як високорозвинені країни прагнуть врегулювати систему електронних платежів, визначити заходи контролю і обкласти податками [105, с. 98]. На сьогоднішній день криптовалюта може бути за своєю правовою природою віднесена до окремого виду майна, яке виступає товаром або є предметом договору міни.

З огляду на зростання популярності криптовалют зростає необхідність у застосуванні до них традиційних суспільних інститутів. Питання спадкування криптовалютних активів активно піднімаються в ІТ-спільноті, однак загалом

залишаються поза увагою вітчизняних дослідників у сфері спадкового права. Підвищений інтерес до сучасних інформаційних технологій формує запит суспільства на ефективне правове регулювання згаданих відносин, якому повинна передувати значна за обсягом робота науковців з вироблення обґрунтованого підходу до визначення правової природи криптовалют та інших цифрових активів.

До складу спадщини, за загальним правилом, входять усі права спадкодавця, які належали йому на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Актуальним постає питання включення криптовалютних цінностей до складу спадщини у випадку смерті власника криптовалютного активу. Слід відмітити, що прямої заборони на спадкування криптовалюти в чинному цивільному законодавстві України немає. Особливості їх спадкування зумовлені відмінностями криптоактивів від інших традиційних об'єктів спадкування. Під об'єктами спадкування розуміються цивільні права й обов'язки спадкодавця, існування яких не припиняється смертю певної фізичної особи, а, отже, вони можуть переходити у спадщину (ст. 1218 ЦК України).

Б. Яблонський вважає, що, якщо дотримуватися думки, що криптовалютні активи є особливою формою реалізації права вимоги їх «держателя» на отримання матеріального еквіваленту, то все сходиться. Спадкоємець, який володіє необхідними засобами доступу до гаманця і криптовалюти, зможе скористатися усіма відповідними правами спадкодавця.

Р. Туркін виділяє три властивості криптовалют, що повинні зумовлювати правовий режим їх спадкування: відсутність матеріального вираження; децентралізований характер емісії; часткова анонімність [167, с. 46]. Загалом погоджуючись з твердженням, на нашу думку, необхідно додати до даного переліку такі: безособовість володіння (втрата доступу передбачає безповоротну втрату активу) та вільне розпорядження (активи доступні

кожному, хто має ключ); відсутність провайдера – суб'єкта, що здійснює зберігання та має інформацію щодо активу (окрім активів, що зберігаються на біржах); відсутність можливості зовнішнього управління (поділити між спадкоємцями, виконати заповідальне розпорядження за рахунок даних активів).

Отже, власність криптовалютою знеособлена, власник ніде не зафіксований і не визначений в жодних реєстрах, підтвердження власності не можна отримати в жодному вигляді. Тобто, можливість володіти, користуватися і розпоряджатися криптовалютою залежить тільки від наявності номера спеціального електронного криптовалютного гаманця і пароля доступу до нього (публічний і приватний ключі). Номер гаманця і ключ доступу кожен зберігає на свій розсуд (в пам'яті, на папері або на електронному носії), тому ніхто не має доступу до цього гаманця, якщо у нього відсутній пароль, навіть за згодою його власника або рішенням суду.

Отже, спадкування криптовалютних активів за законом виглядає технічно неможливим процесом через особливості самого об'єкта. Що ж стосується заповіту, то відповідно до цивільного законодавства особа може залишити секретний заповіт, режим якого, безумовно, дозволяє включити до складу переданого у спадок криптовалютний актив.

Тим не менш на сьогодні наявні одразу декілька способів на практиці передати у спадок криптовалютні кошти.

О. Беянин, досліджуючи практичні можливості передачі криптовалютних активів, доходить висновку, що, незважаючи на відсутність законодавчого врегулювання сфери спадкування ІТ-об'єктів, можливим видається спадкування криптовалютних активів як за заповітом, так і за законом. Всі способи спадкування криптовалютних активів дослідник умовно поділив на дві групи:

- способи «estate planing», тобто пов'язані з плануванням власником долі свого майна після його смерті;

- способи, які застосовуються у випадку, коли спадкодавець ніяким чином не виявив свою волю [54].

Аналіз нещодавніх публікацій дозволяє класифікувати всі запропоновані способи таким чином:

- традиційні (з використанням механізмів, закріплених у чинному законодавстві);
- технологічні;
- змішані.

Серед традиційних способів спадкування криптовалют зазвичай пропонують використання класичного заповіту із зазначенням даних криптовалютного гаманця та ключу доступу до нього. У даний спосіб. Однак, нівелюється анонімність володіння таким гаманцем та існує небезпека втрати коштів через інформованість інших осіб. Для забезпечення недоторканності коштів пропонується в тексті заповіту вказувати тільки публічний ключ, а приватний ключ зберігати окремо. Недоліки даного способу очевидні – через різні обставини існує небезпека остаточної втрати ключів доступу до гаманця.

Серед технологічних способів передачі криптовалютних активів спадкоємцям виділяються: системи відстроченого платежу, що вбудовані в самі програми-клієнти крипто-гаманців; використання спеціально створених інтернет-ресурсів по спадкуванню цифрових активів; системи відстроченого доступу до гаманця.

Одним із найбільш модерних способів збереження ключа і можливості передачі його спадкоємцям є зашифроване сховище електронних даних на основі технології блокчейн. Власник гаманця передає дані (номер гаманця і ключ до нього) в сховище, де вони лежать у зашифрованому вигляді. Також власник залишає розпорядження про порядок передачі даних третім особам (наприклад, після подання свідоцтва про смерть). Ця технологія надійна для зберігання і захисту від третіх осіб інформації, але, як і будь-яка технологія, не може гарантувати збереження даних повністю [86].

Так, наприклад, «сервіс Coinbase пропонує перевести на криптогаманець заявника криптозаощадження його родичів після пред'явлення свідоцтва про смерть та заповіту. Однак користувачам сервісу доводиться за життя передавати право на володіння ключами доступу представникам Coinbase. Більшість криптоентузіастів вважають такий формат неприпустимим, бо він суперечить самій ідеї біткоїнів і децентралізації» [160].

До змішаних способів можна віднести спадкування криптогаманців у паперовій та апаратній формах. Ключі доступу можуть являти собою цілком традиційні речі, а вказівка на їх розташування може міститися в тексті заповіту.

Найбільш простим і доступним способом є використання банківської комірки для зберігання ключа від криптогаманця. У цьому випадку власник криптогаманця за життя є єдиною особою, яка зберігає доступ до такого гаманця, і при цьому він може позначити в заповіті наявність банківського осередку без уточнення того, що там зберігається [86].

Вітчизняне законодавство передбачає три підстави для зберігання майна та інших цінностей у банківській установі:

- зберігання у банку документів, цінних паперів, дорогоцінних металів, каміння, інших коштовностей та цінностей з можливістю банку вчиняти правочини з цінними паперами, прийнятими на зберігання. Укладення договору зберігання цінностей у банку засвідчується видачею банком поклажодавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей поклажодавцеві (ст. 969 ЦК України);
- надання банком поклажодавцеві індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком. При цьому банк приймає від поклажодавця цінності, контролює їх поміщення у сейф та одержання їх із сейфа (ст. 970 ЦК України);
- надання індивідуального банківського сейфа, що не охороняється банком. За ст. 971 ЦК України до договору про надання особі банківського

сейфа без відповідальності банку застосовуються положення ЦК України про майновий найм (оренду).

Спадкоємці фактично будуть успадковувати права спадкодавця щодо банківської комірки, так анонімність власності криптовалюти буде збережена. Однак в даному випадку безпека банківської системи є потенційною загрозою практичної реалізації прав спадкоємців.

Згідно зі змістом статей 68, 69 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має перевірити склад спадкового майна при видачі свідоцтва про право на спадщину як за законом, так і за заповітом. Відповідне положення міститься в п. 4.14 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 №296/5. Нотаріус має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає перелік випадків, в яких банки розкривають наявну інформацію щодо юридичних та фізичних осіб, що містить банківську таємницю. Так, відповідно до ст. 62 Закону «така інформація розкривається:

- на письмовий запит або з письмового дозволу відповідної юридичної чи фізичної особи;
- за рішенням суду;
- органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національному антикорупційному бюро України, Антимонопольного комітету України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;
- центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику та на його письмову вимогу щодо наявності банківських рахунків;

- центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, на його запит щодо фінансових операцій, пов'язаних з фінансовими операціями, що стали об'єктом фінансового моніторингу (аналізу) згідно із законодавством щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також учасників зазначених операцій;

- органам державної виконавчої служби на їх письмову вимогу з питань виконання рішень судів та рішень, що підлягають примусовому виконанню відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», стосовно стану рахунків конкретної юридичної особи або фізичної особи, фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;

- Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку у випадках самостійного подання банком інформації про банк як емітент та адміністративних даних відповідно до законів про цінні папери та фондовий ринок;

- за рішенням суду Національному агентству з питань запобігання корупції стосовно наявності та стану рахунків, операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи, фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»;

- іншим банкам у випадках, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що «у випадку смерті власника рахунку (вкладу) довідка може бути надана особі, яка

зазначена власником рахунку (вкладу) в заповідальному розпорядженні банку, а також державним нотаріальним конторам або приватним нотаріусам, іноземним консульським установам по справах спадщини за рахунками (вкладами) померлих власників рахунків (вкладів)». Однак положення Закону не враховують випадки спадкування вмісту орендованого банківського сейфа. Таким чином, можна констатувати, що банки цілком правомірно відмовляють спадкоємцям у доступі до індивідуального сейфа. Крім того, Законом встановлено відповідальність для осіб, які порушують порядок розкриття та використання банківської таємниці.

Таким чином, колізія законодавства передбачає потрапляння спадкоємців до такої ситуації, коли нотаріус не може видати свідоцтво про право на спадщину через неможливість перевірки вмісту сейфа, а банки, в свою чергу, не надають можливість такої перевірки без свідоцтва про право на спадщину.

Отже, в практиці сьогодення існує проблема законодавчої невизначеності процедури реалізації спадкоємцями свого права на спадкування вмісту індивідуального банківського сейфа. Виходом з даної ситуації має бути звернення за судовим захистом, адже, згідно з ч. 9 ст. 8 ЦПК України, суди не мають права відмовляти у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Аналізуючи судову практику з цього питання, перше, що впадає в очі, це різноманітність справ. Викликано це тим, що відповідно до ст. 11 ЦПК України, яка встановлює принцип диспозитивності цивільного судочинства, суд розглядає цивільні справи не інакше, як за зверненням фізичних чи юридичних осіб та в межах заявлених ними вимог. Особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд.

Варто зауважити, що в більшості випадків, як свідчить судова практика, позовні вимоги спрямовані до банківських установ. Але є і такі справи, в яких відповідачами є нотаріуси, які відмовляються вчинити нотаріальну дію з видачі

свідомості про право на спадщину, не маючи можливості перевірити склад майна.

Повертаючись до способів спадкування криптовалютних активів, слід відзначити, що всі вищенаведені способи є такими, що очевидно відображають волю спадкодавця. Однак далеко не завжди особа заздалегідь вирішує долю свого майна. У випадках неможливості виявити дійсну волю спадкодавця найбільш гостро відчувається відсутність спеціальних норм про спадкування цифрових фінансових активів. Спробу вирішити дане питання можна знайти в законодавстві та юридичній практиці Німеччини – якщо вказівки на наявність у спадкодавця криптовалютного активу немає в заповіті, значить такого роду майно ніколи не існувало у даної особи. Саме тому європейські юристи рекомендують вказувати доходи від використання криптовалюти в податкових деклараціях, що надалі допоможе спадкоємцям і їх адвокатам дізнатися про наявність активів і почати процедуру отримання прав на нього [54].

З урахуванням технологій сьогодення у разі відсутності заповіту (в законодавчо встановленій або електронній формі), криптовалютний актив можна успадковувати тільки якщо він зберігається на онлайн або мобільному гаманці і обслуговується відповідними операторами криптовалютних бірж. У даному випадку є треті особи, які мають доступ до гаманця і до яких можна пред'явити відповідні вимоги. Як зазначає представник компанії Netcoins Майкл Фогель: «Якщо монети розміщено на відомій біржі або у третьої сторони, то за допомогою послуг адвоката можна спробувати довести, що ви є новим власником криптовалютного аккаунта» [88]. Однак такий спосіб спадкування є незручним, занадто довгим і пов'язаний зі значними фінансовими витратами. Крім того, анонімність власника гаманця і бажання оператора біржі убезпечити себе і своїх користувачів від шахраїв зумовлюють складність доведення факту належності криптоактиву конкретній особі. Окремою проблемою, яка може виникнути в процесі спадкування такого активу, є різниця правових режимів криптовалютних активів в окремих

держав, на теренах якої знаходиться біржа або третя особа. Все це актуалізує питання про врегулювання питань, пов'язаних з криптовалютними активами на міжнародно-правовому рівні з подальшою уніфікацією положень національних законодавств у галузі успадкування останніх [165].

Тісно пов'язані (однак не тотожні) з криптовалютними активами є токени, що по суті замінюють цінні папери в цифровому світі. З недавнього часу токени почали включатися до об'єктів, визначених законодавством. Так, минулого року до Цивільного кодексу РФ було включено визначення «цифрових прав». Як зазначають експерти, цифрові права – це те ж саме, що і токен. У початковій редакції законопроекту цифровим правом пропонувалося назвати сукупність електронних даних (тобто цифровий код), існуючу в інформаційній системі, що відповідає встановленим законом ознаками децентралізованої інформаційної системи. Але в такій редакції виходило, що цифрове право – це майнове право (про це йшлося в оновленій ст. 128 ЦК РФ), але в той же час це цифровий код. У підсумку від цієї ідеї вирішено було відмовитися. В останньому варіанті визначення було сформульовано за моделлю опису цінного паперу в ст. 142 ЦК РФ. Згідно з чинною редакцією під цифровими правами розуміються зобов'язальні та інші права, зміст та умови здійснення яких визначаються відповідно до правил інформаційної системи, що відповідає встановленим законом ознакам. Здійснення і розпорядження цифровим правом можливі тільки в інформаційній системі без звернення до третьої особи. Якщо інше не передбачено законом, власником цифрового права визнається особа, яка відповідно до правил інформаційної системи має можливість ним розпоряджатися. У випадках і на підставах, які передбачені законом, власником цифрового права визнається інша особа. Перехід цифрового права на підставі угоди не вимагає згоди особи, яка зобов'язана по цифровому праву [177]. На жаль, вітчизняне законодавство не містить визначення цифрових прав, а токени не включаються до переліку цінних паперів.

Спадкування ж токенів також має свої особливості. У традиційному розумінні для спадкування необхідна наявність підтвердження права спадкодавця, що полягає в наявності певних документів або запису в реєстрі. Окремі документи на підтвердження права можуть видаватися третіми особами: державними або уповноваженими державою органами, іншими компетентними особами. Наприклад, у багатьох країнах належність прав на нерухоме майно підтверджується наявністю записів у спеціальних державних або нотаріальних реєстрах, належність акцій підтверджується випискою з реєстру акціонерів.

Належність різного роду фінансових інструментів (облігацій, ф'ючерсів, різних видів деривативів), серед яких сьогодні розташувалися криптовалютні токени, до засобів інвестування може бути підтверджена уповноваженими організаціями. Можливість надання такого підтвердження належності майна та майнових прав спадкодавцеві є важливою умовою подальшого їх спадкування. Тільки після такого підтвердження спадок може бути оформлений спадкоємцем у власність – він може їм володіти, користуватися і розпоряджатися на свій розсуд.

Як зазначається в літературі, переваги спадкування полягають у тому, що спадкоємець отримує можливість користуватися, а, отже, отримувати користь від успадкованого майна або права без додаткових інструментів. Простіше кажучи – сам факт правильного оформлення спадщини дає можливість володіти, користуватися і розпоряджатися майном померлого. І якщо на шляху реалізації цих прав виникають перешкоди, то завжди існує можливість їх подолання шляхом звернення до суду [187]. У випадку з криптовалютними токенами неоднозначною виглядає перспектива отримання рішення суду, за допомогою якого хтось буде зобов'язаний розкрити інформацію про належність або надати доступ спадкоємцям до «активів» спадкодавця.

Одним із плюсів криптовалют як засобу інвестування вважається деяка анонімність інвестора. Правда, така анонімність досить умовна, оскільки

державні регулятори активно освоюють техніку відстеження інвесторів. Вже зараз ведуться дебати щодо можливості прирівняти токени, отримані в ході ІСО, до цінних паперів компанії, придбаних на біржі [98]. На відміну від криптовалютних активів у випадку токенів існує суб'єкт, з якого можна стягнути кошти на користь спадкоємців, однак поки така процедура ніяк не врегульована законодавчо, а суди зазвичай відмовляють у захисті цифрових активів [169].

Раніше згадуваний Декрет Республіки Республіці Білорусь «Про розвиток цифрової економіки» передбачає передання у спадщину токенів за заповітом. Згідно з Декретом фізичні особи мають право юридично оформляти спадщину, до складу якої входять криптозаощадження. Однак як на практиці діятиме цей закон неясно [160].

Резюмуючи вищезазначене, слід дійти висновку, що більшість переваг криптовалют для їх володільця є перепонами для можливості їх спадкування згідно з процедурами, передбаченими чинним законодавством. Норми цивільного законодавства, що врегулюють можливість спадкування цифрових активів, повинні розроблятися у тісній співпраці з представниками криптовалютної спільноти, однак і сьогодні наявні практичні механізми спадкування цифрових активів.

Аналіз вітчизняної судової та нотаріальної практики свідчить про значний консерватизм суддів та нотаріусів у випадках необхідності вирішувати справи із залученням таких об'єктів, як криптовалютні активи. Одночасно слід навести дослідження, здійснене серед французьких нотаріусів представниками Школи права Паризького університету Сорбонна. На запити відповіли близько 80 відсотків нотаріусів-респондентів, а всі респонденти, не виказуючи особливого захоплення з приводу того, що доведеться знайомитися з новим непростим питанням, проте були готові допомогти громадянам, які звернуться до них для вирішення цього питання [105, с. 98].

Досвід законодавців та національних фінансових регуляторів зарубіжних держав показує, що криптовалюту неможливо віднести до жодного існуючого виду активів. Механічне перенесення на криптовалюти існуючих правових режимів не має сенсу. Все більше експертних органів зарубіжних держав застосовують підхід, згідно з яким криптовалюти повинні розглядатися як унікальний альтернативний клас активів, що відрізняється від всіх інших, зі своїми перевагами, ризиками і власною правовою базою. Враховуючи, що окремі криптовалюти за характеристиками значно відрізняються одна від одної (для прикладу функціональна різниця між децентралізованими і централізованими криптовалютами), то, швидше за все, самі криптовалюти потребують категоризації та урахування особливостей при розробці законодавства [90]. Фактично, від визначення місця криптовалют у фінансовій системі залежить і перспективи їх залучення до спадкових правовідносин у якості об'єктів.

Ситуація з криптовалютними активами, на жаль, не стоїть окремо в питанні спадкування, адже й спадкоємці користувачів інших платіжних систем мають труднощі з отриманням доступу до активів померлих. Хоча функціонал міжнародної платіжної системи PayPal в Україні є обмеженим через колізії національного законодавства та невизначеність державної політики в сфері платіжних інструментів з міжнародним статусом, але все ж таки приклад даної компанії є показовим. Так, наприклад, тільки у Великій Британії послугами PayPal користується близько 23 мільйонів громадян. Досить часто в ЗМІ з'являються історії про те, як душоприказники і спадкоємці покійних користувачів сервісу звертаються до адміністрації PayPal з метою визначення кредитного балансу рахунків спадкодавців в цій платіжній системі і включення відповідних коштів до складу спадкової маси. У переважній більшості випадків заявники не знають ні паролів від цих рахунків, ні імен (логінів) спадкодавців, під якими вони зареєстровані в системі, ні реквізитів прив'язаних до електронних рахунків банківських карток. Що характерно, на все пропозиції

опублікувати точну інструкцію для спадкоємців щодо процедур, до кого, куди і яким чином їм слід звертатися в зв'язку з питанням про спадкування грошових коштів в платіжній системі, в PayPal зберігають мовчання [112]. Однак, якщо у випадку відкритих систем здійснення платежів держава в особі своїх органів може примусити видати такі дані, то у випадку з криптовалютами немає ні технічної можливості відновити ключі доступу, ні суб'єкта, щодо якого необхідно здійснювати примусові заходи.

Як зазначають експерти, «електронний гаманець за своєю економічною суттю може зрівнятися з окремою валютою на ринку, в той час як платіжні карти – це інструмент віддаленого доступу до рахунку. Але якщо розглядати саме в контексті використання при розрахунках (з точки зору споживача), то ключова різниця полягає в можливості доступу до готівки. У випадку з платіжною карткою цей доступ незрівнянно простіше, ніж у випадку з електронним гаманцем. Так як виведення коштів з електронного гаманця можливе тільки через канали, які мають довірчі відносини з емітентом електронних грошей. Іншими словами, електронні гроші змушені повернутися в традиційні канали – тобто банківську систему. І далеко не завжди у систем електронних грошей є контрактні відносини у всіх країнах, де використовуються дані електронні гроші» [71]. Дані особливості є ключовими і для можливості їх спадкування. Географічні та законодавчі перепони можуть бути причиною відмови спадкоємцю в отриманні електронних грошей.

На вітчизняному ринку електронних грошей свої послуги пропонують більше десятка платіжних систем, починаючи від міжнародних гігантів, таких, як WebMoney, GlobalMoney і Яндекс.Деньги, так і вітчизняних аналогів типу Portmone, EasyPay, LiqPay та інших.

За словами представника «Яндекс.Деньги», як і у випадку звичайних або номерних банківських рахунків, для отримання доступу до засобів на віртуальних рахунках платіжних систем потрібно отримати свідоцтво про право на спадщину. У свідоцтві перераховуються всі рахунки, всі активи, всі

дебіторські заборгованості, права на які спадкоємець може успадкувати. Якщо рахунок належав ідентифікованому користувачеві, то ніяких складнощів із встановленням відповідності паспортних даних заповідача і власника рахунку у нотаріуса не виникне. Якщо заповідач користувався «Яндекс.Деньги» анонімно, то нотаріус повинен буде якось інакше встановлювати факт наявності спадщини і права спадкоємця на отримання спадщини. «Яндекс.Деньги», в свою чергу, готові без обмежень чекати моменту, коли спадкоємець рахунку в системі «Яндекс.Деньги» принесе нотаріально завірене свідоцтво про право на спадщину [89].

Щоб отримати гроші з електронного гаманця померлого у спадок, спадкоємцю необхідно особисто звернутися в офіс компанії «Яндекс.Деньги» або направити пакет документів поштою.

Для отримання успадкованих коштів необхідно пред'явити наступні документи:

- оригінал або завірену копію свідоцтва про право на спадщину,
- нотаріально завірену копію свідоцтва про смерть,
- власноруч написану заяву з реквізитами для перерахування грошей, справжність підпису на якій має заповнити нотаріус (якщо буде відправлено поштою),
- документ, що засвідчує особу (пред'являється, якщо спадкоємець звернувся в офіс компанії).

Одночасно, так як система WebMoney досить довгий час є визначальним гравцем на ринку подібних послуг, самою компанією чітко визначено порядок передачі прав на володіння WM-ідентифікатором у спадок.

Компанією визнається, що предметом спадкування є майнові права, виражені в титульних знаках на електронних гаманцях померлого. Якщо у спадкоємців є відомості про те, що у померлого залишилися грошові кошти, що зберігаються в системі WebMoney, або ж підозри, що такі кошти мають місце

бути, то при подачі заяви про прийняття і видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцю необхідно позначити даний вид майна.

Згідно з національними процедурами, передбаченими законодавствами, нотаріус зробить запит про надання відомостей від Власника Системи WebMoney Transfer про обсяг майнових прав, наявних на електронних гаманцях спадкодавця. (Власником і Адміністратором Системи є компанія WM Transfer Ltd. Керуюча компанія – Міжнародна адвокатська компанія UAB «DEED BALTIC». Поштова адреса: V. Kudirkos str. 18A-1, LT-03105, Vilnius, Lithuania). В отриманій відповіді будуть міститися відомості щодо обсягу майнових прав спадкодавця і безпосередньо сам номер WM-ідентифікатора померлого. (Ідентифікатор учасника (WMID) являє собою унікальну 12-ти значну цифрову послідовність, яка є адресою учасника в системі WebMoney. (Наприклад, WMID 464889785562 – ідентифікатор центру атестації WebMoney) [188].

Однак через санкції, які Україна ввела відносно Webmoney Transfer, поки неможливо вивести свої кошти з WebMoney Україна. Заблокована також функція оплати за послуги мобільного зв'язку, комунальні послуги та ін. [71]. Передбачаються також проблеми з отриманням коштів з рахунків Webmoney у спадок громадянами України.

Згідно з правилами компанії Webmoney Transfer для того, щоб спадкоємець зміг отримати належне йому за свідоцтвом про право на спадщину майно, необхідно зробити наступні дії:

1. Стати зареєстрованим учасником Системи WebMoney.
2. Оформити персональний атестат.

3. Подати до арбітражного сервісу позов «Оскарження прав на володіння WM-ідентифікатором» і за алгоритмами, запропонованими Системою, виступити Позивачем, а Відповідачем вказати WMID, що належить спадкодавцеві (заповідача). В результаті розгляду позову Арбітражем Системи може бути прийнято рішення про передачу спадкоємцю управління від WM-

ідентифікатора померлого користувача для переказу коштів відповідно до позову.

Якщо на спадщину претендує кілька спадкоємців, то кожен з них буде діяти самостійно і заявляти свої вимоги на належне йому майно. Кожному з тих, хто звернувся, буде передано управління від WM-ідентифікатора з обмеженням обсягу на виведення коштів у розмірі, обумовленому в свідоцтві про право на спадщину [167].

Отже, передачі у спадок активів, що представлені електронними грошима різних систем, мають свої особливості відповідно до політики компаній, які здійснюють випуск електронних грошей та обслуговування електронних гаманців. Також важливе значення має статус рахунку, яким володів спадкодавець, – чи був він анонімним та неприв'язаним до конкретної особи.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено найбільш вагомі результати дослідження, до яких належать такі:

1. ІТ-об'єкти (або цифрові об'єкти) – новий вид об'єктів цивільних прав, які з'являються разом із розвитком новітніх технологій.

Серед критеріїв, за якими можна відрізняти окремі види ІТ-об'єктів, слід обрати функціональний, аксіологічний та об'єктиваційний критерії.

Покладаючи в основу поділу ІТ-об'єктів функціональний критерій, перш за все треба взяти до уваги функції системи, до якої вони включені. Так, серед ІТ-об'єктів можна виділити текстовий, графічний та аудіовізуальний контент, програмні компоненти, засоби індивідуалізації в соціальних мережах, віртуальні гроші та цінні папери, об'єкти ігрових світів.

Згідно з аксіологічним критерієм можна виділити об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність.

Відповідно до форми та способу об'єктивації ІТ-об'єктів їх можна поділити на об'єкти, що співвідносяться з об'єктами реальної дійсності, та об'єкти, що передбачають лише віртуальне існування (віртуальні об'єкти). До першого виду відносяться, наприклад, текстові шрифти та стилі, що можуть бути роздруковані, або налаштування обладнання, тобто програмні компоненти, що взаємодіють з конкретними механізмами. Другий же вид включає такі об'єкти, об'єктивація яких неможлива в реальному світі (наприклад, зброя або одяг в комп'ютерній грі, рейтингові бали чи репутаційні досягнення, елементи індивідуалізації в соціальній мережі, робочий варіант графічного або аудіовізуального контенту у вигляді відповідного файлу програмного редактора тощо).

Віртуальні об'єкти – це такі елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну,

інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій.

2. Правова природа електронних об'єктів відмінна від правової природи речей, що зумовлено нематеріальністю таких об'єктів та особливостями здійснення цивільних прав щодо них. Обґрунтування необхідності запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів є перспективним напрямком наукових досліджень з комплексним предметом, що передбачає взаємодію з представниками різних наук.

3. Такі характерні особливості ІТ-об'єктів, як динамічність існування, анонімність та знеособлення в питаннях володіння та використання, знаходження окремих об'єктів поза межами впливу держави та національного законодавства, нетрадиційність способів монетизації окремих ІТ-об'єктів, невизначеність реальної та потенційної цінності окремих об'єктів визначають особливості їх спадкування та виключають можливість застосування традиційного порядку спадкування до таких об'єктів.

4. Інформаційні технології вже зараз широко застосовуються в спадкових правовідносинах. Найбільш характерними прикладами їх застосування слугують складання заповіту із залученням технічних засобів, фіксація посвідчення заповіту за допомогою технічних засобів, звернення нотаріуса в процесі пошуку майна до електронних реєстрів, ведення спадкового реєстру. Однак можна констатувати недостатню залученість існуючих технологій до відносин щодо складання, посвідчення та реалізації заповіту, що пояснюється жорстким імперативним режимом, встановленим для форми заповіту. Імплементация інституту електронного заповіту та розширення режиму секретного заповіту є перспективними напрямками наукової та законодавчої роботи в даній сфері.

5. Найбільш урегульованими за чинним законодавством є відносини щодо тих електронних об'єктів, які одночасно є об'єктами авторського або суміжних

прав. Однак навіть вони мають істотні особливості, а, отже, відносини щодо їх спадкування виходять за межі загальних норм спадкування. До таких об'єктів відносяться електронні бази даних, комп'ютерні програми тощо.

Фактично найбільший правовий захист з ІТ-об'єктів, що розглядалися, в чинному законодавстві мають доменні імена та сайти, належні фізичним особам. Поряд з тим недосконалість правового регулювання питань спадкування доменних імен та сайтів напряду пов'язана з наявними прогалинами законодавства в регулюванні суб'єктивних прав на домен, хостинг, сайт тощо.

6. Перешкодою для докладного правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів можуть бути також етичні моменти, яких неможливо уникнути, коли справа стосується приватного життя особи. На відміну від об'єктів авторського права, ІТ-об'єкти, що передбачають персональний доступ користувача, можуть зберігати приватну, конфіденційну інформацію інших осіб (наприклад, листування з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків), розкривати особисту інформацію, яку померла особа не бажала б поширювати (відомості про звички, вчинки, особисті контакти) або інформацію щодо інших осіб, що могла стати відомою в результаті активності померлої особи в інтернеті. Якщо включення такого об'єкту ІТ до заповіту дає змогу достовірно визначити волю спадкодавця, то у випадку спадкування за законом питання залишається відкритим. Вирішенням цієї проблеми може слугувати підписання окремого пункту користувацької угоди, згідно з яким користувач може самостійно вирішувати долю свого об'єкта ІТ після своєї смерті (така можливість вже передбачена для користувачів Google, Facebook та декількох інших сервісів).

7. З огляду на цивільно-правову природу як прав щодо окремих ІТ-об'єктів, так і зобов'язань, що виникають щодо таких об'єктів, питання спадкування таких об'єктів повинні залишатися в межах загальнодозвільного правового режиму. Користувач повинен мати можливість самостійно

вирішувати долю власних активів у віртуальному середовищі. Підвищення економічної та соціальної цінності таких активів робить неможливим знаходження їх поза правовим полем, а отже повинен бути встановлений правовий режим їх спадкування.

8. Не всі ІТ-об'єкти можуть бути одночасно й об'єктами права інтелектуальної власності або суміжних прав. Чинне вітчизняне законодавство не містить норм, які регулюють порядок спадкування цифрових активів, таких, як профілі в соціальних мережах, аккаунти й інші облікові записи в глобальній мережі. Аналіз законодавства зарубіжних країн дозволяє зробити висновок про наявність позитивного прогресивного досвіду правового регулювання даних відносин, однак не існує єдиного підходу до визначення правової природи цифрових активів як об'єктів спадкового права.

9. Попри абсолютну законодавчу невизначеність характеру правовідносин щодо такого об'єкту, як криптовалютий актив можна виокремити такі доктринальні підходи до природи криптовалют та правового статусу їх власників:

- криптовалюта є майном, що виступає товаром у відносинах купівлі-продажу і міни, а власник криптовалютного гаманця має статус аналогічний із власником традиційного для цивільного права майна;
- криптовалюта є платіжним засобом в відносинах купівлі-продажу, надання послуг тощо;
- криптовалюти є особливою формою реалізації права вимоги їх «держателя» на отримання матеріального еквіваленту;
- криптовалюта не може бути віднесена до будь-якого виду існуючих об'єктів цивільного права і потребує правового регулювання як новий об'єкт права.

10. При вирішенні питання включення криптовалютних активів до складу спадщини на практиці необхідно враховувати функціональні особливості криптовалют взагалі та специфіку конкретного виду криптовалюти.

Розширення сфери застосування секретного заповіту, широке залучення технологічних рішень для ефективного захисту змісту заповіту, використання можливостей «електронного» заповіту в перспективі спростять реалізацію права власника криптовалютного активу на безпечну передачу належних йому прав у спадок.

Електронний заповіт – це односторонній правочин щодо розпорядження правами на віртуальне майно на випадок смерті правовласника.

Від електронних заповітів слід відрізняти заповіти в електронній формі, вчинення яких передбачено в деяких іноземних державах. Використання електронної форми заповіту – прогресивне надбання інформаційного суспільства. Сучасні можливості використання інформаційних технологій, однак, не знаходять вчасного відображення в законодавстві, а, отже, від цього факту втрачає й юридична практика.

11. Більшість переваг криптовалют для їх володільця є перепонами для можливості їх спадкування згідно з процедурами, передбаченими чинним законодавством.

Способи спадкування криптовалютних активів можна класифікувати на традиційні (з використанням механізмів, закріплених у чинному законодавстві), технологічні та змішані. До традиційних способів спадкування криптовалют відносяться способи з використанням класичного або секретного заповіту. Серед технологічних способів передачі криптовалютних активів спадкоємцям виділяються: системи відстроченого платежу, що вбудовані в самі програми-клієнти крипто-гаманців; використання спеціально створених інтернет-ресурсів із спадкування цифрових активів; системи відстроченого доступу до гаманця. До змішаних способів можна віднести спадкування крипто-гаманців у паперовій та апаратній формах.

12. На відміну від криптовалютних активів у випадку токенів існує суб'єкт, з якого можна стягнути кошти на користь спадкоємців, однак поки така процедура ніяк не врегульована законодавчо, а суди зазвичай відмовляють при

вирішенні спорів щодо такого об'єкта, як токени. Аналіз вітчизняної судової та нотаріальної практики свідчить про значний консерватизм суддів та нотаріусів у випадках необхідності вирішувати справи із залученням таких об'єктів, як криптовалютні активи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adakhovska N., Omelchuk O., Alina S. Legal regulation of the inheritance of personal electronic assets. *Amazon Investiga*. 2019. №21. P. 468-476.
2. Ajemian v. Yahoo!, Inc. 84 N.E. 3d 766 (2017). No.17-1005, 2018 WL 489291 (U.S. Mar. 26, 2018).
3. Atsushi Kodera. Yahoo launches online death-planning service. *Japan Times*. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2014/07/17/business/corporate-business/yahoo-launches-online-death-planning-service/#.XX8yj2kzbD4>.
4. Bartle R. Bartle of Virtual Property. The Themis Group. April 2004. <http://www.themis-group.com/uploads/Bartle%20of%20Virtual%20Property.pdf>.
5. Bartle R.A. Pitfalls of Virtual Property. April 2004. URL: <http://www.themisgroup.com>.
6. Benjamin Tyson Duranske. Op. cit. P. 3; Lipson A., Brain R. Computer and Video Game Law: Cases, Statutes, Forms, Problems & Materials. 2009. P. 505-506.
7. Bitcoin Industry Grapples With Age-Old Problem of Inheritance. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-13/bitcoin-industry-grapples-with-age-old-problem-of-inheritance>.
8. Bitcoin Regulation: Global Impact, National Lawmaking. Axon Partners Report. URL: http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/10/bitcoin_regulation_en.pdf.
9. Bitcoin: основные принципы и отдельные юридически значимые особенности. URL: https://zaNon.ru/blog/2014/1/13/bitcoin_osnovnye_principy_i_otdelnye_yuridichesN_iznachimye_osobennosti2.
10. Boehm F., Pesch P.. Bitcoin: A First Legal Analysis – with reference to German and US-American law. URL:

http://www.zar.kit.edu/DATA/veroeffentlichungen/237_BTC_final_camready_437e610.pdf.

11. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 18.08.1896. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>

12. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj.

13. Conway H., Grattan S. The «New» New Property: Dealing with Digital Assets on Death. *Modern studies in Property Law*. 2017. vol 9. pp. 99-115.

14. Duranske B. T. Virtual Law: Navigating Legal Landscape of Virtual Worlds. Chicago: ABA Publishing,. 2008. 461 p.

15. European Court of Human Rights Fifth Section Decision as to the Admissibility of Application nos. 25379/04, 21688/05, 21722/05 and 21770/05 by PAEFFGEN GMBH against Germany. URL: https://www.jura.uni-bonn.de/fileadmin/Fachbereich_Rechtswissenschaft/Einrichtungen/Lehrstuehle/Herd_egen/de_Wet/SoSe_2016_IWR_und_MR/6_Paeffgen_v_Germany.pdf.

16. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *European Parliament*. [Site]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//>

17. Fairfield, J. Virtual property. *Boston University Law Review* [online]. 2005. Vol. 85. P. 1047-1102. URL: <https://ssrn.com/abstract=807966>.

18. Freedman R. How to Make Real Money in Second Life: Boost Your Business, Market Your Services, and Sell Your Products in the World's Hottest Virtual Community. McGraw-Hill. N.Y., 2008; Terdiman D. The Entrepreneur's Guide to Second Life. Indiana, 2008.

19. Gendreau Y. An Emerging Intellectual Property Paradigm: Perspectives from Canada. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009. 352 p.

20. German Parents Can Inherit Child's Online Profiles. BNA Bloomberg. URL: <https://www.bna.com/german-parents-inherit-n57982070358/>.

21. Google впровадила «електронний заповіт». URL: http://dt.ua/TECHNOLOGIES/google-vprovadila-elektronniy-zapovit120347_.html.
22. Hart T., Clark S., Fazzani L. Intellectual Property Law. 8th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. 336 p.
23. House Bill 345. Signed 8/12/14. URL: <http://www.legis.delaware.gov/BillDetail?legislationId=23219>.
24. Hunt K. This Land is not Your Land: Second Life, Copybot and the Looming Question of Virtual Property Right. *Texas Review of Entertainment and Sports Law*. 2007. №9. pp. 141-173.
25. In re Facebook Ireland Ltd, Landgericht Berlin, No.20 O172/15, opinion filed 22.12.15. URL: <https://www.kvlegal.de/wp-content/uploads/2016/01/LG-Berlin-Urteil-vom-17122015-20-O-172-15-Digitales-Erbe.pdf>
26. In re Facebook Ireland Ltd., Kammergericht, No.21 U9/16, appeal filed 1.2.16. URL: <https://www.berlin.de/gerichte/presse/pressemitteilungen-der-ordentlichen-gerichtsbarkeit/2016/pressemitteilung.439714.php>.
27. Lastowka G., Hunter D. The Laws of the Virtual Worlds. *California Law Review*. 2004. №92. P. 49.
28. Mark Ward. Does Virtual Crime Need Real Justice? BBC NEWS, Sept. 29, 2003 URL: <http://www.news.bbc.co.uk/2/hi/technology/3138456.stm>.
29. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p.
30. Palka P. Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence: European University Institute. 2017.
31. Parents win rights to dead child's Facebook. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44804599>.
32. Rechtsprechung BGH, III ZR 183/17 filed 12.7.2018. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=12.07.2018&Aktenzeichen=III%20ZR%20183%2F17>.

33. Steinberg A. For Sale – One Level 5 Barbarian for 94,800 Won: The International Effects of Virtual Property and the Legality of its Ownership. *The Georgia Journal of International and Comparative Law*. 2009. №37. P. 384.
34. Taiwan Ministry of Justice Official Notation N039030 (90).
35. Аврамова О. Спадкування прав на базу даних. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. №6 (90). С. 6-11.
36. Аліна С.С. Правовое регулирование наследования цифровых активов в законодательстве зарубежных стран. *Visegrad journal in human rights*. 2018. №6/1. С. 11-14.
37. Adakhovska N., Omelchuk O., Alina S. Legal regulation of the inheritance of personal electronic assets. *Amazon Investiga*. 2019. №21. P. 468-476.
38. Аліна С.С. До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448-450.
39. Аліна С.С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Науково-практичний журнал «Часопис цивілістики»*. 2018. №29. С. 119-122.
40. Аліна С.С. Ознаки віртуальних об'єктів спадкового права. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності*: матер. міжн. науково-практ. конференції. (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-39.
41. Аліна С.С. Особливості спадкування криптовалют відповідно до специфіки їх правової природи. *Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні*: матер. міжн. колокви. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 98-100.
42. Аліна С.С. Перспективи еволюції форми заповіту в системі сучасних спадкових правовідносин. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 30-31.

43. Аліна С.С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. №1. С. 191-195.

44. Аліна С.С. Співвідношення правової природи віртуальних об'єктів та речей як об'єктів спадкування. *Правові новели*. 2019. №8. С. 40-44.

45. Аліна С.С. Фактори, що виключають можливість традиційного спадкування цифрових об'єктів. *Правова позиція*. 2019. Вип. №3 (24). С. 119-123.

46. Аліна С.С. Щодо питання використання інформаційних технологій при складанні та посвідченні заповіту. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 19-21.

47. Андропова Т.В. Устная форма завещания и перспектива использования современных информационных технологий при составлении завещания. *Закон и жизнь*. 2018. Т. 2 №3. С. 35-46.

48. Андропова Т.В. Устная форма завещания и перспектива использования современных информационных технологий при составлении завещания. *Закон и жизнь*. 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ustnaya-forma-zaveschaniya-i-perspektiva-ispolzovaniya-sovremennyh-informatsionnyh-tehnologiy-pri-sostavlenii-zaveschaniya/viewer>.

49. Анонімність в Інтернеті належить до прав людини – ООН. *Закон і бізнес*. 2015. URL: https://zib.com.ua/ua/116597-anonimnist_v_interneti_nalezhit_do_prav_lyudini_-_oon.html.

50. Баликова Н. Японія визнала біткоїн платіжним засобом. *Голос України*. 2017. №61. С. 5.

51. Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2011. №4 (12). URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/viewFile/125063/119578>.

52. Баранов О.А. Віртуальність і правове регулювання. *Публічне право*. 2017. №1. С. 210-218.

53. Безверхий К. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. №1. С. 29-38.

54. Белянин А. Наследование криптовалют: проблемы нормативной регламентации. URL: http://www.siblegal.ru/articles/main_news/nasledovanie-kriptoalyut-problemy-normativnoy-reglamentatsii/.

55. Биткоин: фантастическая возможность или реальный риск. URL: <https://economics.unian.net/finance/2172174-bitNoin-fantastichesNaya-vozmojnost-ili-realnyiy-risN.html>.

56. Бичківський О.О. Секретні заповіти за законодавством України та іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №4. С. 59-64.

57. Бізнес-ідеї: від книги, яка читає саму себе, до електронних заповітів. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=24344>.

58. Біткоїн не виведено з цивільного обороту, перешкоди для внесення його до статутного капіталу компанії відсутні – юрист. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/371646/bitkoin-ne-vyvedeno-z-tsyvilnogo-oborotu-pereshkody-dlya-vnesennya-jogo-do-statutnogo-kapitalu-kompaniyi-vidsutni-yuryst>.

59. В Україні встановили перші кріптомати. URL: <https://economics.unian.ua/other/2115606-v-ukrajini-vstanovili-pershi-kriptomati.html>.

60. Галушка Є.О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. *Молодий вчений*. 2017. №4. С. 634-638. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4_149.

61. Голощапов А.М., Рождественская К.Ю. Особенности наследования авторских прав. М.: Р. Валент, 2011. 144 с.
62. Голубева Н.Ю. Криптовалюты: правовая природа и регулирование. URL: <http://sud.ua/ru/news/blog/110210-kriptovalyuty-pravovaya-priroda-i-regulirovanie>.
63. Голубєва Н.Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 22-28.
64. Горкуша М. Спадкування віртуального майна. *Інтернет-право*. URL: <https://ilaw.center/spadkuvannya-virtualnoho-majna/>.
65. Гузь Д. Спадкування віртуального майна. *Інтернет-право UA*. URL: <https://ilaw.net.ua/spadkuvannya-virtualnohomajna/>.
66. Даниленко О.В. Проблема об'єкта цивільних прав: ретроспективний огляд. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук. -практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В.П. Маслова, (Харків, 19 лют. 2016 р.)* Харків, 2016. С. 256-259.
67. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №17. Ст. 184.
68. Драгневич Е.В. Наследование: по закону и по завещанию. К.: Издатель Фурса С.Я., 2007. 60 с.
69. Дробышев П. Посмертное распоряжение электронными активами: краткий обзор текущих проблем. URL: <https://ssrn.com/abstract=2987692>.
70. Евангулян С. Завещаю тебе свою страничку Вконтакте! URL: <http://www.qwrt.ru/news/2882>.
71. Електронні гроші: види і системи. URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/elektronni_groshi.
72. Еннан Р. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. №3. С. 10-19.

73. Еннан Р. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. №3. С. 123-131.

74. Єфремова К.В. Щодо визначення об'єктів інтернет-правовідносин. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Yefremova.pdf>.

75. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 3. С. 50-60.

76. Жизнь в сети после смерти: как настроить аккаунты. URL: <https://habr.com/ru/post/371935/>.

77. Загадки криптовалют: навіщо українські чиновники декларують біткоїни. URL: <https://ukr.segodaya.ua/economics/kriptovalyuta/zagadki-kriptovalyut-zachem-ukrainskie-chinovniki-deklariruyut-bitkoiny-1115821.html>.

78. Заїка Ю.О. Спадкове право України: навч. посіб. К.: Істина, 2006. 216 с.

79. Заїка Ю.О. Посвідчення «Секретного заповіту». *Підприємництво, господарство і право*. 2002. №1. С. 42-47.

80. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: монографія. 2-ге вид. К.: КНТ, 2007. 288 с.

81. Закон Великобритании об авторском праве, промышленных образцах и патентах 1988 года. URL: <http://www.vaap.ru/articles/kanada/chtoyavlyayetsya-intellektualnoi-sobstvennost>.

82. Законна ли купля-продажа канала Youtube? URL: <https://firstvideoseo.com/pokupka-kanala-youtube-zakonno-li/>.

83. Землюков С.В. Правовой статус криптовалюты в уголовном праве. *Известия Алтайского государственного университета*. 2018. №3. С. 47-53.

84. Зенин И.А. Основы гражданского права России. М., 1993. 288 с.

85. IT-право: теорія та практика: навч. посіб. Авт. кол.; за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонові. Одеса: Фенікс, 2017. 472 с.

86. Как включить криптовалюту в наследство – два законных способа. URL: <https://finance.rambler.ru/markets/39118241-kak-vklyuchit-kriptovalyutu-v-nasledstvo-dva-zakonnyh-sposoba/?updated>.

87. Как менялся YouTube за 12 лет: эволюция видеохостинга. URL: <https://podrobnosti.ua/2187879-kak-menjalsja-youtube-za-12-let-evoljutsija-videohostinga.html>.

88. Как передать биткоины по наследству. URL: <http://prizm24.ru/kak-peredat-bitkoynyi-po-nasledstvu>.

89. Как унаследовать электронный кошелек. *Коммерсант Деньги*. 2010. №38. С.52.

90. Каков правовой статус криптовалют в 2020 году? URL: <https://cryptocurrency.tech/kakov-pravovoj-status-kriptovalyut-v-2020-godu/>.

91. Калаур І.Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 76-79.

92. Качечка С.І. NFC-гаманець в Україні: юридичний аспект. Українське право. URL: https://www.ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_kachechka_nfc_wallet_regulation_in_ukraine/.

93. Когут Н. Прогалини та аномалії в правовому регулюванні спадкових відносин. *Юридична Україна*. 2016. №1-2. С. 17-27.

94. Кондратова А.М. Проблеми спадкування окремих видів об'єктів спадщини: причини їх виникнення та шляхи вдосконалення законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2015. №1. С. 170-172.

95. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

96. Кориненко Е. Логин в завещание: можно ли унаследовать пароли и переписки. URL: <https://iz.ru/859196/ekaterina-korinenko/login-v-zaveshchanie-mozhno-li-unasledovat-paroli-i-perepiski>.

97. Косинков В.В. Наследование интеллектуальных прав: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Саратов, 2017. 224 с.

98. Кошельник Д. Как биткоин-индустрия столкнулась с проблемой наследования. URL: <https://bitside.org/bitcoin-problema-nasledovaniya/>.

99. Криштопа О.М. Про запровадження в Україні Базельської конвенції щодо системи реєстрації заповітів: актуальні питання. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. №3. С. 168-177.

100. Кухарев О.Є. Спадкове право України: навч. посібник. К.: Алерта, 2013. URL: http://kafedr.at.ua/_bd/2/217.pdf.

101. Левицька Н.О. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №9. С. 165-169.

102. Левицька Н.О. Сучасні тенденції розвитку нормативно-правового регулювання цифрової економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №5. С.26-29. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/6.pdf

103. Литвин С.Й. Правове регулювання відносин щодо компіляції даних (бази даних) в міжнародно-правових актах та законодавстві ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 255.

104. Лучшая неделя для Bitcoin за последние годы. Что произошло на крипторынке. URL: <https://www.rbc.ru/crypto/news/5cdd52c69a79470341490605>.

105. Максуров А.А. Криптовалюта в гражданском, семейном и трудовом праве России. *Имущественные отношения в Российской Федерации*. 2018. №8 (203). С. 96-101.

106. Маліновська І.М. Охорона прав на базу даних у цивільному праві України: дис. ...канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Х., 2013. 217 с.

107. Мананников О.В. Наследственное право России: учебное пособие. М.: Издат.-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2004. 356 с.

108. Мирзоян С. Становление и развитие авторского права США. *Авторское право и смежные права*. 2003. №1. С. 75.

109. Місько С. Заповіт міленіала. Що і як передаватимуть у спадщину сучасні влогери, опініон-лідери та криптомільйонери. *Юридична газета*. №2-3. С. 656-657.

110. Наконечний С. Криптовалюти в Україні: проблеми та перспективи правового регулювання. *Юридична газета online*: [сайт]. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-v-ukrayini-.html>.

111. Наследование домена по общим правилам (если не заказана услуга «Завещание домена») URL: https://www.reg.ru/support/legal/zaveschanie_i_arend_a_domena/nasledovaniye-domena-po-obshchim-pravilam.

112. Наследование интернет-активов. URL: <http://www.anglolex.org/Life/Testament.html>.

113. Наследство «в один клик»: нотариат реализует новые электронные сервисы для «цифровой экономики». URL: <https://notariat.ru/ru-ru/news/nasledstvo-v-odin-klik-notariat-realizuet-novye-elektronnye-servisy-dlya-cifrovoj-ekonomiki>.

114. Нацбанк рассказал о судьбе Bitcoin в Украине. URL: <http://sud.ua/ru/news/publication/108440-natsbanN-rassNazal-o-sudbe-bitcoin-v-uNraine>.

115. Некіт К. Правова природа криптовалют в Україні: розміркування над законопроектом. URL: <http://blog.liga.net/user/%D0%B5nekit/article/29829>.

116. Некіт К.Г. Правовий статус криптовалют в Україні та у світі. *Юридичний науковий електронний науковий журнал*. 2018. №1. С. 40-42. URL: http://lsey.org.ua/1_2018/12.pdf.

117. Некіт К.Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86-92.

118. Некіт К.Г. Особливості спадкування аккаунтів у соціальних мережах: зарубіжний досвід. *Матеріали Третьої міжнародної щорічної конференція «ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні»*. URL: <http://aphd.ua/publication-409/>.

119. Нелегкие деньги. ЭП раскрывает доходы топ-10 YouTube-каналов. *Экономическая правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/05/10/592102/>.

120. Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс: учебник. Кишинев: Издательство Штииница, 1973. 533 с.

121. Новоселова Л.А. О правовой природе средств на банковских счетах. *Хозяйство и право*. 1996. №7.

122. Об авторском праве: Закон Германии 1965 г. URL: http://www.copyright.ru/ru/library/zakonodatelstvo/zarubezhnoe_zakonodatelstvo/zakon_germanii_ob_avtorskom_prave/.

123. Олійник Н.Л. Міжнародний досвід кримінально-правового регулювання криптовалют: рекомендації для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №4. С. 360-362.

124. Писарева Е. Заповіт як підстава виникнення спадкових відносин: деякі аспекти правового регулювання. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. №3. С. 104-113.

125. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №13. №13-14. №15-16. №17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

126. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 р. №142/5/310. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04>.

127. Положення про Спадковий реєстр. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_678.

128. Пользовательское соглашение Virtual Testament. URL: <http://virtualtestament.com/agreement.php>.

129. Постановления ЕСПЧ от 26.06.1986 по делу «Ван Марле и другие (Van Marie and Others) против Нидерландов» (жалоба N 8543/79), от 24.05.2005

по делу «Бузеску (Buzescu) против Румынии» (жалоба N 61302/00). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/van-mexelen-i-drugie-protiv-niderlandov-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

130. Постатейный комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части четвертой / Н.Г. Валеева, К.В. Всеволожский, Б.М. Гонгало и др.; под ред. П.В. Крашенинникова. М.: Статут, 2011. 926 с.

131. Право інтелектуальної власності: підручник / О.І. Харитонova, Є.О. Харитонов, Т.С. Ківалова та ін.; за заг. ред. О.І. Харитонової. К.: Юрінком Інтер, 2017. 540 с.

132. Право на виртуальную собственность: всё, что останется после меня. URL: <https://pravo.ru/review/view/126933/>.

133. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / за ред. С.В. Глібка, К.В. Єфремової. Харків: Право, 2016. 360 с.

134. Правовое регулирование криптовалют в разных странах мира. URL: <https://radako.com.ua/sites/default/files/docs/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%20%D0%B2%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85%20%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0.pdf>.

135. Правовой статус Bitcoin: разрешен или запрещен? URL: <http://sud.ua/ru/news/laws/107613-pravovoy-status-bitcoin-razreshen-ili-zapreshchen>.

136. Прилипко С.М., Гетьман А.П., Атаманова Ю.Є. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія. Харків: Юрайт, 2013. 688 с.

137. Про використання в розрахунках віртуальних валют. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=22249610&cat_id=80928.

138. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №29. Ст. 238.

139. Про обіг криптовалюти в Україні: Проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

140. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. №2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №29. Стаття 137.

141. Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів: Закон України від 17.12.2009 р. №1772-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №9. Ст. 82. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1772-17>

142. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: Проект Закону №7183-1 від 10.10.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

143. Проверка авторских прав на YouTube. URL: <https://academy.air.io/blog/proverka-avtorskikh-prav-na-youtube>.

144. Рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, затв. Державною службою інтелектуальної власності України. URL: <http://sips.gov.ua/ua/ip.html?s=print>

145. Речове право: пріоритети та перспективи. *Матеріали Київських правових читань*. Київ, 22 березня 2019 року / Р.А. Майданик, Я.М. Романюк та ін.; відп. ред. Р.А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 266 с.

146. Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 24.03.2016 по справі №753/599/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56686444>.

147. Роз'яснення НБУ від 10.11.2014 щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608.

148. Ромовська З. Реформа спадкового права. *Українське слово*. 1997. №1. С. 105.

149. Рябоконт Є.О. Проблеми правового регулювання інституту секретних заповітів за новим Цивільним кодексом України. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2004. №56-59. С. 151-154.

150. Рябоконт Є.О. Авторське право як об'єкт спадкового правонаступництва. *Вісник національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. 2002. №45-48. С. 224.

151. Савельев А.И. Правовая природа виртуальных объектов. *Вестник гражданского права*. 2014. №1. С. 127-150.

152. Савич С.С. Авторське право у цифровому середовищі: проблема монополії правовласника та забезпечення умов вільного використання творів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. №1. С. 86-92.

153. Самостроенко Г.М. «Цифровое» наследство как фактор развития предпринимательства в области защиты персональных данных. *Среднерусский вестник общественных наук*. 2017. №12. С. 252-258.

154. Свой YouTube-канал: с чего начать. На примере юркомпани. Лойер: [сайт]. URL: <http://loyer.com.ua/ru/svoj-youtube-kanal-s-chego-nachat-na-primere-yurkompanii/>.

155. Сегенюк А.В. Особливості спадкування за законом. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 146-150.

156. Сергеева Е.М. Некоторые правовые особенности наследования по завещанию. *Труды БГТУ. Сер. 6, История, философия*. 2017. №1 (107). С. 144-147.

157. Скрипник В. Місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/9.pdf>.

158. Соколова Г.Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. №1 (51). С. 92-96.

159. Соловійова А.Б. Правова природа криптовалюти в Україні та країнах Континентальної Європи: теоретико-правові підходи. *Молодий вчений*. 2018. №10(1) (62). С. 243-247.

160. Спадкування криптовалюти: як отримати її за законом. Лойер. URL: <http://loyer.com.ua/uk/spadkuvannya-kriptovalyuti-yak-otrimati-yiyi-za-zakonom/>.

161. Спасибо-Фатєєва І. Науково-правовий висновок щодо форми заповіту. *Юридичний радник*. 2009. №2(44). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-b0-d1-83-d0-ba-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d0-b2-d0-b8-d1-81-d0-bd-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-ba-d1-89-d0-be-d0-b4-d0-be-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d0-b8/>.

162. Спасибо-Фатєєва І.В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 13-18.

163. Стахира Г. Речово-правові проблеми природи цифрового контенту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №11. С. 55-58.

164. Тарасенко Л.Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип.26. С.87-92.

165. Тарасенко Л.Л. Цифрове середовище як місце здійснення прав інтелектуальної власності. URL: <http://yurholding.com/news/121-cifrove-seredovische-yak-msce-zdysnennya-prav-ntelektualnoyi-vlasnost.html>

166. Тарасова И.Н. Понятие и значение формы завещания в российском гражданском праве. *Наследственное право*. 2014. №3. URL: <http://xn----7sbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/2424>

167. Туркин Р.Э. Наследование криптовалют в свете их особых свойств. *Юридическая неделя на Урале: материалы IX Международного форума (02-07 октября 2017 года)*. Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2017. С. 46-49.

168. У Відні відкрився перший у світі біткоїн-банк. *Конкурент*. URL: <https://konkurent.in.ua/news/svit/11839/u-vidni-vidkrivsya-pershij-usvitibitkojnbank.html>.

169. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 12.10.2016 по справі №753/599/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62052778>.

170. Фабрика мільйонерів. Як Україна видобуває Bitcoin. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/fabrika-milyonerivbr-yak-ukrajinavidobuvaje-bitcoin-432019.html>.

171. Хартия о сохранении цифрового наследия от 15.10.2003 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/digital_heritage_charter.shtml.

172. Цивільне право України. Особлива частина: підручник. За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1174 с.

173. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

174. Цифровое наследие – объект наследования в Германии. URL: <https://www.partner-inform.de/blogs/detail/38/3998/sudebnyj-precedent-cifrovoe-nasledie-obekt-nasledovanija-v-germanii>.

175. Цифровое наследство: как завещать данные? URL: <https://ichip.ru/tekhnologii/cifrovoe-nasledstvo-kak-zaveshhat-dannye-85576>.

176. Цифровые активы: как передать по наследству аккаунт в соцсети, криптовалюту, токены или игроков компьютерной игры? URL: <http://www.mgnp.info/blogs/cifrovy-aktivy-kak-peredat-po-nasledstvu-akkaunt-v-socseti-kriptovalyutu-tokeny-ili-igrokov-kompyuternoj-igry/>.

177. Цифровые права как новый вид объектов гражданских прав. Что еще поменялось в ГК РФ? URL: <https://www.eg-online.ru/article/396138/>.

178. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №2. С. 148-165.

179. Что происходит со страницами умерших людей в соцсетях. URL: <https://ru.sputniknews.kz/live/20180724/6572068/socseti-aakaunty-umershih-polzovateley.html>.

180. Что случается с аккаунтами в Интернете после смерти владельца. URL: <https://www.cossa.ru/152/98997/>.

181. Что такое биткоин и криптовалюты. URL: <https://bits.media/chto-takoebitcoin/>.

182. Что такое биткоин? Forklog. URL: <https://forklog.com/chto-takoe-bitkoin/>.

183. Чурпіта Г.В. Актуальні проблеми спадкового права: навчальний посібник. За заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.

184. Шаров О. Криптовалюти: глобальні гроші чи глобальна піраміда. URL: https://dt.ua/finances/kriptovalyuti-globalni-groshi-chi-globalna-piramida-263545_.html.

185. Шимон С.І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту. *Форум права*. 2011. №4. С. 841-846. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11scitco.pdf>.

186. Щодо віднесення операцій з віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin: Лист Національного банку №29-208/72889 08.12.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>.

187. Яблонський Б. Про Bitcoin і спадщину для котів (частина 1). URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/429609/bogdan-yablonskyj-pro-bitcoin-i-spadshhynu-dlya-kotiv-chastyna-1>.

188. Ягудина Л. Как получить в наследство реальные деньги из виртуального кошелька. Белорусская нотариальная палата. URL:

<https://belnotary.by/press-tsentr/avtorskaya-kolonka/lyudmila-yagudina/kak-poluchit-v-nasledstvo-realnye-dengi-iz-virtualnogo-koshelka/?type=special>.

189. Як вдалося об'єднати смарт-контракт та вимоги законодавства України відносно купівлі-продажу нерухомості див. в публікації: Как продать квартиру за криптовалюту: пояснения юриста. URL: <https://ain.ua/2017/10/03/NaN-prodat-Nvartiru-za-Nriptovalyutu-poyasneniya-yurista>.

190. Як вивести кошти з електронного гаманця? URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/yak_vivesti_koshti_z_elektronного_gaman_tsy_a_.

ДОДАТОК 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Аліна С.С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. №1. С. 191-195.
2. Аліна С.С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Науково-практичний журнал «Часопис цивілістики»*. 2018. №29. С. 119-122.
3. Алина С.С. Правовое регулирование наследования цифровых активов в законодательстве зарубежных стран. *Visegrad journal in human rights*. 2018. №6/1. С. 11-14.
4. Adakhovska N., Omelchuk O., Alina S. Legal regulation of the inheritance of personal electronic assets. *Amazon Investiga*. 2019. №21. P. 468-476.
5. Аліна С.С. Фактори, що виключають можливість традиційного спадкування цифрових об'єктів. *Правова позиція*. 2019. Вип. №3 (24). С. 119-123.
6. Аліна С.С. Співвідношення правової природи віртуальних об'єктів та речей як об'єктів спадкування. *Правові новели*. 2019. №8. С. 40-44.
7. Аліна С.С. До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448-450.
8. Аліна С.С. Особливості спадкування криптовалют відповідно до специфіки їх правової природи. *Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні: матер. міжн. колокви.* (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 98-100.
9. Аліна С.С. Ознаки віртуальних об'єктів спадкового права. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої*

діяльності: матер. міжн. науково-практ. конференції. (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-39.

10. Аліна С.С. Перспективи еволюції форми заповіту в системі сучасних спадкових правовідносин. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 30-31.

11. Аліна С.С. Щодо питання використання інформаційних технологій при складанні та посвідченні заповіту. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 19-21.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження підготовлено і обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.); Міжнародному колоквиумі «Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні» (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року).

ДОДАТОК 2

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
кафедри цивільного права Національного університету «Одеська
юридична академія» Аліної Сніжанни Степанівни на тему:
«Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством»
в навчальну та науково-дослідну діяльність
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Комісія у складі: *голови* – першого проректора Національного університету «Одеська юридична академія», професора М.Р. Аракеляна, *членів комісії*: віце-президента, проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», професора Г.О. Ульянової, начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична академія» Кузнецової Л.В., декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», доцента Д.О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», професора Є.О. Харитонова, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Аліної С.С. на тему: «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільне та сімейне право України», «Проблеми цивільного права», «ІТ-право та інформаційна безпека», «Спадкове право», а також у науково-дослідній роботі студентів, аспірантів, науковців.

Так, були враховані положення дисертації про необхідність розширити обсяг матеріалу, що викладається у рамках навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільне та сімейне право України», «Проблеми цивільного права», «ІТ-право та інформаційна безпека», «Спадкове право», зокрема, включити питання щодо розширення коло об'єктів, що можуть бути успадковані та передбачити питання особливостей спадкування ІТ-об'єктів.

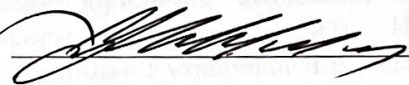
Результати дослідження Аліної С.С. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовані до використання у навчальному процесі 11 наукових праць, основними з яких є наступні публікації:

1. Аліна С.С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. №1. С. 191-195.
2. Аліна С.С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Науково-практичний журнал «Часопис цивілістики»*. 2018. №29. С. 119-122.
3. Аліна С.С. Правовое регулирование наследования цифровых активов в законодательстве зарубежных стран. *Visegrad journal in human rights*. 2018. №6/1. С. 11-14.
4. Adakhovska N., Omelchuk O., Alina S. Legal regulation of the inheritance of personal electronic assets. *Amazon Investiga*. 2019. №21. P. 468-476.
5. Аліна С.С. Фактори, що виключають можливість традиційного спадкування цифрових об'єктів. *Правова позиція*. 2019. Вип. №3 (24). С. 119-123.
6. Аліна С.С. Співвідношення правової природи віртуальних об'єктів та речей як об'єктів спадкування. *Правові новели*. 2019. №8. С. 40-44.
7. Аліна С.С. До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448-450.
8. Аліна С.С. Особливості спадкування криптовалют відповідно до специфіки їх правової природи. Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні: матер. міжн. колоков. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 98-100.
9. Аліна С.С. Ознаки віртуальних об'єктів спадкового права. Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матер. міжн. науково-практ. конференції. (м. Харків, 5-6 квітня 2019 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-39.
10. Аліна С.С. Перспективи еволюції форми заповіту в системі сучасних спадкових правовідносин. Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5-6 квітня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 30-31.
11. Аліна С.С. Щодо питання використання інформаційних технологій при складанні та посвідченні заповіту. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 травня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 19-21.

Використання зазначених результатів дозволило більш повно та ґрунтовно викласти матеріали вказаних навчальних дисциплін та надати студентам Національного університету «Одеська юридична академія» можливість визначити поняття ІТ-об'єктів та співвіднести їх з іншими об'єктами цивільних прав; порівняти правову природу ІТ-об'єктів та речей як

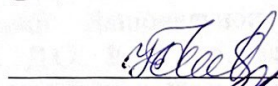
об'єктів спадкування як перспективних факторів правового регулювання питань спадкування ІТ-об'єктів; на підставі аналізу властивостей ІТ-об'єктів визначити фактори, що виключають можливість спадкування ІТ-об'єктів в порядку, встановленому чинним цивільним законодавством; виявити тенденції щодо змін в правовому регулюванні форми заповіту у зв'язку з широким залученням інформаційних технологій до спадкових правовідносин; визначити нормативні та практичні особливості спадкування ІТ-об'єктів, що є об'єктами права інтелектуальної власності або суміжних прав; на підставі аналізу чинного цивільного законодавства та законодавства зарубіжних країн довести можливість спадкування цифрових активів, таких як профілі в соціальних мережах, персональні аккаунти тощо; визначити можливі способи спадкування криптовалютних активів, які ґрунтуються на особливостях правової природи останніх та враховують вимоги безпеки та конфіденційності власника криптовалютного активу. На основі вищезазначених публікацій запропоновано шляхи вдосконалення положень чинного цивільного законодавства з питань спадкування ІТ-об'єктів загалом та окремих видів ІТ-об'єктів з урахуванням специфіки їх природи.

Голова комісії:

М.Р. Аракелян

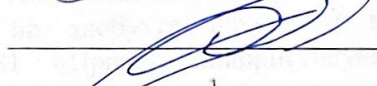
Члени комісії:

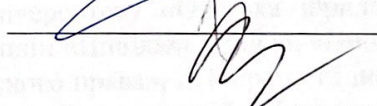
Г.О. Ульянова

Л.В. Кузнецова

Д.О. Колодін

Є.О. Харитонов